

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

=====

ઉષા ભારતી

વિ.

ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય તથા અન્ય

(દિવાની અપીલ નં. ૪૧૯૭/૨૦૧૪)

માર્ચ ૨૮, ૨૦૧૪

[સુરિંદર સિંહ નિજ્જર અને ફકિર મોહમ્મદ ઈબ્રાહિમ કાલિકુદ્દા, ન્યાયમૂર્તિ]

યુ.પી. ક્ષેત્ર પંચાયત અને જિલ્લા પંચાયત અધિનિયમ, ૧૯૬૧:

કલમ ૨૮ – અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ – જીલા પંચાયતના અધ્યક્ષ – પદચ્યુતિ – નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું: કલમ ૨૮ એ સુનિશ્ચિત કરે છે કે ચૂંટાયેલ પ્રતિનિધિ માત્ર એટલા સમય સુધી જ સત્તામાં રહી શકે, જેટલા સમય સુધી એવી વ્યક્તિ જીતા પંચાયતના ચૂંટાયેલા સભ્યોના બહુમતી સમર્થનનો ભોગવે – નિઃસંદેહ, બંધારણમાં કેટલીક એવી પદસ્થિતિઓ છે, જે ચૂંટણી દ્વારા ભરવામાં આવે છે,

પરંતુ તે રીતે ચૂંટાયેલા વ્યક્તિઓને અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ દ્વારા હટાવી શકાય તેમ નથી, ઉદાહરણ તરીકે, રાજ્યસભાના સભ્યો, લોકસભાના સભ્યો અને ભારતના રાષ્ટ્રપતિ, છતાં, ભારતના બંધારણના ભાગ ૯ એ જીતા પંચાયતના અધ્યક્ષના પદને ભારતના રાષ્ટ્રપતિ સમકક્ષ સ્થાન પર મૂક્યું નથી – અનુચ્છેદ ૨૪૩એફ હેઠળ કોઈ એવી મનાઈ નથી કે જેના કારણે કોઈ રાજ્ય વિધાનમંડળને એવો કાયદો બનાવવાથી અયોગ્ય ઠરાવવામાં આવે કે ચૂંટાયેલ અધ્યક્ષ માત્ર એટલા સમય સુધી જ પદ પર રહેશે, જેટલા સમય સુધી એવી ચૂંટાયેલ વ્યક્તિ જીતા પંચાયતના ચૂંટાયેલા સભ્યોના બહુમતી સમર્થનનો ભોગવે – અધિનિયમની કલમ ૨૮ની બંધારણીય માન્યતા સંબંધિત પ્રશ્નનો સર્વોચ્ચ અદાલતે ભાનુમતી કેસમાં વિચાર કર્યો હતો – તેમાં નોંધાયેલા નિષ્કર્ષોને ધ્યાનમાં લેતા, એવું કહી શકાય નહીં કે ભાનુમતીનો ચુકાદો ક્યારેય પર ઈન્ક્યુરિયમ હતો અથવા તેની પુનર્વિચારણા આવશ્યક હતી – ભારતનું બંધારણ, ૧૯૫૦ – અનુચ્છેદો ૨૪૩સી, ૨૪૩એફ, ૨૪૩એન – ચૂંટણી કાયદાઓ.

કલમ ૨૮ – શું ભારતના બંધારણના ભાગ ૯ સાથે અસંગત છે – નિર્ધારિત કરાયું: ભાગ ૯ની જોગવાઈઓનો હેતુ એ છે કે પંચાયતી રાજ સંસ્થાઓને "સક્રિય અને પ્રતિસાદી લોકસંસ્થાઓ તરીકેનો દરજ્જો અને ગૌરવ" પ્રાપ્ત થાય – આ જોગવાઈઓનો હેતુ એવો નથી કે ઝીલા પંચાયતના અધ્યક્ષને, તેના ઘટક મતવિસ્તારોના વિશ્વાસભંગની પરિસ્થિતિમાં પણ, સર્વવ્યાપક રક્ષણાત્મક ઢાલ

પૂરી પાડવામાં આવે – તેથી, કલમ ૨૮ની જોગવાઈ ભારતના બંધારણના ભાગ ૯ સાથે અસંગત કહેવાઈ શકતી નથી.

કલમ ૨૮ – અનુસૂચિત જાતિની મહિલાઓ માટે અનામત અધ્યક્ષના પદ પરથી અનુસૂચિત જાતિની મહિલાઓને દૂર કરવી – નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યું: કલમ ૨૮ માં સમાવાયેલ જોગવાઈઓ અનુસૂચિત જાતિની મહિલાઓ માટેની અનામત સંબંધિત જોગવાઈઓને વ્યર્થ બનાવતી નથી – અનુસૂચિત જાતિઓ, અનુસૂચિત જનજાતિઓ અને અન્ય પછાત વર્ગોમાંથી અનામત વર્ગમાં આવતી કોઈ અધ્યક્ષા અવિશ્વાસના મતના આધારે દૂર કરવામાં આવે તો પણ, તેના સ્થાને માત્ર અનામત વર્ગોમાંથી આવતો ઉમેદવાર જ મુકાઈ શકે – કલમ ૨૮ અનામતના આધારે ચૂંટાયેલા અનામત વર્ગના ઉમેદવારને તે પ્રાપ્ત પદથી વંચિત કરે છે, તેવી દલીલ સંપૂર્ણપણે ભ્રાંતિપૂર્ણ છે – અપીલકર્તાએ જિલ્લા પંચાયતના અધ્યક્ષ તરીકે મહિલાઓ માટે અનામત બેઠકમાંથી ચૂંટણી લડી હતી – માત્ર એ કારણે કે તે અનામત વર્ગની હતી, એવું કહી શકાય નહીં કે અનુસૂચિત જાતિઓ/અનુસૂચિત જનજાતિઓ/પછાત વર્ગોના સભ્યો માટેની અનામત બાબતની જોગવાઈ કોઈ પણ રીતે શિથિલ કરવામાં આવી છે।

દીવાની કાર્યવાહી સંહિતા, ૧૯૦૮: આદેશ ૪૭ નિયમ ૧ નો વ્યાપ – ઠરાવ્યું: વડી અદાલત અથવા સર્વોચ્ચ અદાલત, પોતાની પુનર્વિચારની સત્તાનો ઉપયોગ કરતી વખતે, કેસને ફરીથી ખોલી શકે છે અને સમગ્ર મામલાની ફરી સુનાવણી કરી શકે છે – પરંતુ આવી સત્તાનો ઉપયોગ કરતી વખતે, અદાલત

દીવાની કાર્યવાહી સંહિતાના આદેશ ૪૭ નિયમ ૧ માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓ તેમજ વડી અદાલતો અને સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા બનાવાયેલા નિયમોથી અજાણ રહી શકતી નથી.

અપીલકર્તાએ ઓક્ટોબર, ૨૦૧૦ માં જિલ્લા પંચાયતના સભ્ય બનવા માટે યોજાયેલી ચૂંટણીનો સામનો કર્યો હતો અને તે ચૂંટાઈ આવ્યો હતો. ૧૨મી ડિસેમ્બર, ૨૦૧૦ ના રોજ અપીલકર્તા જિલ્લા પંચાયતના અધ્યક્ષ તરીકે ચૂંટાયો હતો. ૩૦મી ઓક્ટોબર, ૨૦૧૨ ના રોજ ૩૭ સભ્યો દ્વારા હસ્તાક્ષરિત, યુ.પી. ક્ષેત્ર પંચાયત અને જિલ્લા પંચાયત અધિનિયમ, ૧૯૬૧ ની કલમ ૨૮ હેઠળ બેઠક બોલાવવા માટે કલેક્ટર, સીતાપુરને અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવની પ્રસ્તાવિત સૂચના આપવામાં આવી હતી. તેનાથી વ્યથિત થઈ, અપીલકર્તાએ વિવિધ આધારોએ રિટ અરજી દાખલ કરી હતી અને આક્ષેપ કર્યો હતો કે અપીલકર્તાનું પદ હડપ કરવા માટે ગેરહેતુથી અવિશ્વાસનો પ્રસ્તાવ કરવામાં આવ્યો હતો. એવો આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હતો કે અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવમાં જેમના નામો ઉલ્લેખિત હતા એવા ઓછામાં ઓછા ત્રણ સભ્યોએ બેઠક બોલાવવા કલેક્ટરને વિનંતી કરવા માટેના પ્રસ્તાવ/સૂચનામાં હસ્તાક્ષર કર્યા નહોતાં. સભ્યોના સોગંદનામાંઓ અને હસ્તાક્ષરોની ખરાઈ નિશ્ચિત કરવા માટે વડી અદાલતના નિર્દેશ પર તપાસ હાથ ધરવામાં આવી હતી. અનુરૂપ અહેવાલ રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો, જેમાં દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે ૩૩ સભ્યોએ સૂચના અને સોગંદનામાંઓ પર દેખાતા તેમના હસ્તાક્ષરો સ્વીકાર્યા હતા. તે મુજબ વડી અદાલતે રિટ અરજી ફગાવી દીધી હતી.

અપીલકર્તાએ વિશેષ અનુમતિ અરજી દાખલ કરી હતી. દરમિયાન, ૦૬.૦૨.૨૦૧૩ ના રોજ કલેક્ટરે અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવના વિચાર માટે ૨૨.૦૨.૨૦૧૩ ની તારીખ નક્કી કરીને સૂચના બહાર પાડી હતી. સર્વોચ્ચ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે અરજદાર (અપીલકર્તા) માટેનો ઉપાય, સર્વોચ્ચ અદાલતમાં વિશેષ અનુમતિ અરજી દ્વારા તેને પડકારવા કરતાં, વડી અદાલતના ચુકાદાની પુનર્વિચાર અરજી કરવાનો રહેશે. અપીલકર્તાને પુનર્વિચાર અરજી દ્વારા વડી અદાલતનો આશરો લેવા સક્ષમ બનાવવા માટે પડકારવામાં આવેલા આદેશની અમલવારી બે અઠવાડિયા માટે સ્થગિત રાખવાની પ્રાર્થના નામંજૂર કરવામાં આવી હતી. તેમ છતાં, એ સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું હતું કે ૨૨મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૩ ના રોજ યોજનારી નિર્ધારિત બેઠકનું પરિણામ વધુ બે અઠવાડિયાની અવધિ સુધી જાહેર કરવામાં આવશે નહીં. ત્યારબાદ, અપીલકર્તાએ વડી અદાલત સમક્ષ પુનર્વિચાર અરજી દાખલ કરી હતી. વડી અદાલતે પુનર્વિચાર અરજી ફગાવી દીધી હતી. ૧૦મી જુલાઈ, ૨૦૧૩ ના રોજ જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટે ૧૨મી જુલાઈ, ૨૦૧૩ ના રોજ મતોની ગણતરી માટે બેઠક નક્કી કરી હતી.

વડી અદાલતના ચુકાદાથી વ્યથિત થઈ અપીલકર્તાએ તત્કાલીન વિશેષ અનુમતિ અરજી દાખલ કરી. દરમિયાન, અપીલકર્તા વિરુદ્ધ અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ પસાર કરવામાં આવ્યો, જેમાં અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવના પક્ષમાં ૩૩ મત પડ્યા અને વિરોધમાં ૨૩ મત પડ્યા, જ્યારે ૬ મતો અમાન્ય જાહેર કરવામાં આવ્યા. મતગણતરી અંગે અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવના પરિણામને કોઈ પડકાર કરવામાં

આવ્યો ન હતો. ૧૨મી જુલાઈ, ૨૦૧૩ના રોજ સર્વોચ્ચ અદાલતે નોટિસ જારી કરી અને આદેશ આપ્યો કે "આ દરમિયાન, યથાવત્ સ્થિતિ જાળવી રાખવામાં આવશે". મુદ્દો બાકી હોવા દરમિયાન, ૨૩મી જુલાઈ, ૨૦૧૩ના રોજ અપીલકર્તાએ ૧૨મી જુલાઈ, ૨૦૧૩ના આદેશોના ઉલ્લંઘન બદલ અવમાનના અરજિ દાખલ કરી. ૧૮મી નવેમ્બર, ૨૦૧૩ના રોજ આંતરિમ અરજી દાખલ કરવામાં આવી, જેમાં દર્શાવવામાં આવ્યું કે અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ પસાર થયો હોવા છતાં અપીલકર્તા નીતિગત નિર્ણયો લેતો રહ્યો છે, જે માત્ર જાહેર હિતને હાનિકારક જ નહોતાં, પરંતુ હાલની અપીલ ફગાવાય તો જિલ્લા પંચાયત માટે અનેક સમસ્યાઓ પણ ઊભી કરશે. એવો નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો કે ૮મી નવેમ્બર, ૨૦૧૩ના રોજ યોજાનારી બેઠકની અધ્યક્ષતા જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ કરશે અને એવો નિર્દેશ જારી કરવામાં આવવાથી ૧૨મી જુલાઈ, ૨૦૧૩ના રોજ આપવામાં આવેલા યથાવત્ સ્થિતિના આદેશમાં કોઈ રીતે ફેરફાર કે બદલાવ ગણાશે નહીં, અને તે યથાવત્ ચાલુ રાખવાનો નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો હતો.

રિટ અરજી તથા અદાલતની અવમાનના અરજી અને અપીલને નામંજૂર કરતાં, અદાલતે ઠરાવેલ:

૧. ઉત્તર પ્રદેશ ક્ષેત્ર પંચાયત અને જિલ્લા પંચાયત અધિનિયમ, ૧૯૬૧ ની કલમ ૨૮ માં સમાવાયેલ જોગવાઈ ભારતના સંવિધાનના ભાગ ૯ માં, ખાસ કરીને અનુચ્છેદ ૨૪૩એન માં સમાવાયેલ જોગવાઈઓ સાથે કોઈ પણ રીતે અસંગત નથી. ૧૯૬૧ ના અધિનિયમની કલમ ૧૯ એ જોગવાઈ કરે છે કે દરેક જિલ્લા

પંચાયતમાં અધ્યક્ષની ચૂંટણી જિલ્લા પંચાયતના ચૂંટાયેલા સભ્યો દ્વારા પોતાનામાંથી જ કરવામાં આવશે. કલમ ૧૯-અ ઉત્તર પ્રદેશ અધિનિયમ નં. ૯, ૧૯૯૪ દ્વારા ઉમેરવામાં આવી હતી, જેમાં અનુસૂચિત જાતિઓ, અનુસૂચિત જનજાતિઓ અને અન્ય પછાત વર્ગોના વ્યક્તિઓ માટે અધ્યક્ષના પદોના અનામતની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે. કલમ ૧૯-અ(૨) જોગવાઈ કરે છે કે “પદોમાંથી એક-તૃતીયાંશથી ઓછાં નહીં એવા પદો, પરિસ્થિતિ અનુસાર, અનુસૂચિત જાતિઓ, અનુસૂચિત જનજાતિઓ અથવા અન્ય પછાત વર્ગોની મહિલાઓ માટે અનામત રાખવામાં આવશે.” આ કલમ હેઠળ, અનુસૂચિત જાતિઓ, અનુસૂચિત જનજાતિઓ અને અન્ય પછાત વર્ગોની ઉક્ત શ્રેણીઓ માટે અનામત રહેલી બેઠક પર, તે શ્રેણીને સંબંધિત વ્યક્તિની ચૂંટણી તે વિશિષ્ટ પંચાયતમાંથી થશે જેમાં કલમ ૧૯-અ(૩) માં દર્શાવેલ રોસ્ટરના આધારે અનામત કરવામાં આવ્યું હોય. અધિનિયમની કલમ ૨૦ જોગવાઈ કરે છે કે જિલ્લા પંચાયત તેની પ્રથમ બેઠક માટે નિર્ધારિત થયેલી તારીખથી પાંચ વર્ષ સુધી અને તેનાથી વધુ નહીં, ચાલુ રહેશે. કલમ ૨૦(૨) માં વધુમાં જોગવાઈ છે કે, જો અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળ અન્યથા ન નક્કી કરવામાં આવ્યું હોય, તો જિલ્લા પંચાયતના સભ્યના પદનો કાર્યકાળ જિલ્લા પંચાયતના કાર્યકાળ સાથે સમાપ્ત થશે. કલમ ૨૧ જોગવાઈ કરે છે કે, આ અધિનિયમમાં અન્યથા જોગવાઈ કરવામાં આવી હોય તે સિવાય, અધ્યક્ષના પદનો કાર્યકાળ તેની ચૂંટણીથી શરૂ થશે અને જિલ્લા પંચાયતના કાર્યકાળ સાથે રહેશે. કલમ ૨૬ એ સ્થિતિમાં સભ્ય

અથવા અધ્યક્ષ બનવા માટેની અયોગ્યતાની જોગવાઈ કરે છે, જ્યારે કોઈ વ્યક્તિએ પંચાયતના સભ્ય તરીકે ચૂંટાવા માટેની કોઈ અયોગ્યતા ઉપાર્જિત કરી હોય. [પરિચ્છેદ ૧૮ અને ૧૯] [૧૧૧૦-ઈ-જી; ૧૧૧૧-બી-જી]

૨. કલમ ૨૮ અધ્યક્ષ વિરુદ્ધ અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ માટે જોગવાઈ કરે છે. આ કલમમાં, નિર્ધારિત સ્વરૂપમાં, એવો પ્રસ્તાવ લાવવાનો આશય દર્શાવતી લખિત નોટિસ જારી કરવાની વિગતવાર પ્રક્રિયા નિર્ધારિત કરવામાં આવી છે, અને તેવી નોટિસ પર તે સમયે જિલા પંચાયતના કુલ નિર્વાચિત સભ્યોની સંખ્યાના ઓછામાં ઓછા અડધા સભ્યોના હસ્તાક્ષર હોવા આવશ્યક છે. આવી નોટિસ સાથે પ્રસ્તાવિત પ્રસ્તાવની નકલ, જિલા પંચાયત ઉપર અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતા કલેક્ટરને સુપરત કરવી જરૂરી છે. તેથી, કલેક્ટરએ, તેને નોટિસ સુપરત કરવામાં આવેલી તારીખથી ૩૦ દિવસથી મોડું ન હોય તેવી, તે દ્વારા નિર્ધારિત તારીખે, પ્રસ્તાવના વિચારણા માટે જિલા પંચાયતની બેઠક બોલાવવાની રહેશે. કલેક્ટરને, નિર્ધારિત રીત મુજબ, આવી બેઠક અંગે નિર્વાચિત સભ્યોને ઓછામાં ઓછા ૧૫ દિવસની નોટિસ આપવી આવશ્યક છે. બેઠકની અધ્યક્ષતા જિલ્લા ન્યાયાધીશ અથવા સિવિલ જજથી નીચા દરજ્જાના ન હોય એવા સિવિલ ન્યાયિક અધિકારી દ્વારા કરાવવાની રહેશે. કલમ ૨૮(૭) માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓના બળે પ્રસ્તાવ ઉપરની ચર્ચા મુલતવી રાખી શકાતી નથી. ઉપકલમ (૮) માં આગળ જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ અંગેની ચર્ચા, જો તે પહેલાં પૂર્ણ ન થઈ હોય, તો બેઠક શરૂ કરવા માટે નિયત કરાયેલા સમયથી ૨ કલાક પૂર્ણ થતા

આપમેળે સમાપ્ત થઈ જશે. ૨ કલાકના અંતે અથવા તે પહેલાં, પ્રસ્તાવ મત માટે મૂકવો આવશ્યક છે. વધુમાં, અધ્યક્ષસ્થ અધિકારી, જે જિલ્લા ન્યાયાધીશ અથવા ન્યાયિક અધિકારી હોય છે, તેને પ્રસ્તાવના ગુણદોષ વિષે બોલવાની પરવાનગી નથી અને તેને મત આપવાનો હક પણ નથી. ઉપકલમ (૧૧) માં જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે "જો પ્રસ્તાવને તે સમયે જિલ્લા પંચાયતના કુલ નિર્વાચિત સભ્યોની સંખ્યાના (અડધાથી વધુ) સભ્યોનું સમર્થન પ્રાપ્ત થાય, તો પ્રસ્તાવ પસાર ગણાશે". કલમ ૨૮ માં સમાવિષ્ટ ઉક્ત જોગવાઈ કોઈપણ રીતે અનુચ્છેદ ૨૪૩એન માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓ સાથે અસંગત નથી. અસંગતતાની દલીલ સ્વીકારવી લોકશાહીના આ મૂળભૂત અધિકારના વિરુદ્ધ થશે કે જે લોકો કોઈ વ્યક્તિને ચૂંટે છે, તેઓ જ તે નિર્વાચિત વ્યક્તિ વિરુદ્ધ અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ વ્યક્ત કરીને તેને હટાવી પણ શકે છે. નિઃસંદેહ, એવો અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ ફક્ત લાગુ પડતા કાયદા હેઠળ નિર્ધારિત પ્રક્રિયાનું પાલન કરીને જ પસાર થઈ શકે; વર્તમાન પ્રકરણમાં તે અધિનિયમ છે. [પરિચ્છેદ ૨૦][૧૧૧૧-જી-એચ; [૧૧૧૨-એ-જી]

૩. કલમ ૨૯ એવી સ્થિતિમાં, જ્યારે અધ્યક્ષ પોતાનાં ફરજોના નિર્વહમાં કદાચારનો દોષિત ઠરે, ત્યારે તેને પદ પરથી દૂર કરવાની પ્રક્રિયા માટે જોગવાઈ કરે છે. આ કલમ કોઈપણ રીતે, કલમ ૨૮માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓને ન તો અગ્રતા આપે છે અને ન તો તેની સાથે સંઘર્ષમાં છે. [પરા ૨૧] [૧૧૧૨-એચ; [૧૧૧૩-

૪. ભારતના બંધારણના ૭૩મા સુકલમના અમલમાં આવ્યાથી એક વર્ષ પૂર્ણ થયા પછી પણ કલમ ૨૮ ચાલુ રહી શકી ન હોત એવું નિવેદન કરવું ખોટું છે, જે અમલમાં આવ્યું હતું,,.,.,.

૨૪મી એપ્રિલ, ૧૯૯૩ના રોજ અમલમાં આવ્યું. આવી પરિસ્થિતિ માત્ર ત્યારે જ ઊભી થાત, જ્યારે એવું જણાત કે કલમ ૨૮ બંધારણના ભાગ ૯ની કોઈ જોગવાઈ સાથે અસંગત છે. માત્ર એટલા માટે કે અનુચ્છેદ ૨૪૩એફમાં અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવના આધારે અધ્યક્ષને પદચ્યૂત કરવા બાબતે મૌન રાખવામાં આવ્યું છે, તે કારણે આ જોગવાઈ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૪૩ સાથે અસંગત ગણાશે નહીં. [પરા ૨૨] [૧૧૧૩-બી-ડી]

૫. કલમ ૨૮માં સમાવેશિત જોગવાઈઓ અનુસૂચિત જાતિની મહિલાઓ માટેના અનામત સંબંધિત જોગવાઈઓને નિષ્ફળ બનાવતી નથી. જે અનુસૂચિત જાતિઓ, અનુસૂચિત જનજાતિઓ અને અન્ય પછાત વર્ગો જેવી અનામત શ્રેણીઓમાંથી કોઈ એકને આવતી અધ્યક્ષા ને અવિશ્વાસના મતના આધારે પદચ્યૂત કરવામાં આવે, તો તેના સ્થાને માત્ર અનામત શ્રેણીઓમાંથી કોઈ એકને આવતો ઉમેદવાર જ મુકાઈ શકે છે. [પરિચ્છેદ ૨૩] [૧૧૧૩-ઈ-એફ]

૬. બંધારણના ભાગ ૯ હેઠળ પંચાયત સ્તરે સ્વશાસન માટે, જેમાં પંચાયતના સભ્યો તથા તેના અધ્યક્ષની ચૂંટણીનો પણ સમાવેશ થાય છે, તેવી જોગવાઈઓ કરવામાં આવી છે. આ રીતે, સરકારનું સંપૂર્ણ વિકેન્દ્રીકરણ લાવવામાં આવ્યું છે અને સત્તા મૂળ સ્તરની સંસ્થાઓને, જેમ કે ગામ, મધ્યવર્તી અને જિલ્લા

સ્તરની પંચાયતોને, બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૪૩સી મુજબ સોંપવામાં આવી છે. અનુચ્છેદ ૨૪૩સી તથા અન્ય કેટલાક અનુચ્છેદો, જેમ કે અનુચ્છેદ ૨૪૩-એ, ૨૪૩-સી(પ), ૨૪૩-ઓ(૪), ૨૪૩-ઓ(૬), ૨૪૩-એફ(૧), (૬), ૨૪૩-જી, ૨૪૩-એચ, ૨૪૩-આઈ(૨), ૨૪૩-જે, ૨૪૩-કે(૨), (૪) વગેરે, રાજ્યને ભારતના બંધારણના ભાગ દની જોગવાઈઓ અમલમાં મૂકવા માટે આવશ્યક કાયદેસર જોગવાઈઓ કરવા સક્ષમ બનાવે છે. જિલ્લા પંચાયતના અધ્યક્ષ વિરુદ્ધ અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ અંગે જોગવાઈ કરવાની રાજ્ય વિધાનમંડળને કોઈ સત્તા નહીં હોય એમ કહેવું ખોટું છે. [પરા ૨૪) [૧૧૧૩-જી-એચ; ૧૧૧૪-એ; ૧૧૧૫-એફ-જી]

૭. એવું કહેવું પણ ખોટું છે કે અધ્યક્ષના પદ પર એકવાર ચૂંટાયેલી વ્યક્તિને, ભલે તે હવે મતદાતાઓનો વિશ્વાસ ભોગવતી ન હોય, તો પણ પાંચ વર્ષના કાર્યકાળની અવધિ પૂર્ણ થાય ત્યાં સુધી પદ પર ચાલુ રહેવાની પરવાનગી આપવામાં આવે. આવી વિપત્તિ ટાળવા માટે, અધિનિયમની કલમ ૨૮ માં અવિશ્વાસનો પ્રાવધાન કરવામાં આવ્યો છે. આવા દલીલો સ્વીકારવામાં આવે તો લોકશાહીના એ મૂળભૂત સિદ્ધાંતો નષ્ટ થઈ જાય કે જિલ્લા પંચાયતના સભ્યો દ્વારા ચૂંટાયેલ વ્યક્તિ માત્ર એટલા સમય સુધી જ સત્તામાં રહી શકે, જેટલા સમય સુધી બહુમતીનો સમર્થન તેવી વ્યક્તિ સાથે હોય. [ફકરો ૨૫) [૧૧૧૬-એ-સી]

૮. ચૂંટણીમંડળને પસંદગી કરવાનો અધિકાર કોઈપણ રીતે ખલેલ પામતો નથી. વિપરીત રીતે, કલમ ૨૮ એ સુનિશ્ચિત કરે છે કે ચૂંટાયેલ પ્રતિનિધિ એટલા

સમય સુધી જ સત્તામાં રહી શકે, જેટલા સમય સુધી તેને જિલ્લા પંચાયતના ચૂંટાયેલા સભ્યોના બહુમતી સમર્થનનો લાભ પ્રાપ્ત હોય. વર્તમાન કેસમાં, ચૂંટણી સમયે અપીલકર્તા પસંદ કરાયેલ વ્યક્તિ હતી, પરંતુ જ્યારે અપીલકર્તા વિરુદ્ધ અવિશ્વાસનો પ્રસ્તાવ પસાર કરવામાં આવ્યો ત્યારે તે ઇચ્છિત રહી નહોતી. તેથી, ચૂંટણીમંડળનો પસંદગી કરવાનો અધિકાર, કલમ ૨૮માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈના પરિણામે, સંપૂર્ણપણે જીવંત રહે છે. [પરિચ્છેદ ૨૬) [૧૧૧૬-ઈ-એફ]

આઈ.આર. કોએલ્હો વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા (૨૦૦૭) ૨ એસસીસી ૧: ૨૦૦૭ (૧) એસસીઆર ૭૦૬ – લાગુ પડતું નથી એવું ઠરાવવામાં આવ્યું
ડી.એસ. નાકારા વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા (૧૯૮૩) ૧ એસ.સી.સી. ૩૦૫: ૧૯૮૩ (૨) એસ.સી.આર. ૧૬૫ – નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો.

૯. એવું કહેવું ખોટું છે કે અધિનિયમની કલમ ૨૮ માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓ કાનૂનની નજરે ટકી શકતી નથી, કારણ કે તે વાજબી વર્ગીકરણની તથા હાંસલ કરવાનું ધ્યેય હોય તે હેતુ સાથેના ચુકિતસંગત સંબંધની દ્વિ-કસોટીને પૂર્ણ કરવામાં નિષ્ફળ જાય છે. [પરા ૨૭) [૧૧૧૬-જી-એચ]

૧૦. એ સાચું છે કે સંવિધાનમાં, અનુચ્છેદ ૬૭ હેઠળ રાજ્યસભાના તે સમયના તમામ સભ્યોની બહુમતીથી, અને તેમાં જોગવાઈ મુજબ પસાર કરાયેલા તથા લોકસભાની સંમતિ પ્રાપ્ત કરેલા રાજ્યસભાના ઠરાવ દ્વારા ઉપરાષ્ટ્રપતિને પદ પરથી દૂર કરવાની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે. એ પણ યોગ્ય છે કે અનુચ્છેદ ૯૦(ગ) હેઠળ રાજ્યસભાના ઉપસભાપતિને, તે સમયની રાજ્યસભાના તમામ

સભ્યોની બહુમતીથી પસાર કરાયેલા રાજ્યસભાના ઠરાવ દ્વારા, તેમના પદ પરથી દૂર કરી શકાય છે. તેવી જ રીતે, અનુચ્છેદ ૯૪ જોગવાઈ કરે છે કે લોકસભાના અધ્યક્ષ અથવા ઉપાધ્યક્ષ તરીકે પદ ધારણ કરતો સભ્ય, લોકસભાના તે સમયના તમામ સભ્યોની બહુમતીથી પસાર કરાયેલા લોકસભાના ઠરાવ દ્વારા, તેના પદ પરથી દૂર કરી શકાય છે. એ પણ સાચું છે કે સંવિધાનમાં કેટલીક એવી પદસ્થિતિઓ છે, જે ચૂંટણી દ્વારા ભરવામાં આવે છે, પરંતુ તે રીતે ચૂંટાયેલા વ્યક્તિઓને અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ દ્વારા દૂર કરી શકાતા નથી, જેમ કે રાજ્યસભાના સભ્યો, લોકસભાના સભ્યો અને ભારતના રાષ્ટ્રપતિ. એવું કહેવું ખોટું છે કે ભારતના સંવિધાનના ભાગ ૯ એ જિલ્લા પંચાયતના અધ્યક્ષના પદને ભારતના રાષ્ટ્રપતિના સમકક્ષ દરજ્જા પર મૂક્યું છે. અનુચ્છેદ ૨૪૩ચ રાજ્યોને એવો કોઈપણ કાયદો બનાવવા સશક્ત બનાવે છે કે કઈ વ્યક્તિ પંચાયતના સભ્ય તરીકે પસંદ થવા માટે અયોગ્ય ગણાશે. તેમાં એવી પંચાયતના સભ્યનો પણ સમાવેશ થશે, જેને અનુગામી રીતે જિલ્લા પંચાયતના અધ્યક્ષ તરીકે નિયુક્ત કરવામાં આવ્યો હોય. અનુચ્છેદ ૨૪૩ચ હેઠળ એવી કોઈ મનાઈ નથી કે જેના કારણે કોઈ રાજ્ય વિધાનમંડળ એવો કાયદો બનાવી ન શકે કે ચૂંટાયેલ અધ્યક્ષ માત્ર તેટલા સમય સુધી જ પદ પર રહેશે, જેટલા સમય સુધી એવી ચૂંટાયેલ વ્યક્તિ જિલ્લા પંચાયતના ચૂંટાયેલા સભ્યોનો બહુમતી આધાર ભોગવે. [પરા ૨૮, ૨૯] [૧૧૧૭-ફ-ગ; ૧૧૧૮-અ-બ]

૧૧. જિલ્લા પંચાયતના અધ્યક્ષના પદ માટેનું સ્થાન મહિલા ઉમેદવારો માટે, અર્થાત્ તમામ મહિલા ઉમેદવારો માટે, અનામત રાખવામાં આવ્યું હતું. તે ખાસ કરીને અનામત વર્ગોની અનુસૂચિત જાતિઓ, અનુસૂચિત જનજાતિઓ અને પછાત વર્ગોની મહિલાઓ માટે અનામત રાખવામાં આવ્યું નહોતું. અપીલકર્તાએ મહિલા ઉમેદવાર તરીકે ચૂંટણી લડી હતી અને કોઈ અનામત વર્ગની ઉમેદવાર તરીકે નહીં, અને તે સામાન્ય રીતે મહિલાઓ માટે અનામત રાખવામાં આવેલા સ્થાને ચૂંટાઈ આવી હતી. [પરિષેદ ૩૦] [૧૧૧૮-સી-ડી]

૧૨. અધિનિયમની કલમ ૨૮એ હેઠળની જોગવાઈ કોઈપણ રીતે ભારતના બંધારણના ૭૩મા સુકલમમાં અનુસૂચિત જાતિ, અનુસૂચિત જનજાતિ અને પછાત વર્ગોને આપવામાં આવેલ સંરક્ષણને ક્ષીણ કરતી નથી અથવા રદબાતલ કરતી નથી. [ફકરો ૩૪] [૧૧૧૯-એફ]

૧૩. અપીલકર્તાએ જિલ્લા પંચાયતના અધ્યક્ષ તરીકે મહિલાઓ માટે અનામત રાખવામાં આવેલી બેઠક પરથી ચૂંટણી લડી હતી. માત્ર એટલા કારણસર કે તે અનામત વર્ગની છે, એવો દલીલ કરવાની પરવાનગી આપી શકાય નહીં કે અનુસૂચિત જાતિઓ/અનુસૂચિત જનજાતિઓ/પછાત વર્ગોના સભ્યો માટેના અનામત સંબંધિત જોગવાઈને કોઈ પણ રીતે કમજોર કરવામાં આવી છે, તો દૂર રહ્યું કે તેને રદબાતલ કરવામાં આવી છે. [પરિષેદ ૩૫] [૧૧૨૦-સી-ડી]

૧૪. બંધારણના ૭૩મા સુકલમની જોગવાઈઓનો હેતુ પંચાયતી રાજ સંસ્થાઓને "કાર્યક્ષમ અને પ્રતિસાદી જનસંસ્થાઓનો દરજ્જો અને ગૌરવ" પ્રાપ્ત

થાય તે સુનિશ્ચિત કરવાનો છે. આ જોગવાઈઓનો અર્થ એવો નથી કે મતવિસ્તારના ઘટકોનો વિશ્વાસ ગુમાવવાના કિસ્સાઓમાં પણ જિલ્લા પંચાયતના અધ્યક્ષને સર્વવ્યાપક રક્ષણાત્મક કવચ પ્રદાન કરવું. તેથી, કલમ ૨૮માં આવેલી જોગવાઈ ભારતના બંધારણના ભાગ હોને વિરુદ્ધ છે એવું કહી શકાય નહીં. [પરિચ્છેદ ૩૬] [૧૧૨૧-અ-બ]

૧૫. કલમ ૨૮માં કરાયેલ સુધારો તેમજ મુખ્ય જોગવાઈ ભારતના બંધારણની પ્રસ્તાવનામાં સ્પષ્ટપણે પ્રગટ કરાયેલ દૃષ્ટિકોણ સાથે સંપૂર્ણ સુસંગત છે. વાસ્તવમાં, ભારતના બંધારણની પ્રસ્તાવનામાં અંતે “અમે ભારતના લોકો” ના ધ્યેયોને સંહિતાબદ્ધ કરવા માટે જે ભાવનાએ પ્રેરણા આપી હતી, તે ભારતના બંધારણની અન્ય તમામ જોગવાઈઓમાં વ્યાપી રહી છે. ભારતના બંધારણનો મૂળભૂત હેતુ લોકોને સત્તા આપવાનો છે. બંધારણની માર્ગદર્શક ભાવના “અમે ભારતના લોકો” છે. ભારતમાં, ભારતના બંધારણ દ્વારા લોકો સર્વોચ્ચ છે, ચૂંટાયેલા પ્રતિનિધિઓ નહીં. તેથી, અવિશ્વાસના મત દ્વારા પાછા બોલાવવાના અધિકાર અંગેની જોગવાઈ ભારતના બંધારણની કોઈપણ જોગવાઈ સાથે કોઈ રીતે અસંગત નથી. [પરિચ્છેદ ૩૭] [૧૧૨૧-સી-ઈ]

૧૬. કલમ ૨૮ ની બંધારણીય માન્યતાને પડકારવાનો સમગ્ર આધાર અપીલકર્તાની અનામત વર્ગને સંબંધિત સભ્ય તરીકેની સ્થિતિ પર ઉભો કરાયો છે. તેનો પંચાયત સંસ્થાઓની અવિરતતા, સ્થિરતા, ગૌરવ અને દરજ્જા સાથે કોઈ સંબંધ નથી. અધ્યક્ષના પદને જકડીને રાખવાની અપીલકર્તાની વ્યક્તિગત

ઈચ્છાને બંધારણીય પ્રશ્ન તરીકે છુપાવવામાં આવી છે. અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવની જોગવાઈ બંધારણના ભાગ ૯ સાથે માત્ર સુસંગત જ નથી, પરંતુ પંચાયત અધ્યક્ષો સહિત ચૂંટાયેલા પ્રતિનિધિઓમાં પારદર્શિતા અને જવાબદારી સુનિશ્ચિત કરવા માટે મૂળભૂત પણ છે. આ જોગવાઈ સ્પષ્ટ સંદેશ આપે છે કે ચૂંટાયેલ પંચાયત અધ્યક્ષ તેવા રૂપે ત્યાં સુધી જ કાર્યરત રહી શકે કે જ્યાં સુધી તેને મતવિસ્તારના મતદારોનો વિશ્વાસ પ્રાપ્ત હોય. [પરિચ્છેદ ૪૦] [૧૧૨૨-એફ-એચ; ૧૧૨૩-એ]

૧૭. એ રજૂઆત કે *ભાનુમતી કેસ પ્રતિઅવગણનાને કારણે આપવામાં આવેલો છે, સુસ્થાપિત નથી. એ આધાર કે *ભાનુમતી કેસમાં અદાલતે અનુસૂચિત જાતિઓ, અનુસૂચિત જનજાતિઓ અને પાછળના વર્ગોના સભ્યોને આપવામાં આવનાર વિશેષ સંરક્ષણ સંબંધિત જોગવાઈનો વિચાર કર્યો ન હતો, એવો મુદ્દો *ભાનુમતી કેસમાં કદી ઉઠાવવામાં આવ્યો ન હતો. બીજું, અનુસૂચિત જાતિઓ, અનુસૂચિત જનજાતિઓ અને પાછળના વર્ગો માટેના આરક્ષણ સંબંધિત પ્રશ્ન, આ કેસના તથ્યોમાં ઊભો થતો નથી, કારણ કે અપીલકર્તા અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓ માટે આરક્ષિત જિલ્લા પંચાયતના અધ્યક્ષના પદ પર ચૂંટાઈ આવ્યા ન હતા. પંચાયત અધ્યક્ષ જેવા ચૂંટાયેલા પ્રતિનિધિને હટાવવાની જોગવાઈને મૂળભૂત મહત્વ છે, જેથી સંસ્થાનું લોકતંત્રાત્મક કાર્યનિર્વહ સુનિશ્ચિત થાય તેમજ ચૂંટાયેલા પ્રતિનિધિઓ દ્વારા કરવામાં આવતા કાર્યોમાં પારદર્શિતા અને જવાબદારી પણ સુનિશ્ચિત થાય. *ભાનુમતી કેસમાં અદાલતે એ પણ ઉલ્લેખ કર્યો છે કે અધ્યક્ષ વિરુદ્ધ અવિશ્વાસ

પ્રસ્તાવ સંબંધિત વૈધાનિક જોગવાઈ પૂર્વ-સંવિધાનિક જોગવાઈ છે અને તે ૧૯૬૧ના અધિનિયમની કલમ ૧૫માં અસ્તિત્વમાં હતી. આ નિષ્કર્ષોને ધ્યાનમાં લેતાં, *ભાનુમતી કેસમાં આપેલ નિર્ણય પ્રતિઅવગણનાને કારણે આપવામાં આવેલો છે અથવા તેની પુનર્વિચારણા આવશ્યક છે, એવી રજૂઆત સ્વીકારવી શક્ય બનતી નથી. [પરા ૪૧, ૪૭, ૪૯ અને ૫૦) [૧૧૨૩-૮-૦; ૧૧૨૬-બી-સી; ૧૧૨૭-એફ-જી; ૧૧૨૮-બી-સી) *ભાનુમતી અને અન્ય વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય, તેના પ્રમુખ સચિવ મારફતે અને અન્ય (૨૦૧૦) ૧૨ એસસીસી ૧ : ૨૦૧૦ (૭) એસસીઆર ૫૮૫ – પર આધાર મૂકવામાં આવ્યો.

૧૮. અનુચ્છેદ ૨૪૩એન હેઠળ, ૭૩મા સુકલમ પહેલાં તાત્કાલિક અમલમાં રહેલો પંચાયતો સંબંધિત કાયદાનો કોઈપણ પ્રાવધાન, જે ભાગ ૯ સાથે અસંગત હોય, તે સુધારવામાં આવે અથવા રદ કરવામાં આવે ત્યાં સુધી અમલમાં રહે છે. આવા સુકલમ અથવા રદબાતલના અભાવે, અસંગત પ્રાવધાન સંવિધાન (૭૩મો સુધારો) અધિનિયમ, ૧૯૯૩ ના પ્રારંભથી એક વર્ષની અવધિ પૂર્ણ થાય ત્યાં સુધી ચાલુ રહેશે. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્યએ સંવિધાનના ભાગ ૯ની જોગવાઈઓ અમલમાં મૂકવા માટે ૨૨મી એપ્રિલ, ૧૯૯૪ના રોજ યુ.પી. પંચાયત કાયદો (સુધારો) અધિનિયમ, ૧૯૯૪ અમલમાં મૂક્યો. અવિશ્વાસનો પૂર્વવર્તી પ્રાવધાન રદ કરવામાં આવ્યો નહોતો. ત્યારબાદ તેમાં ૧૯૯૮ના સુકલમ અધિનિયમ દ્વારા (યુ.પી. અધિનિયમ નં. ૨૦ ઓફ ૧૯૯૮) સુધારો કરવામાં આવ્યો. ત્યારપછી ૨૦૦૭ના સુકલમ અધિનિયમ દ્વારા (યુ.પી. અધિનિયમ નં. ૪ ઓફ ૨૦૦૭) વધુ

એક સુધારો કરવામાં આવ્યો. આ સુકલમ દ્વારા અવિશ્વાસનો પ્રસ્તાવ લાવવા માટેની અવધિ બે વર્ષમાંથી ઘટાડીને એક વર્ષ કરવામાં આવી. વધુમાં, અવિશ્વાસનો પ્રસ્તાવ પસાર થવા માટે તેને "બે તૃતિયાંશથી ઓછા નહીં" એવા બહુમતનું સમર્થન હોવું જરૂરી હતું, તેને ઘટાડીને "અડધાથી વધુ" કરવામાં આવ્યું. ૨૦૦૭ના સુકલમ અધિનિયમ દ્વારા કરવામાં આવેલા આ જ સુકલમઓને ભાનુમતી અને અન્યના કેસમાં પડકારવામાં આવ્યા હતા. અવિશ્વાસના પ્રસ્તાવ સંબંધિત જોગવાઈનું અવિરત ચાલુ રહેવું તો પડકારવામાં પણ આવ્યું નહોતું. પડકાર માત્ર સુકલમ પૂરતો મર્યાદિત હોવા છતાં, આ અદાલતે આ પ્રશ્નનું પરીક્ષણ કર્યું કે ૧૯૬૧ના અધિનિયમની કલમ ૨૮માં અવિશ્વાસનો પ્રસ્તાવ લાવવાની જોગવાઈ ભારતના સંવિધાનના ભાગ ૯ સાથે વિરુદ્ધ અથવા અસંગત હતી કે કેમ. ત્યારબાદ અદાલતે એ રજૂઆત નોંધેલી કે પંચાયત અધ્યક્ષનું પદ ભારતના રાષ્ટ્રપતિના પદ સાથે તુલ્ય ગણાવી શકાય. આ અદાલતે આ રજૂઆતને એ નોંધ સાથે નામંજૂર કરી કે "આ નિરાશામાંથી ઉપજેલો તર્ક છે અને આ બંને પદોના સંવિધાનિક દરજ્જા અને સ્થિતિ વચ્ચે રહેલા વિશાળ તફાવતને કોઈ ધ્યાનમાં લીધા વગર, આદરપૂર્વક, આગળ ધપાવવામાં આવ્યો છે." કલ્પનાશક્તિને તમામ ચુકિતપૂર્ણ મર્યાદાઓની બહાર સુધી ખેંચવામાં આવે તો પણ જિલ્લા પંચાયતના અધ્યક્ષને ભારતના રાષ્ટ્રપતિની સમકક્ષ સ્થિતિમાં મૂકી શકાય નહીં. [ફકરા ૫૧, ૫૨) [૧૧૨૮-સી-એચ; ૧૧૨૯-એ, ઈ-જી]

૧૯. આ કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓમાં ભારતના બંધારણના અર્થઘટન અંગે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪૫(૩) હેઠળ કલ્પાયેલ હોય તેવી કોઈ મહત્વપૂર્ણ કાનૂની પ્રશ્ન ઊભો થયો નથી. સમગ્ર મુદ્દા અંગે આ અદાલતે ભાનુમતી અને અન્યોમાં વિસ્તૃત રીતે અને પ્રગાઢ પાંડિત્યપૂર્વક ચર્ચા કરી છે. ભાનુમતી અને અન્યોમાં આ અદાલતના ચુકાદા પર પુનર્વિચાર કરવાની કોઈ પ્રસંગોચિતતા નથી. [ફકરો ૫૪) [૧૧૩૦-એ-સી]

ભારતમાં ક્રિકેટ માટેના નિયંત્રણ બોર્ડ વિ. નેતાજી ક્રિકેટ ક્લબ (૨૦૦૫) ૪ એસ.સી.સી. ૭૪૧: ૨૦૦૫ (૧) એસ.સી.આર. ૧૭૩; એસ. નાગરાજ અને અન્ય વિ. કર્ણાટક રાજ્ય અને અન્ય (૧૯૯૩) સપ્લ. ૪ એસ.સી.સી. ૫૯૫: ૧૯૯૩ (૨) સપ્લ. એસ.સી.આર. ૧; ગ્રીન વ્યૂટી એન્ડ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ વિ. કલેક્ટર, ગોલાઘાટ, આસામ અને અન્ય (૨૦૦૪) ૪ એસ.સી.સી. ૧૨૨ – પર આધાર રાખવામાં આવ્યો.

દીપ ચંદ્ર વિ. સ્ટેટ ઓફ યુ.પી. (૧૯૫૯) સપ્લ. ૨ એસ.સી.આર. ૮; છ. ટિકા રામજી વિ. સ્ટેટ ઓફ યુ.પી. (૧૯૫૬) એસ.સી.આર. ૩૯૩; ઝવેરભાઈ આમાઈદાસ વિ. સ્ટેટ ઓફ બોમ્બે (૧૯૫૫) ૧ એસ.સી.આર. ૭૯૯; સિન્થેટિક્સ એન્ડ કેમિકલ્સ લિ. એન્ડ અન્ય વિ. સ્ટેટ ઓફ યુ.પી. એન્ડ અન્ય (૧૯૯૦) ૧ એસ.સી.સી. ૧૦૯: ૧૯૮૯ (૧) સપ્લ. એસ.સી.આર. ૬૨૩; ઝી ટેલિફિલ્મ્સ લિ. વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયા (૨૦૦૫) ૪ એસ.સી.સી. ૬૪૯: ૨૦૦૫ (૧) એસ.સી.આર. ૯૧૩; નિર્મલજીત કૌર વિ. સ્ટેટ ઓફ એમ.પી.

(૨૦૦૪) ૭ એસ.સી.સી. ૫૫૮: ૨૦૦૪ (૩) સપ્લ. એસ.સી.આર. ૧૦૦૬;
ભારત પેટ્રોલિયમ કોર્પોરેશન લિ. વિ. મહુલા રત્નાવલ્લી (૨૦૦૭) ૬
એસ.સી.સી. ૮૧: ૨૦૦૭ (૫) એસ.સી.આર. ૯૯૭; ખોડે ડિસ્ટિલરીઝ લિ. વિ.
સ્ટેટ ઓફ કાર્બાઈડ (૧૯૯૬) ૧૦ એસ.સી.સી. ૩૦૪: ૧૯૯૫ (૬) સપ્લ.
એસ.સી.આર. ૭૫૯; મગનલાલ છગનલાલ (પી) લિ. વિ. ગ્રેટર બોમ્બેની
મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન (૧૯૭૪) ૨ એસસીસી ૪૦૨: ૧૯૭૫ (૧) એસસીઆર
૧; ડિરેક્ટર ઓફ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ વિ. દીપ ચંદ અગ્રવાલ (૧૯૮૦) ૨ એસસીસી ૩૩૨:
૧૯૮૦ (૨) એસસીઆર ૧૦૧૫ – લાગુ પડતું નથી એવું ઠરાવવામાં આવ્યું

૨૦. વડી અદાલત અથવા આ અદાલત, તેની પુનર્વિલોકન સત્તાનો
ઉપયોગ કરતાં, કેસ ફરીથી ખોલી શકે છે અને સમગ્ર મામલાની પુનઃસુનવણી કરી
શકે છે. પરંતુ આવી સત્તાનો ઉપયોગ કરતી વખતે અદાલત સી.પી.સી.ના આદેશ
૪૭ નિયમ ૧માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓ તેમજ વડી અદાલતો અને આ અદાલત
દ્વારા ઘડાયેલા નિયમો પ્રત્યે ઉદાસીન રહી શકતી નથી. વડી અદાલતે પોતાના
અગાઉના ચુકાદાનું પુનર્વિલોકન ન કરતાં કાયદામાં કોઈ ભૂલ કરી નથી.
[પરિચ્છેદ ૬૨, ૬૪) [૧૧૩૪-ડી-ઈ; ૧૧૩૬-એ]

આસામ રાજ્ય વિ. રિપા શર્મા (૨૦૧૩) ૩ એસ.સી.સી. ૬૩: ૨૦૧૩
(૪) એસસીઆર ૧૫૧; સુસીલ ફાઈનાન્સ એન્ડ લીઝિંગ કો. વિ. એમ. લતા અને
અન્ય. (૨૦૦૪) ૧૩ એસસીસી ૬૭૫; બોરે ગૌડા વિ. સ્ટેટ ઓફ કાર્બાઈડ
(૨૦૦૦) ૧૦ એસ.સી.સી. ૬૨૦; એન. ભાર્ગવન પિલ્લઈ વિ. કેરળ રાજ્ય

(૨૦૦૪) ૧૩ એસ.સી.સી. ૨૧૭: ૨૦૦૪ (૧) સપ્લ. એસ.સી.આર. ૪૪૪; ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય વિ. સિંથેટિક્સ એન્ડ કેમિકલ્સ લિમિટેડ. (૧૯૯૧) ૪ એસ.સી.સી. ૧૩૯; બાબુ પરસુ કાઈકાડી વિરુદ્ધ બાબુ (૨૦૦૪) ૧ એસ.સી.સી. ૬૮૧: ૨૦૦૩ (૪) સપ્લ. એસ.સી.આર. ૧૧૫૩; શંકર મોતીરામ નાલે વિ. શિઓલાલસિંગ ગન્નુસિંગ રાજપૂત (૧૯૯૪) ૨ એસ.સી.સી. ૭૫૩; ધોંડીરામ તાતોબા કદમ વિ. રામચંદ્ર બલવંતરાવ દુબઈ (મૃત થયેલ) તેમના એલ.આર.ઓ. દ્વારા તથા અન્ય એક (૧૯૯૪) ૩ એસ.સી.સી. ૩૬૬: ૧૯૯૩ (૧) સપ્લ. એસ.સી.આર. ૪૧૯; યુનિયન ઑફ ઈન્ડિયા વિરુદ્ધ જે. ગણયૂથમ (૧૯૯૭) ૭ એસ.સી.સી. ૪૬૩: ૧૯૯૭ (૩) સપ્લ. એસ.સી.આર. ૫૪૯; સ્ટેટ ઑફ એ.પી. વિરુદ્ધ મેકડોવેલ એન્ડ કો. (૧૯૯૬) ૩ એસ.સી.સી. ૭૦૯: ૧૯૯૬ (૩) એસ.સી.આર. ૭૨૧; સિનિયર સુપરિન્ટેન્ડન્ટ ઑફ પોસ્ટ ઑફિસેસ વિરુદ્ધ ઈઝહાર હુસૈન (૧૯૮૯) ૪ એસ.સી.સી. ૩૧૮: ૧૯૮૯ (૩) એસ.સી.આર. ૭૬૬ – ઉલ્લેખિત.

પ્રકરણ કાયદા સંદર્ભ:

૨૦૧૩ (૪) એસ.સી.આર. ૧૫૧ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે પરિચ્છેદ ૧૬
 ૨૦૧૦ (૭) એસ.સી.આર. ૫૮૫ આધાર રાખવામાં આવ્યો પરિચ્છેદ ૧૬
 ૨૦૦૭ (૧) એસ.સી.આર. ૭૦૬ લાગુ પડતો નથી પરિચ્છેદ ૨૬
 (૧૯૫૯) સપ્. ૨ એસ.સી.આર. ૮ લાગુ પડતો નથી પરિચ્છેદ ૧૬

(૧૯૫૫) ૧ એસસીઆર ૭૯૯ પેરા ૧૬માં લાગુ પડતો નથી પરિચ્છેદ ૧૬

૨૦૦૪ (૧) સપ્લિ. એસસીઆર ૪૪૪ ઉલ્લેખિત પરિચ્છેદ ૧૬

(૧૯૯૧) ૪ એસઈસી ૧૩૯ પર પેરા ૧૬ માં સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો

૨૦૦૩ (૪) સપ્લિ. એસસીઆર ૧૧૫૩ પર પેરા ૧૬ માં સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો

૨૦૦૪ (૩) સપ્લિ. એસસીઆર ૧૦૦૬ પેરા ૧૬ માં લાગુ પડતું નથી

૨૦૦૫ (૧) એસસીઆર ૯૧૩ પેરા ૧૬ લાગુ પડતું નથી

૨૦૦૫ (૧) એસસીઆર ૧૭૩ પેરા ૧૬ આધાર રાખવામાં આવ્યો

૧૯૯૩ (૨) સપ્લિ. એસસીઆર ૧ પેરા ૧૬ માં આધાર રાખવામાં આવ્યો

(૨૦૦૪) ૪ એસ.ઈ.સી. ૧૨૨ પર આધાર રાખવામાં આવ્યો ફકરો ૧૬

(૧૯૯૪) ૨ એસઈસી ૭૫૩ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો પરિચ્છેદ ૧૬

૧૯૮૩ (૨) એસસીઆર ૧૬૫ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો પરિચ્છેદ ૨૭

(૧૯૫૬) એસસીઆર ૩૯૩ પેરા ૫૭ લાગુ પડતું નથી

(૨૦૦૦) ૧૦ એસસીસી ૬૨૦ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો પરિચ્છેદ ૫૯

૧૯૮૯ (૧) સપ્લિ. એસ.સી.આર. ૬૨૩ લાગુ પડતો નથી પરિચ્છેદ ૫૯

૧૯૯૩ (૧) સપ્લિ. એસ.સી.આર. ૪૧૯ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો પરિચ્છેદ ૫૯

૧૯૮૩ (૨) એસ.સી.આર. ૧૬૫ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો પરિચ્છેદ ૬૦

૧૯૯૭ (૩) સપ્લિ. એસ.સી.આર. ૫૪૯ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો પરિચ્છેદ ૬૦

૨૦૦૭ (૫) એસ.સી.આર. ૯૯૭ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો પરિચ્છેદ ૬૦

૧૯૯૬ (૩) એસ.સી.આર. ૭૨૧ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો પરિચ્છેદ ૬૧

૧૯૮૯ (૩) એસ.સી.આર. ૭૯૬ ઉદ્દેખ કરવામાં આવ્યો પરિચ્છેદ ૬૧

૧૯૯૫ (૬) સપ્લ. એસ.સી.આર. ૭૫૯ લાગુ પડતો નથી પરિચ્છેદ ૬૧

૧૯૭૫ (૧) એસ.સી.આર. ૧ લાગુ પડતો નથી પરિચ્છેદ ૬૧

દીવાની અપીલ અધિકારક્ષેત્ર :

દીવાની અપીલ નં. ૪૧૯૭/૨૦૧૪.

અલ્હાબાદ સ્થિત ન્યાયિક વડી અદાલત, લખનૌ ખંડપીઠ, લખનૌ દ્વારા
રીવ્યુ પિટિશન નં. ૨૦૧૩ની ૧૦૩માં, વિષય: ડબલ્યુ.પી. નં.
૯૬૫૪/એમબી/૨૦૧૨માં, તા. ૦૪.૦૭.૨૦૧૩ના ચુકાદા અને આદેશમાંથી.
સાથે

અવમાનના અરજી (દિવાની) નં.૨૮૭/૨૦૧૩ માં સી.એ. નં.૪૧૯૭/૨૦૧૪.

દીવાની અપીલ નં. ૪૧૯૯/૨૦૧૪.

કામિની જયસ્વાલ, રોહિત કુમાર સિંહ અપીલકર્તા તરફથી.

નીરજ ગુપ્તા, ગૌરવ મહેરોત્રા, રાજીવ મહેશ્વરાનંદ રોય, સંજય કુમાર વિસેન,
રાકેશ કુમાર સિંહ, પ્રેમ પ્રકાશ, યશ પાલ ધીંગરા, અભિષ્ઠ કુમાર સામાવાળાઓ
તરફથી.

અદાલતનો ચુકાદો નીચે મુજબ આપવામાં આવ્યો હતો

સુરિન્દર સિંહ નિજ્જર, ન્યાયમૂર્તિ દ્વારા

૧. અપીલની મંજૂરી આપવામાં આવે છે.
૨. આ અપીલો અપીલકર્તા દ્વારા દાખલ કરાયેલ પુનર્વિચાર અરજીને નામંજૂર કરતાં, અલાહાબાદની વડી અદાલત (લખનૌ ખંડપીઠ) દ્વારા રીવ્યુ પિટિશન નં. ૧૦૩ ઓફ ૨૦૧૩ માં તા. ૪મી જુલાઈ, ૨૦૧૩ના રોજ આપવામાં આવેલા ચુકાદા અને આદેશ વિરુદ્ધ નિર્દેશિત છે.
૩. આ અપીલોમાં ઉઠાવવામાં આવેલા મુદ્દાઓ સંપૂર્ણપણે કાનૂની હોવાથી, વર્તમાન અપીલો દાખલ થવા સુધી દોરી ગયેલા તથ્યોનો વિગતવાર ઉલ્લેખ કરવો આવશ્યક રહેશે નહીં. અન્યથા પણ, વડી અદાલતે પડકારાયેલ ચુકાદામાં તથ્યોનું વિસ્તૃત અવલોકન કર્યું છે. તેથી, તે જ બાબતનું પુનરાવર્તન કરવું અનાવશ્યક છે. તેમ છતાં, વડી અદાલતના પડકારાયેલ ચુકાદાને પડકારવા માટેના મૂળભૂત તથ્યો સરળ સંદર્ભ માટે સંક્ષેપમાં પુનઃ રજૂ કરવામાં આવે છે.
૪. અપીલકર્તાએ ઓક્ટોબર, ૨૦૧૦માં જિલ્લા પંચાયત, સીતાપુર, યુ.પી.ના સભ્ય બનવા માટે યોજાયેલી ચૂંટણી સફળતાપૂર્વક લડી હતી. અપીલકર્તા

તથા સામાવાળા નં. ૫ થી ૩૭ સહિત કુલ ૬૨ ઉમેદવારો જિલ્લા પંચાયતના સભ્યો તરીકે ચૂંટાયા હતા. ૧૨ ડિસેમ્બર, ૨૦૧૦ના રોજ અપીલકર્તા જિલ્લા પંચાયત, સીતાપુરના અધ્યક્ષ તરીકે ચૂંટાયા હતા. ૩૦ ઓક્ટોબર, ૨૦૧૨ના રોજ ઉત્તર પ્રદેશ ક્ષેત્ર પંચાયત અને જિલ્લા પંચાયત અધિનિયમ, ૧૯૬૧ની કલમ ૨૮ હેઠળ બેઠક બોલાવવા માટે સીતાપુરના કલેક્ટરને અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવની પ્રસ્તાવિત નોટિસ આપવામાં આવી હતી (સંક્ષેપમાં ‘અધિનિયમ’). અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ લાવવાની નોટિસ પર ૩૭ સભ્યોની સહી હતી. કલમ ૨૮(૨) હેઠળની કાનૂની આવશ્યકતા એવી છે કે અધ્યક્ષ વિરુદ્ધ વિશ્વાસના અભાવ દર્શાવતો પ્રસ્તાવ કુલ ચૂંટાયેલા સભ્યોની સંખ્યાના ઓછામાં ઓછા અડધા સભ્યો દ્વારા હસ્તાક્ષરિત હોવો જોઈએ. ૩૧ ઓક્ટોબર, ૨૦૧૨ના રોજ સીતાપુરના કલેક્ટરે ચૂંટાયેલા સભ્યોને જાણ કરતા નોટિસ બહાર પાડી કે અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ પર વિચારણા કરવા માટે બેઠક ૨૩ નવેમ્બર, ૨૦૧૨ના રોજ યોજાશે.

૫. ઉક્ત નોટિસ જારી કરવાથી વ્યથિત થઈ, અપીલકર્તાએ વિવિધ આધારોએ રિટ અરજી નં. ૯૬૫૪/૨૦૧૨ દાખલ કરી અને એવો આક્ષેપ કર્યો કે અવિશ્વાસના પ્રસ્તાવ દ્વારા અપીલકર્તાનું પદ કબજે કરવાની ગુપ્ત નિયતથી કાર્યવાહી કરવામાં આવી છે. એવો પણ આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો કે અવિશ્વાસના પ્રસ્તાવમાં જેમના નામો દર્શાવવામાં આવ્યા હતા એવા

ઓછામાં ઓછા ત્રણ સભ્યોએ બેઠક બોલાવવા માટે કલેક્ટરને વિનંતી કરતી દરખાસ્ત/નોટિસ પર હસ્તાક્ષર કર્યા નહોતાં. અપીલકર્તાએ રિટ અરજીમાં નીચે મુજબની પ્રાર્થનાઓ કરી હતી :-

"(૧) અરજદાર વિરુદ્ધ અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ લાવવાના ઇરાદાની વિવાદિત નોટિસને રદ કરવા માટે સર્ટિયોરીના સ્વરૂપમાં યોગ્ય રિટ, આદેશ અથવા નિર્દેશ જારી કરવો;

(૨) સામાવાળા નં. ૩ દ્વારા તા. ૩૧મી ઓક્ટોબર, ૨૦૧૨ના રોજ જારી કરાયેલ અને રિટ અરજીના પરિશિષ્ટ નં. ૧માં સમાવિષ્ટ નોટિસને રદ કરવા માટે પ્રમાણપત્રાધિકાર પ્રકૃતિની રિટ અથવા આદેશ અથવા નિર્દેશ જારી કરવામાં આવે.

(૩) સામાવાળા નં. ૩ ને આદેશ આપતો પરમાદેશના સ્વરૂપનો રિટ, આદેશ અથવા દિશાનિર્દેશ જારી કરવો કે જેથી તે વિરુદ્ધ લાવવામાં આવેલી રજૂઆતની સૂચના પર સભ્યોના હસ્તાક્ષરોની ખરાઈની ચકાસણી કરે

તા. ૩૦મી ઓક્ટોબર, ૨૦૧૨ની અરજી,

(૪) સીતાપુર તાલુકા અને જિલ્લા સીતાપુરની જિલ્લા પંચાયત સીતાપુરના અધ્યક્ષના પદ પર અરજદારને કાર્ય ચાલુ રાખવા દેવા માટે પ્રતિપક્ષકારોને આદેશ આપતો મેન્ડેમસના સ્વરૂપનો રિટ, આદેશ અથવા દિશાનિર્દેશ બહાર પાડવામાં આવે.

(૫) ઉપરોક્ત પ્રભાવ મુજબ એક અંતરિમ આદેશરૂપે પરમાદેશ જારી કરે છે.

(૬) કેસની પરિસ્થિતિઓમાં માનનીય અદાલતને યોગ્ય લાગે તે મુજબ અરજદારના હિતમાં અન્ય કોઈ યોગ્ય રિટ, આદેશ અથવા દિશાનિર્દેશ જારી કરવો.

અને

(૭) અરજદારને આ અરજિના ખર્ચા મંજૂર કરવા."

૬. વડી અદાલતે ૨૧મી નવેમ્બર, ૨૦૧૨ના રોજ જિલ્લા ન્યાયાધીશ અથવા તેમના દ્વારા નિયુક્ત કોઈપણ અતિરિક્ત જિલ્લા ન્યાયાધીશને સભ્યોના સોગંદનામા અને હસ્તાક્ષરોની ખરાઈ નિશ્ચિત કરવા તપાસ હાથ ધરવા અને તેની બાબતે આગળની સુનાવણીની તારીખ પહેલાં અહેવાલ રજૂ કરવા નિર્દેશ કર્યો હતો. વધુમાં, "અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ" અંગેની વધુ કાર્યવાહી સ્થગિત રહેશે તેમ પણ નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો હતો. મામલો ૨૦મી ડિસેમ્બર, ૨૦૧૨ના રોજ ચાદીમાં મુકવાનો હતો. અહેવાલ યોગ્ય રીતે રજૂ કરવામાં આવ્યો, જેમાં દર્શાવવામાં આવ્યું હતું કે ૩૩ સભ્યોએ નોટિસ પર દર્શાવેલ તેમના હસ્તાક્ષરો અને અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ સાથે સંબંધિત રીતે રજૂ કરાયેલા સોગંદનામાઓ સ્વીકાર્યા હતા. તેવું પણ જણાવવામાં આવ્યું હતું કે "જેનાં હસ્તાક્ષરો અને સોગંદનામાઓ અંગે શંકા વ્યક્ત કરવામાં આવી હતી તેવા સભ્યોમાં, ઉપનિદેશક (પ્રાલેખ)ના અહેવાલમાં ઉલ્લેખ છે કે

જિલ્લા પંચાયત સભ્ય શ્રી વિજય કુમારે પણ નોટિસ અને સોગંદનામા પર હસ્તાક્ષર કર્યા હોવાનું તથા તે રજૂ કર્યા હોવાનું સાબિત થયું છે. અનુરૂપ રીતે, ૩૪ જિલ્લા પંચાયત સભ્યો અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ લાવવા માટે અરજી કરનાર હોવાનું જણાયું છે.” ઉપરોક્ત અહેવાલની નોંધ લઈ, વડી અદાલતે નીચેની ટિપ્પણીઓ સાથે રિટ અરજી ફગાવી દીધી:

અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ પસાર કરવા માટે માન્ય હસ્તાક્ષરની આવશ્યક સંખ્યા માત્ર ૩૧ છે, જ્યારે તપાસ અહેવાલમાં તે ૩૪ હોવાનું જાણવા મળ્યું છે, તેથી હવે આ રિટ અરજીમાં કશું જ જીવંત રહેતું નથી. તેથી, તે ફગાવી દેવામાં આવે છે.

૭. ડમી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૩ના રોજ, કલેક્ટર, સીતાપુરે અવિશ્વાસના પ્રસ્તાવના વિચાર માટે ૨૨મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૩ની તારીખ નક્કી કરીને નોટિસ બહાર પાડી.
૮. વડી અદાલતના તા. ૫મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૩ના ચુકાદાથી વ્યથિત થઈ, અપીલકર્તાએ એસ.એલ.પી.(સી) નં.૮૫૪૨/૨૦૧૩ દ્વારા આ અદાલતનો દ્વાર ખટખટાવ્યો.

૯. અપીલકર્તાની તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી શાંતિ ભૂષણે રજૂ કર્યું કે વડી અદાલતે અપીલકર્તાને અહેવાલ સામે કોઈ વાંધો રજૂ કરવાની કોઈ તક આપ્યા વિના વકલમના જિલ્લા ન્યાયાધીશ દ્વારા રજૂ કરાયેલા અહેવાલ પર ખોટી રીતે આધાર રાખ્યો હતો. આ ઉપરાંત, ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૪૩સી(૨) ની જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં લેતાં, પંચાયત ચૂંટણીમાં અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ માટે કોઈ જોગવાઈ કરવામાં આવી નથી. શ્રી શાંતિ ભૂષણ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવ્યું કે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૪૩ની લાગુ પડતાશ, ક્ષેત્ર અને વ્યાપ અંગેના ઉપરોક્ત મુદ્દાઓ, ભલે તેઓ રિટ અરજિયલિ ખાસ કરીને ઉઠાવવામાં આવ્યા હતા અને વડી અદાલત સમક્ષ દલીલ કરવામાં આવ્યા હતા, તેમ છતાં તેમનો ન તો નોંધ લેવામાં આવી છે અને ન તો વિચાર કરવામાં આવ્યો છે. ઉપરોક્ત રજૂઆતોનો નોંધ લઈ, આ અદાલતે નીચે મુજબનો આદેશ કર્યો :-

જો તેવી સ્થિતિ હોય, તો અમારા મતાનુસાર, અરજદારનો ઉપાય આ વિશેષ અનુમતિ અરજિના માર્ગે તે જ ચુકાદાને પડકારવાનો નહીં, પરંતુ વડી અદાલતના ચુકાદાની પુનર્વિચાર માંગવાનો રહેશે.

૧૦. શ્રી શાંતિ ભૂષણ દ્વારા કરવામાં આવેલી એ પ્રાર્થના કે અપીલકર્તાને પુનર્વિચાર અરજીના માર્ગે વડી અદાલતનો આશરો લેવાની સગવડ થાય તે

માટે પડકારવામાં આવેલા આદેશની અમલવારીને બે અઠવાડિયા માટે સ્થગિત રાખવામાં આવે, તે નામંજૂર કરવામાં આવી. જોકે, એ સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું કે રૂમી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૩ના રોજ યોજનાર તરીકે નિર્ધારિત બેઠકનું પરિણામ વધુ બે અઠવાડિયાના સમયગાળા સુધી જાહેર કરવામાં આવશે નહીં.

૧૧. ત્યારબાદ, અરજદારે રિવ્યુ અરજી નં.૧૦૩/૨૦૧૩ની વડી અદાલત સમક્ષ દાખલ કરેલ. અપીલકર્તાએ જણાવ્યું કે સામાવાળા નં. ૫ શ્રી હરી ઓમ ગુપ્તાની પત્ની સુશ્રી મધુ ગુપ્તાના નેતૃત્વ હેઠળની સમાજવાદી પાર્ટી પ્રત્યે વફાદારી ધરાવતા સભ્યો, અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ લાવવા અંગેની પહેલ કરવા માટે કોઈ હસ્તાક્ષર એકત્રિત કરવામાં સક્ષમ નહોતા અને તેથી, અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ રજૂ કરવાની મનશા અંગેની નોટિસ પર અનેક સભ્યોના બનાવટી હસ્તાક્ષરો ઉમેર્યા હતા. આ બનાવટી હસ્તાક્ષરોનો ઉપયોગ સમાજવાદી પાર્ટીએ અન્ય સભ્યોને જોડાવવા અને અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ રજૂ કરવાની નોટિસ આપવાનું પ્રેરિત કરવા માટે કર્યો હતો. એવું જણાવવામાં આવ્યું હતું કે પ્રસ્તાવની શરૂઆત જ પ્રણાલી પર છેતરપિંડી સમાન અને સ્થિર થયેલા લોકશાહી સિદ્ધાંતોના વિરુદ્ધ હતી. હસ્તાક્ષરોની જાળસાજીની ક્રિયા સામાવાળા નં. ૫ અને તેના સમર્થકોના કહેવા પર કરવામાં આવી હતી. તેથી, અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવની શરૂઆત અમાન્ય અને ગેરકાયદેસર

હતી. અપીલકર્તાએ સૂચવ્યું હતું કે અગાઉની રિટ અરજીમાં ખાસ રીતે દલીલ કરવામાં આવી હતી કે અનુચ્છેદ ૨૪૩એન મુજબ કલમ ૨૮ની જોગવાઈ નિષ્પ્રભ બની ગઈ છે. અધિનિયમની કલમ ૨૮માં સમાયેલ જોગવાઈ બંધારણીય યોજનાથી અસંગત હોવાથી, જે જિલ્લા પરિષદના અધ્યક્ષને હટાવવાની કલ્પના કરતી નથી પંચાયત, મધ્યમુદત દરમિયાન અને તેથી, અન્યથા પણ અવિશ્વાસનો ઠરાવ પસાર કરવાની મંજૂરી આપી શકાય તેમ નહોતું. વધુમાં જણાવવામાં આવ્યું હતું કે "ભારતના બંધારણની કલમ-૨૪૩સી(૨) ની જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં રાખીને, અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ માટે પંચાયત ચૂંટણીમાં કોઈ જોગવાઈ નથી કે કલમ-૨૪૩એન ને ધ્યાનમાં રાખીને પંચાયતીરાજ અધિનિયમની કલમ-૨૮ કાર્યરત રહેશે કે નહીં".

૧૨. દલીલો પૂર્ણ થયા બાદ, વડી અદાલતે વિગતવાર ચુકાદા દ્વારા તા. ૪ જુલાઈ, ૨૦૧૩ના વિવાદિત આદેશથી સમીક્ષા અરજી નામંજૂર કરી છે. તા. ૧૦ જુલાઈ, ૨૦૧૩ના રોજ, જિલ્લા મેજિસ્ટ્રેટ, સીતાપુરે તા. ૧૨ જુલાઈ, ૨૦૧૩ના રોજ મતગણતરી માટે બેઠક નક્કી કરી. વડી અદાલતના ચુકાદાથી અસંતોષ પામીને, અપીલકર્તાએ તા. ૧૧ જુલાઈ, ૨૦૧૩ના રોજ આ સર્વોચ્ચ અદાલતમાં એસ.એલ.પી. દાખલ કરી. આ મામલો સવારે ૧૦.૩૦ વાગ્યે સર્વોચ્ચ અદાલતમાં ભારતના મુખ્ય ન્યાયાધીશ સમક્ષ

ઉદ્દેખિત કરવામાં આવ્યો હતો. ભારતના મુખ્ય ન્યાયાધીશે રજિસ્ટ્રીને આ મામલાને આ પીઠ સમક્ષ ચાલીની અંતે મૂકવા અંગે નિર્દેશ આપ્યો હતો. તે દરમિયાન, અપીલકર્તા વિરુદ્ધ અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ ૩૩ મત અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવના સમર્થનમાં અને ૨૩ મત વિરોધમાં મળતાં પસાર કરવામાં આવ્યો હતો, જ્યારે ૬ મતો અમાન્ય જાહેર કરવામાં આવ્યા હતા. મતગણતરીનું નિરીક્ષણ સિવિલ જજ, સીતાપુર દ્વારા કરવામાં આવ્યું હતું. અરજદાર/અપીલકર્તાના પ્રતિનિધિ હાજર હતા અને તેમણે જણાવ્યું હતું કે તેઓ મતગણતરીથી સંતુષ્ટ છે. મતગણતરી અંગે અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવના પરિણામને કોઈ પડકાર આપવામાં આવ્યો નથી. ૧૨મી જુલાઈ, ૨૦૧૩ના રોજ, લગભગ બપોરે ૧૨.૧૫ વાગ્યે, આ અદાલતે નોટિસ બહાર પાડી અને એવો નિર્દેશ કર્યો કે "તે દરમિયાન, આજે જે સ્થિતિ અસ્તિત્વમાં છે તે યથાવત્ જાળવવામાં આવે." કારણ કે સામાવાળા નં. ૫એ ૧૧મી જુલાઈ, ૨૦૧૩ના રોજ લગભગ સવારે ૧૧.૦૦ વાગ્યે કેવિયેટ દાખલ કરી હતી અને વિશેષ અનુમતિ અરજીએ સુનાવણી પહેલાં તેણીને કોઈ નોટિસ આપવામાં આવી નહોતી, તેથી તેણીએ ઉપરોક્ત તા. ૧૨મી જુલાઈ, ૨૦૧૩ના આદેશને પરત બોલાવવા માટે અરજી દાખલ કરી હતી. એવો દાવો કરવામાં આવ્યો હતો કે સામાવાળા નં. ૫એ નીચેના આધારોએ પરત બોલાવાની માગણી કરી હતી:—

- (૧) સામાવાળાને દિનાંક ૧૨.૦૭.૨૦૧૩ના રોજના આદેશની સુનાવણી કરવા અને તે પસાર કરવા પહેલાં કોઈ નોટિસ આપવામાં આવી નહોતી.
- (૨) મતોની ગણતરી પહેલેથી જ કરવામાં આવી હતી અને આ માનનીય અદાલત દ્વારા તા. ૧૨.૦૭.૨૦૧૩ના આદેશ પસાર કરવામાં આવે તે પહેલાં જ અવિશ્વાસનો આદેશ પસાર કરવામાં આવ્યો હતો.
- (૩) હાલની એસ.એલ.પી. જાળવપાત્ર નથી, કારણ કે આ માનનીય સર્વોચ્ચ અદાલતે સ્થાપિત કરેલા સ્થિર કાનૂની સિદ્ધાંત મુજબ, એસ.એલ.પી. ફગાવ્યા પછી વડી અદાલત સમક્ષ દાખલ કરવામાં આવેલી પુનર્વિચાર અરજીના ફગાવાના આદેશ વિરુદ્ધ એસ.એલ.પી. જાળવપાત્ર નથી.
- (૪) કોઈપણ સ્થિતિમાં, એસએલપી પણ ગ્રહણયોગ્ય નથી, કારણ કે એસએલપીમાં ઉઠાવવામાં આવેલ મુદ્દો આ માનનીય અદાલતના ભાનુમતી અને અન્ય વિ. સ્ટેટ ઓફ યુપી. અને અન્ય ના ૨૦૧૦ (૧૨) માં અહેવાલિત ચુકાદા દ્વારા અગાઉથી જ આવરી લેવાયેલ છે.

૧૩. મુદ્દો બાકી રહેલો હતો તે દરમિયાન, ૨૩મી જુલાઈ, ૨૦૧૩ના રોજ, અરજીકર્તાએ આ અદાલતના તા. ૧૨મી જુલાઈ, ૨૦૧૩ના આદેશોના

ઉદ્ધંધન બદલ અવમાનના અરજી નં. ૨૮૭ ઓફ ૨૦૧૩ દાખલ કરી. એવું જણાવવામાં આવે છે કે સામાવાળા નં. ૫એ તા. ૧૨મી જુલાઈ, ૨૦૧૩ના આદેશને પાછો બોલાવવાની અરજિયલ્લિ સ્વીકાર્ય રીતે ખોટું નિવેદન કર્યું હતું. આ અદાલતનો આદેશ મતોની ગણતરી માટેની બેઠક હજુ ચાલુ હતી તે દરમિયાન જ પહોંચાડવામાં આવ્યો હતો. અપીલકર્તાનું કહેવું છે કે અખબારોમાંના એક "અમર ઉજાલા" એ એવો અહેવાલ આપ્યો હતો કે પરિણામ બપોરે ૧.૧૫ વાગ્યે જાહેર કરવામાં આવ્યું હતું.

૧૪. ઉપરોક્ત અવમાનના અરજમાં સામાવાળા નં. ૫ ને સામાવાળા નં. ૪ તરીકે પક્ષકાર બનાવવામાં આવ્યો હતો. તેમ છતાં, અવમાનનાની નોટિસ માત્ર સત્તાવાર સામાવાળા નં. ૧, ૨ અને ૩ વિરુદ્ધ જ બહાર પાડવામાં આવી હતી. આઈ.એ. નં. ૮ તા. ૧૮મી નવેમ્બર, ૨૦૧૩ ના રોજ આ દર્શાવીને દાખલ કરવામાં આવી હતી કે અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ પસાર થઈ ગયો હોવા છતાં અપીલકર્તાએ નીતિગત નિર્ણયો લેવાનું ચાલુ રાખ્યું છે, જે માત્ર જાહેર હિતને હાનિકારક જ નહોતાં, પરંતુ વર્તમાન અપીલ ફગાવી દેવામાં આવે તો જિલ્લા પંચાયત માટે અનેક સમસ્યાઓ પણ ઊભી કરશે. ઉપરોક્ત અરજી સુનાવણી માટે તા. ૧૮મી નવેમ્બર, ૨૦૧૩ ના રોજ આવી હતી. સામાવાળા નં. ૫ તરફથી આ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે અપીલકર્તાએ તા. ૮મી નવેમ્બર, ૨૦૧૩ ના રોજ જિલ્લા પંચાયત, સીતાપુરની બેઠકની

નોટિસ જારી કરી હતી, જે તા. ૨૦મી નવેમ્બર, ૨૦૧૩ ના રોજ સવારે ૧૧.૩૦ વાગ્યે યોજાનારી હતી, જેથી આંતરવર્તી અરજીના પરિશિષ્ટ એ૩ માં દર્શાવવામાં આવેલા વિષય નં. ૧ થી ૧૬ અંગે નિર્ણય લેવામાં આવે.

૧૫. બીજી તરફ, અપીલકર્તા તરફથી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે નોટિસ માત્ર તે વિષયો દર્શાવે છે કે જેઓ અંગે જિલ્લા પંચાયતની અંદરના વિકાસકાર્યો માટે નિર્ણયો લેવાં જરૂરી છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે અપીલકર્તાને જરૂરી નિર્ણયો લેવા દેવા જોઈએ. જોકે, ચર્ચા-વિચારણાની પ્રક્રિયા દરમિયાન, શ્રી શાંતિ ભૂષણે અત્યંત નિષ્પક્ષ રીતે રજૂ કર્યું હતું કે અપીલકર્તા સ્વૈચ્છિક રીતે ઉપરોક્ત બેઠકમાં અધ્યક્ષસ્થાન ગ્રહણ નહીં કરે, પરંતુ કલેક્ટરને બેઠકની અધ્યક્ષતા કરવા વિનંતી કરવામાં આવી શકે. તેથી એવો આદેશ આપવામાં આવ્યો હતો કે જિલ્લાધિકારી, સીતાપુર ૮મી નવેમ્બર, ૨૦૧૩ના રોજ યોજાનારી બેઠકની અધ્યક્ષતા કરશે. એ સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું હતું કે ઉપરોક્ત આદેશ આપવાથી આ અદાલતે ૧૨મી જુલાઈ, ૨૦૧૩ના રોજ આપેલા યથાવત સ્થિતિ જાળવવાના આદેશમાં કોઈપણ રીતે ફેરફાર કે બદલાવ આવશે નહીં, અને તે ચાલુ રાખવાનો નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો હતો. અપીલમાં પક્ષકારોની દલીલો ૩મી ડિસેમ્બર, ૨૦૧૩, ૫મી ડિસેમ્બર, ૨૦૧૩ અને ૧૧મી

ડિસેમ્બર, ૨૦૧૩ના રોજ સાંભળવામાં આવી હતી, અને તે દિવસે ચુકાદો અનામત રાખવામાં આવ્યો હતો.

૧૬. પક્ષકારોના વિદ્વાન વકીલોએ અત્યંત વિગતવાર અને વિસ્તૃત રજૂઆતો કરી છે, જેનો સંક્ષેપમાં નીચે મુજબ સારાંશ આપી શકાય છે:—

(૧) પ્રારંભે, ડૉ. રાજીવ ધવનએ રજૂ કર્યું કે વિશેષ અનુમતિ અરજી ગ્રાહ્ય નથી, કારણ કે તે માત્ર વડી અદાલત દ્વારા રિવ્યૂ પિટિશન નં. ૧૦૩/૨૦૧૩ માં આપવામાં આવેલા ચુકાદા સામે જ નિર્દેશિત છે. આ રજૂઆતોના સમર્થનમાં, વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે આ સર્વોચ્ચ અદાલતના સ્ટેટ ઓફ આસામ વિ. રીપા શર્મા^૧ તથા સુસી ફાઈનાન્સ એન્ડ લીઝિંગ કો. વિ. એમ. લતા એન્ડ અન્ય ૨ ના ચુકાદાઓ પર આધાર મૂક્યો. ડૉ. ધવનએ વધુમાં રજૂ કર્યું કે, અન્યથા પણ, એસ.એલ.પી. ૨૬ થવી યોગ્ય છે, કારણ કે આ મુદ્દો આ સર્વોચ્ચ અદાલતના ભાનુમતી એન્ડ અન્ય વિ. સ્ટેટ ઓફ ઉત્તર પ્રદેશ થ્રૂ ઇટ્સ પ્રિન્સિપલ સેક્રેટરી એન્ડ અન્ય ૩ ના ચુકાદાથી અરજદાર/અપીલકર્તા વિરુદ્ધ સંપૂર્ણપણે આવરી લેવાયેલો છે. ઉપરોક્ત ચુકાદા પર આધાર રાખીને, ડૉ. ધવન દ્વારા રજૂ કરવામાં આવ્યું કે અરજદારને એ પ્રસ્તાવ પર સાંભળવાનો હક પણ નથી કે અધિનિયમની કલમ ૨૮ બંધારણના ભાગ ૯ સાથે અસંગત છે. શ્રી

અશોક દેસાઈ, વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે પણ રજૂ કર્યું કે ભાનુમતી એન્ડ અન્ય (ઉપરોક્ત) માં નિર્ધારિત કાનૂની સિદ્ધાંતને ધ્યાનમાં લેતાં, અહીં ઉઠાવવામાં આવેલ મુદ્દો હવે અનિર્ણીત રહ્યો નથી. વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે વધુમાં રજૂ કર્યું કે રિવ્યૂ પિટિશનમાં વડી અદાલત દ્વારા આપવામાં આવેલા ચુકાદા વિરુદ્ધની એસ.એલ.પી., જે મૂળ ચુકાદાની સમીક્ષા માગવામાં આવી હતી તે ચુકાદાને પડકાર્યા વિના, ગ્રાહ્ય બની શકે નહીં.

(૨) શ્રી શાંતિ ભૂષણે રજૂ કર્યું છે કે વર્તમાન અપીલમાં ઉઠાવવામાં આવેલ મુદ્દો અત્યંત મહત્વનો છે, એટલે કે, શું અધિનિયમની કલમ ૨૮, જે જિલ્લા પંચાયતના અધ્યક્ષ સામે અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ લાવવા માટે જોગવાઈ કરે છે, તે ભારતના સંવિધાનના ભાગ ૯ સાથે અસંગત હોય તે હદ સુધી માન્ય છે કે નહીં. તેથી, આ અદાલતે નક્કી કરવાનું રહેશે કે આક્ષેપિત જોગવાઈ રાજ્ય વિધાનમંડળની વિધાનક્ષમતાની અંદર આવે છે કે નહીં. અદાલતને આ બાબતનો પણ નિર્ણય કરવો રહેશે કે શું આક્ષેપિત જોગવાઈ ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૪૩એન સાથે અસંગત છે?

(૩) વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવે છે કે જિલ્લા પંચાયતના ચેરમેન અથવા અધ્યક્ષાને પદ પરથી દૂર કરવા માટે અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવની જોગવાઈ સંવિધાનના ભાગ ૯ સાથે અસંગત છે. તેઓ

રજૂ કરે છે કે સંવિધાનના ભાગ ૯માં સમાવિષ્ટ અનુચ્છેદ ૨૪૩એ થી ૨૪૩ઓ સુધીના ઉપબંધો સંવિધાન (૭૩મો સુકલમ અધિનિયમ, ૧૯૯૨) દ્વારા રજૂ કરેલા અપ્રિલ, ૧૯૯૩થી સામેલ કરવામાં આવ્યા હતા. ઉપરોક્ત અનુચ્છેદોએ પંચાયત સ્તરે સ્વશાસન માટે સર્વાંગી જોગવાઈઓ નિર્ધારિત કરી છે. તેમાં પંચાયતના સભ્યો અને તેના ચેરમેનની ચૂંટણી તેમજ તેમની અયોગ્યતા પણ સમાવેશ પામે છે. તેમ છતાં, પંચાયતના અધ્યક્ષ વિરુદ્ધ અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ લાવવા અંગે કોઈ જોગવાઈ કરવામાં આવેલી નથી. અનુચ્છેદ ૨૪૩સી(પ)માં જોગવાઈ છે કે ગામ સ્તરની પંચાયતના અધ્યક્ષની ચૂંટણી તે રીતે થશે જે રાજ્યનું વિધાનમંડળ કાયદા દ્વારા નિર્ધારિત કરે. અનુચ્છેદ ૨૪૩એફમાં જોગવાઈ છે કે પંચાયત પંચાયતના સભ્યોની અયોગ્યતા બાબતે કાયદો બનાવી શકે છે. અધિનિયમની કલમો ૧૮, ૧૯ અને ૨૯, જે અનુક્રમે જિલ્લા પંચાયતની રચના, અધ્યક્ષની ચૂંટણી અને અધ્યક્ષને દૂર કરવાની જોગવાઈ કરે છે, તે ભારતના સંવિધાનના ઉપરોક્ત અનુચ્છેદો સાથે સુસંગત છે. ઉપરોક્ત અધિનિયમની કલમ ૧૯માં જિલ્લા પંચાયતના નિર્વાચિત સભ્યોમાંથી જ તેઓ પોતાના વચ્ચે અધ્યક્ષની ચૂંટણી કરશે એવી જોગવાઈ છે. અધિનિયમની કલમ ૨૯(૧) અધ્યક્ષને દૂર કરવાની કારણો દર્શાવે

છે, પરંતુ તેમાં ચેરમેન વિરુદ્ધ અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ લાવવાની જોગવાઈનો સમાવેશ કરાયેલો નથી.

(૪) વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલે વધુમાં રજૂ કર્યું કે અધિનિયમની કલમ ૨૮(૧) માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈ બંધારણના ભાગ ૯ સાથે વિરુદ્ધ છે. શ્રી શાંતિ ભૂષણે રજૂ કર્યું કે કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં, અધિનિયમની કલમ ૨૮ માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓ ભારતના બંધારણના ૭૩મા સુકલમના અમલીકરણથી એક વર્ષ પૂર્ણ થયા બાદ ચાલુ રહી શકતી નહોતી, જે ૨૪મી એપ્રિલ, ૧૯૯૩ થી અમલમાં આવ્યો હતો. આવી ચાલુ સ્થિતિ ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૪૩એન માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓ સાથે અસંગત ગણાશે.

(૫) વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલે વધુમાં રજૂ કર્યું કે કલમ ૨૪૩ઓ દ્વારા પ્રથમવાર અનુસૂચિત જાતિઓ, અનુસૂચિત જનજાતિઓ તેમજ સ્ત્રીઓ માટે, પંચાયતના સભ્યોની ચૂંટણીમાં તેમજ અધ્યક્ષના પદ માટે, બેઠકોનું અનામત પ્રદાન કરવામાં આવ્યું. રજૂ કરવામાં આવ્યું છે કે અધિનિયમની કલમ ૨૮ જેવી “અવિશ્વાસ” બાબતની જોગવાઈ આવા અનામત માટેની જોગવાઈને નિષ્ફળ બનાવી શકે છે. પંચાયતમાં અનુસૂચિત જાતિ, અનુસૂચિત જનજાતિ અને સ્ત્રીઓ હંમેશા અલ્પમતમાં હોવાના કારણે, અનામત વર્ગમાંથી આવેલા અધ્યક્ષને સામાન્ય વર્ગના પંચાયત સભ્યોના બહુમતીથી ઉક્ત પદ

પરથી સહેલાઈથી દૂર કરી શકાય. એવો પરિણામ કલમ ૨૪૩ઓમાં સમાયેલ જોગવાઈઓ દ્વારા અભિપ્રેત નહોતો. વધુમાં રજૂ કરવામાં આવ્યું છે કે બંધારણના ભાગ ૮માં, સ્થાનિક સ્વશાસન રાજ્ય યાદીમાં આવતું હોઈ, શાસનના સંપૂર્ણ વિકેન્દ્રીકરણ માટે રાજ્ય વિધાનમંડળ કયા ક્ષેત્રોમાં કાયદા બનાવી શકે તેની સંપૂર્ણપણે નિશ્ચિતતા કરવામાં આવી છે. વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલના મુજબ, આ ૭૩મા સુકલમ અધિનિયમનો મુખ્ય હેતુ હતો, અને તેમાં અધ્યક્ષ/અધ્યક્ષા/જિલ્લા પંચાયત વિરુદ્ધ અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ લાવવા માટે રાજ્ય વિધાનમંડળ દ્વારા કોઈ કાયદો બનાવવાની જોગવાઈ કરવામાં આવેલી નથી.

શ્રી ભૂષણના મત મુજબ, જો અધિનિયમમાં કલમ ૨૮ જેવી અવિશ્વાસ અંગેની કોઈ વર્તમાન જોગવાઈ ન હોત, તો પછી ૭૩મા સુકલમ બાદ (૬) બંધારણ અનુસાર, રાજ્ય વિધાનસભા આવી જોગવાઈ લાવી શકતી નહોતી કારણ કે તેને આવું કરવાની સત્તા નથી. શ્રી ભૂષણના કહેવા મુજબ, આ જોગવાઈ રદ કરવામાં આવવાની સંભાવના છે, કારણ કે ચૂંટાયેલી સંસ્થાને સોંપવામાં આવેલી સત્તાઓ હસ્તગત કરીને કાર્યપાલિકામાં સોંપવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવ્યો છે, જે ભારતના બંધારણના મૂળભૂત માળખાને વિરુદ્ધ છે. શ્રી ભૂષણે ભારપૂર્વક રજૂ કર્યું કે કલમ ૨૮ની

જોગવાઈઓને ચાલુ રાખીને રાજ્ય વિધાનસભા અને કાર્યપાલિકા ભારતના બંધારણના ભાગ ૩ અને ભાગ ૮માં સમાવવામાં આવેલા ચૂંટાયેલા પ્રતિનિધિઓના મૂળભૂત હકોમાંથી તેમને વંચિત કરવાનો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે. આ અદાલતના જે.આર. કોએલ્હો વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયાજ ના ચુકાદા પર આધાર રાખીને તેમણે રજૂ કર્યું છે કે મૂળભૂત હકોમાં પસંદગી કરવાનો હક પણ અંતર્ભૂત છે. ઉપરોક્ત પસંદગીનો હક લોકોના પ્રતિનિધિ તરીકે જે સમયગાળાના માટે તે ચૂંટાયેલો છે તે કાર્યકાળ પૂર્ણ ન થાય ત્યાં સુધી ચાલુ રહે છે. કલમ ૨૮ની જોગવાઈ એવો કાર્યકાળ ટૂંકાવવાની મંજૂરી આપે છે, જે તેવા સભ્યને ચૂંટનાર મતદારોના મૂળભૂત હકનું ઉલ્લંઘન કરશે. ભારતના બંધારણની વિવિધ કલમોમાંથી અનેક ઉદાહરણો આપીને રજૂ કરવામાં આવ્યું છે કે જ્યાં જ્યાં તેનો આશય હતો ત્યાં ત્યાં અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવની જોગવાઈ વિશેષરૂપે કરવામાં આવી છે. તેથી ઉદાહરણ તરીકે, તેઓ ઉપપ્રમુખ, રાજ્યસભાના ઉપસભાપતિ અને લોકસભાના અધ્યક્ષ અથવા ઉપાધ્યક્ષને પદ પરથી દૂર કરવા માટે અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવની જોગવાઈ કરતી કલમો ૬૭(બી), ૮૦(સી), ૮૪(સી) તરફ સંકેત કરે છે. તેઓ આ પણ દર્શાવે છે કે બંધારણમાં એવા પદો/હોદ્દાઓ છે, જે ચૂંટણીની પ્રક્રિયા દ્વારા ભરવામાં આવે છે, પરંતુ એમ રીતે ચૂંટાયેલા વ્યક્તિઓને અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ મૂકી

દૂર કરી શકાતા નથી. ઉદાહરણ તરીકે, તેઓ કલમ ૮૦(જ), ૮૧(૧)(એ) અને કલમ ૫૪ પર આધાર રાખે છે. તેથી, રાજ્યસભાના સભ્યો, લોકસભાના સભ્યો અને ભારતના રાષ્ટ્રપતિને અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ મૂકી દૂર કરી શકાતા નથી. શ્રી ભૂષણ રજૂ કરે છે કે અહીંનો પ્રશ્ન એ છે કે અધિનિયમમાં સમાવાયેલ અવિશ્વાસ સંબંધિત જોગવાઈઓ બંધારણમાં થયેલા સુકલમ બાદ ચથાવત રહી શકે કે નહીં. અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ લાવવાની જોગવાઈ, અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, મતદારો દ્વારા ચૂંટાયેલા સભ્યને પરત બોલાવવાનો અધિકાર છે. બંધારણ અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ લાવવાની જોગવાઈ કરે પણ શકે અને ન પણ કરે. તેમણે રજૂ કર્યું કે અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ લાવવાની જોગવાઈ અનિવાર્ય રીતે લોકશાહીના અંગરૂપ નથી. હકીકતમાં, ચૂંટાયેલા સભ્યને પરત બોલાવવાનો અધિકાર કાયદેસર રીતે માન્ય કરવામાં આવ્યો નથી. આ રજૂઆતના સમર્થનમાં, તેઓ કલમ ૨૪૩એન સાથે વાંચવાની કલમ ૨૪૩(સી)(જ) અને (પ), અને વિશેષ કરીને ઉપકલમ ૫(બી), નો ઉલ્લેખ કરે છે. તેઓ વધુમાં રજૂ કરે છે કે અનામતની જોગવાઈ પ્રથમ વખત ૭૩મા સુકલમ દ્વારા લાવવામાં આવી હતી, જેના દ્વારા ભારતના બંધારણમાં ૨૪ એપ્રિલ, ૧૯૮૩થી કલમ ૨૪૩નો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો. ત્યારબાદ, તેમણે કલમ ૨૪૩ડીમાં

સમાવાયેલ બેઠકોના અનામત સંબંધિત વિવિધ ઉપબંધોની રૂપરેખા રજૂ કરી. તે બાબત પર ભાર મૂકવામાં આવે છે કે કલમ ૨૪૩ડી(૨)માં સમાવાયેલ જોગવાઈ એ ફરજિયાત બનાવે છે કે કલમ ૧ હેઠળ અનામત રાખવામાં આવેલી કુલ બેઠકોમાંથી ઓછામાં ઓછી એક તૃતીયાંશ બેઠકો અનુસૂચિત જાતિની અથવા, જે રીતે પ્રકરણ હોય તે મુજબ, અનુસૂચિત જનજાતિની મહિલાઓ માટે અનામત રાખવામાં આવશે. કલમ ૨૪૩એફ(૧)(એ) અને કલમ ૨૪૩એફ(૧)(બી), જે કલમ ૧૦૨ અને ૧૦૩ને અનુરૂપ છે, પંચાયતના સભ્ય તરીકે પસંદ થવા અને સભ્ય રહેવા માટેની અયોગ્યતા અંગે જોગવાઈ કરે છે. શ્રી ભૂષણે રજૂ કર્યું કે બંધારણ પદચ્યુતિ અને તેના પરિણામરૂપ અયોગ્યતા માટે જોગવાઈ કરે છે. આ અવિશ્વાસના મત પર લાગુ પડશે નહીં. આ તો મતદારોને પરત બોલાવવાનો એવો અધિકાર આપવાના સમાન થશે, જે પંચાયત અધ્યક્ષના સંદર્ભમાં કાયદામાં અસ્તિત્વમાં નથી. વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે આગળ રજૂ કર્યું કે કલમ ૨૪૩ સમાજના ગરીબ વર્ગોના ઉન્નતિ માટેના આપણા બંધારણના ધ્યેયને આગળ વધારવા અનામતની જોગવાઈ કરે છે. તેથી, સંસદે વિશેષ કાળજી રાખી છે કે સમાજના નબળા વર્ગના આવા સભ્યો એકવાર ચૂંટાઈ જાય પછી, સમાજના સૌથી શક્તિશાળી વર્ગ દ્વારા અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ લાવી

તેમને દૂર ન કરી શકાય. તેમણે પુનરોચ્ચાર કર્યો કે જ્યાં જ્યાં તે જરૂરી માનવામાં આવ્યું છે, ત્યાં ત્યાં સંસદે અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ લાવવાની જોગવાઈ કરી છે. તેમણે વિશેષરૂપે કલમો ૮૯, ૯૦, ૯૩, ૯૪(સી), ૮૦(જ), ૮૧, ૫૪, ૬૧, ૬૬ અને ૬૭(બી) નો ઉલ્લેખ કર્યો છે.

(૭) અધિનિયમની કલમ ૨૮ ભારતના બંધારણના ભાગ ૯ સાથે, વિશેષ કરીને કલમ ૨૪૩એન સાથે, અસંગત છે એવી રજૂઆતના સમર્થનમાં, વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલે આ અદાલતના અનેક ચુકાદાઓ પર આધાર મૂક્યો:—

દીપ ચંદ્ર વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય ૫, ઝવેરભાઈ અમાઈદાસ વિ. બોમ્બે રાજ્ય ૬, એન. ભાર્ગવન પિલ્લૈ વિ. કેરળ રાજ્ય ૭, ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય વિ. સિન્થેટિક્સ એન્ડ કેમિકલ્સ લિમિટેડ ૮, બાબુ પારસુ કૈકાડી વિ. બાબુ ૯, નિર્મલજીત કૌર વિ. મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય ૧૦, ઝી ટેલિફિલ્મ્સ લિ. વિ. ભારત સંઘ ૧૧, બોર્ડ ઓફ કન્ટ્રોલ ફોર ક્રિકેટ ઇન ઈન્ડિયા વિ. નેતાજી ક્રિકેટ ક્લબ ૧૨

(૮) ત્યારબાદ વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલે રજૂ કર્યું કે ભાનુમતી અને અન્યાઓ (ઉપરોક્ત) મામલાનો ચુકાદો પર ઇન્ક્યુરિયમ છે, કારણ કે અનામત સંબંધિત મુદ્દો ક્યારેય વિચારવામાં આવ્યો જ નહોતો. તે ચુકાદામાં તેવી જોગવાઈઓનો પણ વિચાર કરવામાં આવ્યો નથી,

જેમાં અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ માટે વિશેષરૂપે કોઈ જોગવાઈ કરવામાં આવી નથી. વધુમાં એમ પણ રજૂ કરવામાં આવ્યું કે ચુકાદાનો મોટો ભાગ અવાંતર ઉક્તિરૂપ છે. હકીકતમાં, શ્રી ભૂષણે રજૂ કર્યું કે તે ચુકાદો કાયદા વિષયક એક ગ્રંથ સમાન છે અને તેને તે જ દરજ્જો આપવો જોઈએ.

(૯) શ્રી ભૂષણે ત્યારબાદ અમને આ પ્રશ્ન અંગે દલીલ કરી કે, જે ચુકાદા સામે પુનર્વિચાર માંગવામાં આવ્યો હતો તે મૂળ ચુકાદાને પડકાર્યા વિના, પુનર્વિચારમાં આપવામાં આવેલ ચુકાદા સામે વિશેષ અનુમતિ અરજી જાળવાપાત્ર ગણાશે કે નહીં. વિદ્વાન પરિષ્ઠ વકીલે રજૂ કર્યું કે, પ્રથમ તો અરજદારે મુખ્ય રિટ અરજીને વિરુદ્ધ એસ.એલ.પી. નં. ૮૫૪૨ ઓફ ૨૦૧૩ દ્વારા પડકારેલી હતી. તે જ, અરજદારે ઉઠાવેલ અને વડી અદાલતે વિચારેલ ન હતા એવા વાંધાઓનો નોંધ લઈ, વડી અદાલત સમક્ષ પુનર્વિચાર અરજી દાખલ કરવાની તક આપીને નિકાલ કરવામાં આવી હતી. રિટ અરજીમાં વડી અદાલતનો અગાઉનો ચુકાદો, પુનર્વિચાર અરજી ફગાવતાં વડી અદાલતના ચુકાદામાં સ્પષ્ટ રીતે વિલીન થઈ ગયો હતો. તેથી, આ કેસના વિશિષ્ટ તથ્યોમાં, માત્ર પુનર્વિચાર અરજીમાં વડી અદાલતના ચુકાદાને જ પડકારવો જરૂરી હતો. શ્રી શાંતિ ભૂષણ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવ્યું છે કે સી.પી.સી.ની કલમ ૧૧૪માં એવી

પરિસ્થિતિઓ અંગે કોઈ મર્યાદા નક્કી કરવામાં આવી નથી કે જેઓ હેઠળ અદાલત પોતાના જ ચુકાદાનો પુનર્વિચાર કરી શકે. આ કલમ માત્ર એટલું જ કહે છે કે, જે વ્યક્તિ વ્યથિત હોય તે હુકમનામું પારિત કરનાર અથવા આદેશ કરનાર અદાલતમાં ચુકાદાના પુનર્વિચાર માટે અરજી કરી શકે, અને અદાલત તેને અંગે જે યોગ્ય માને તેવો આદેશ કરી શકે. જ્યાં સુધી વડી અદાલતનો સંબંધ છે, તેને કોઈપણ નિર્ણયનો પુનર્વિચાર કરવાની અંગત અધિકૃત સત્તાઓ રહેલી હોય છે.

(૧૦) પરિષ્ઠ વિદ્વાન વકીલે વિગતવાર રજૂ કર્યું કે સી.પી.સી.ની કલમ ૧૧૪ અદાલતને ન્યાયના હિતમાં કોઈપણ આદેશ પસાર કરવાની સંપૂર્ણ સત્તા આપે છે. વડી અદાલત અથવા સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા બનાવવામાં આવેલા નિયમો દ્વારા તેને મર્યાદિત કરી શકાય નહીં. આ નિયમોમાં વડી અદાલત અથવા સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા સુધારો કરી શકાય, પરંતુ કલમ ૧૧૪માં સુધારો માત્ર સંસદ દ્વારા જ કરી શકાય. તેમણે સૂચવ્યું કે કલમ ૧૨૧ અને ૧૨૨ વડી અદાલતને વડી અદાલત તેમજ તેની અધિપરિવેક્ષા હેઠળની નાગરિક અદાલતોમાં અનુસરવાની પ્રક્રિયા બાબતે પોતાના નિયમો બનાવવાની પરવાનગી આપે છે. પરિષ્ઠ વિદ્વાન વકીલે વધુમાં રજૂ કર્યું કે ઓર્ડર ૪૭ નિયમ ૧ પણ પુનર્વિચાર કરવાની સત્તાને મર્યાદિત

કરતો નથી, અને આ સત્તા અવરોધરહિત છે. શ્રી ભૂષણના જણાવ્યા મુજબ, કલમ ૧૧૪ ઓર્ડર ૪૭ નિયમ ૧માં સમાવવામાં આવી છે, કારણ કે તે જોગવાઈ કરે છે કે અદાલતો તથ્યો તેમજ કાયદા બન્નેના આધારે પુનર્વિચાર કરી શકે. પક્ષકારો વચ્ચે સંપૂર્ણ ન્યાય કરવા માટે અદાલત પાસે સમગ્ર બાબતને ફરી સાંભળવાની સત્તા છે. શ્રી ભૂષણે વધુમાં દર્શાવ્યું કે સી.પી.સી.ની કલમ ૧૫૧ પણ પક્ષકારો વચ્ચે સંપૂર્ણ ન્યાય કરવા માટેની એ જ યોજનાનો ભાગ છે. આ બાબત પર ભાર મૂકવામાં આવ્યો કે નાગરિક પ્રક્રિયા સંહિતા દ્વારા અદાલતોની સત્તાઓ મર્યાદિત કરવામાં આવી નથી. હકીકતમાં, એ સર્વવિદિત છે કે નાગરિક પ્રક્રિયા સંહિતાની જોગવાઈઓ ન્યાયની સહાયિકા છે. તેથી, તેમણે રજૂ કર્યું કે “અથવા અન્ય કોઈ પૂરતા કારણસર” આ અભિવ્યક્તિને સંપૂર્ણ અર્થક્ષેત્ર આપવું જોઈએ જેથી અદાલત સંપૂર્ણ ન્યાય કરી શકે. આ જોગવાઈઓનું અર્થઘટન કરતી વખતે એજસ્ટેમ જેનરિસનો સિદ્ધાંત લાગુ કરવો જોઈએ નહીં. વરિષ્ઠ વિદ્વાન વકીલે બોર્ડ ઓફ ક્રિકેટ કંટ્રોલ (ઉપરોક્ત) પર નિર્ભરતા મૂકી. તેમણે પરિચ્છેદ ૮૯, ૯૦ અને ૯૧ પર નિર્ભરતા મૂકી. વરિષ્ઠ વિદ્વાન વકીલે એસ. નાગરાજ અને અન્ય વિ. સ્ટેટ ઓફ કલાર્ટક અને અન્ય ૧૩ પર પણ નિર્ભરતા મૂકી. તેમણે અંતે રજૂ કર્યું કે આ બધા ચુકાદાઓ દર્શાવે છે કે ન્યાય સર્વોપરી છે. તેથી, અદાલતની

પુનર્વિચાર સત્તા પર કોઈ બાંધછોડ મૂકી શકાય નહીં. શ્રી ભૂષણે ગ્રીન વ્યૂ ટી એન્ડ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ વિ. કલેક્ટર, ગોલાઘાટ, આસામ અને અન્ય ૧૪ પર પણ નિર્ભરતા મૂકી.

(૧૧) શ્રી ભૂષણે રજૂ કર્યું છે કે અધિનિયમના સિદ્ધાંતોને ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૪૩ ની કસોટી પર પડકારવાના આધાર અથવા તો પ્રાર્થનાઓ ૧ અને ૨(૧) માં વાંચવામાં આવશે, જેમાં સ્પષ્ટ જાહેરાત માગવામાં આવી છે કે આ જોગવાઈ ભારતના બંધારણ વિરુદ્ધ છે. ત્યારબાદ શ્રી ભૂષણે અનુચ્છેદ ૨૪૩એન નો ઉલ્લેખ કર્યો. તેમણે પુનરોચ્ચાર કર્યો કે કલમ ૨૮ ની જોગવાઈ એક વર્ષ પછી અસ્તિત્વમાં રહેતી નહોતી. તેથી એવી રજૂઆત કરવી જરૂરી નહોતી, કારણ કે કલમ ૨૮ સ્વયંપ્રભાવે અસંવિધાનિક બની જતી. તેમણે પરિચ્છેદ ૨૦ અને ૨૧ ના આધારે ફરીથી જણાવ્યું કે ભારતના બંધારણના ભાગ ૮ માં અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ અંગે કોઈ જોગવાઈ કરવામાં આવી નથી તે બાબતે આવશ્યક કથનો કરવામાં આવ્યા છે. તેથી, જો પરિચ્છેદ ૨૮ અને પરિચ્છેદ ૩૧ ને આધાર એક સાથે વાંચવામાં આવે, તો તે સ્પષ્ટપણે દર્શાવશે કે અધિનિયમ હેઠળ હટાવવું માત્ર કલમ ૨૮ હેઠળ જ થઈ શકે, જેમાં અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ મૂકવાની જોગવાઈ કરવામાં આવી નથી.

(૧૨) ભારતના બંધારણના ભાગ ૯ સાથે કલમ ૨૮ અસંગત છે એવી રજૂઆત તરફ ફરી વળીએ તો;

તે રજૂ કરે છે કે ભાગ ૯ પંચાયતોના સંબંધમાં પૂર્ણ સંહિતા છે. તેથી, રાજ્ય વિધાનમંડળ ભાગ ૯ સાથે અસંગત એવી જોગવાઈ કરી શકતું નથી. સમાન સત્તા રાજ્ય વિધાનમંડળ માટે અપવાદરૂપે અનામત રાખવામાં આવી છે, જેમ કે અનુચ્છેદ ૨૪૩અ, ૨૪૩ચ(૪) અને (૫) માં ઉલ્લેખિત છે. તેમણે વધુમાં રજૂ કર્યું કે અનુચ્છેદ ૨૪૩ફ, ૨૪૩જ અને ૨૪૩હ રાજ્ય વિધાનમંડળને માત્ર મર્યાદિત સત્તાઓ આપે છે. આથી સ્પષ્ટ થાય છે કે ભાગ ૯ પૂર્ણ સંહિતા છે. તેથી, જ્યાં સુધી રાજ્ય વિધાનમંડળને વિશિષ્ટ રીતે સત્તા પ્રદાન કરવામાં આવી ન હોય, ત્યાં સુધી ભાગ ૯ માં ખાસ રીતે આવરી લેવામાં આવેલા વિષયો અંગે કાયદેસર કરવાની તેને સત્તા રહેશે નહીં. તેમણે અનુચ્છેદ ૨૪૩આઈ(૨), (૩) અને (૪), ૨૪૩જે(૪) અને ૨૪૩કેનો પણ ઉલ્લેખ કરીને આ બાબત પર ભાર મૂક્યો કે આ અનુચ્છેદોમાં પણ અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ લાવવા માટે કોઈ જોગવાઈ અસ્તિત્વમાં નથી. અંતે, શ્રી શાંતિ ભૂષણે રજૂ કર્યું છે કે અપીલમાં ઉઠાવવામાં આવેલા પ્રશ્નો ભારતના સંવિધાનની જોગવાઈઓના અર્થઘટનને આવરી લેતા હોવાથી, આ મામલો ઓછામાં ઓછા પાંચ ન્યાયાધીશો સમક્ષ મોકલવાની જરૂર છે.

(૧૩) સામાવાળા નં. ૫ તરફથી હાજર થયેલ વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલ શ્રી અશોક દેસાઈએ રજૂ કર્યું છે કે સ્વીકાર્ય રીતે અરજદાર પંચાયતના બહુમતી સભ્યોનો વિશ્વાસ ધરાવતી નથી. તેણે અવિશ્વાસ મતના પરિણામને પણ પડકાર્યું નથી. તેમણે તમામ કાર્યવાહી અંગે વિગતવાર સ્પષ્ટીકરણ રજૂ કર્યું છે, જેનો અમે અગાઉ ઉલ્લેખ કર્યો છે.

(૧૪) અરજદાર અનુસૂચિત જાતિઓમાં આવે છે અને તેથી તેણી વિશેષ રક્ષણ મેળવવા હકદાર છે, એવા શ્રી શાંતિ ભૂષણના રજૂઆતોનો પ્રતિઉત્તર આપતાં, શ્રી અશોક દેસાઈએ રજૂ કર્યું છે કે આ મુદ્દો રિટ અરજીમાં કે પુનર્વિચાર અરજીમાં પણ ઉઠાવવામાં આવ્યો નહોતો અને આ સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ પ્રથમવાર ઉઠાવવાનો પ્રયત્ન કરવામાં આવી રહ્યો છે. તેમણે વધુમાં દર્શાવ્યું કે અરજદારે અધ્યક્ષની ચૂંટણી અનુસૂચિત જાતિઓના સભ્ય તરીકે નહિ, પરંતુ જે મહિલા ઉમેદવાર માટે બેઠક અનામત રાખવામાં આવી હતી તે હિસાબે લડી હતી. તેમણે વધુમાં રજૂ કર્યું કે હાલનો કેસ, કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં, આ સર્વોચ્ચ અદાલતના ભાનુમતી અને અન્ય (ઉપરોક્ત) ના ચુકાદાથી સીધેસીધો આવરી લેવાયેલો છે. તેથી, તમામ મુદ્દાઓનું નવેસરથી પુનર્વિચાર શરૂ કરવાની કોઈ જરૂર નથી. તેમણે રજૂ કર્યું છે કે શ્રી શાંતિ ભૂષણનું એ રજૂઆત કે અગાઉનો ચુકાદો કલમ ૨૮ના સુકલમ સુધી મર્યાદિત હતો અને મૂળ

અધિનિયમ સુધી નહોતો, તે ચુકાદાનું ગેરવાંચન થવાથી ઉપજેલું પરિણામ છે. ભાનુમતી અને અન્ય (ઉપરોક્ત) માં આ સર્વોચ્ચ અદાલતનો ચુકાદો આ કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓમાં સ્પષ્ટપણે લાગુ પડે છે અને તેથી વિશેષ અનુમતિ અરજી નામંજૂર થવા પાત્ર છે. વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે વિસ્તૃત રીતે જણાવ્યું કે અધિનિયમની કલમ ૨૮ બંધારણના ભાગ ૯ સાથે અસંગત છે એવી રજૂઆત તાત્કાલિક નકારી કાઢવા પાત્ર છે. આ રજૂઆતનો વિચાર હાલના કેસમાં ચોક્કસ અભિવ્યક્તિઓના આધારે જ કરી શકાય. અધિનિયમની જોગવાઈ બંધારણના ભાગ ૯ સાથે અસંગત છે એવું નિવેદન કરવામાં આવ્યું છે તે સિવાય અન્ય કોઈ કારણો આપવામાં આવ્યા નથી.

(૧૫) આ ઉપરાંત, કલમ ૨૮ ને લોકશાહીના આધારભૂત સિદ્ધાંતોના વિરુદ્ધ હોવાનું કહી શકાય નહીં. આ જોગવાઈઓ અધિનિયમની કલમો ૧૭, ૧૮, ૨૧ અને ૨૮ તરફ સંદર્ભ આપે છે. વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે રજૂ કર્યું કે ઉપરોક્ત જોગવાઈઓનો હેતુ એ સુનિશ્ચિત કરવાનો છે કે અધ્યક્ષ, આવી વ્યક્તિ જે મુદત માટે ચૂંટાઈ હોય તે મુદત દરમિયાન સત્તા પર રહેલી હોય ત્યારે, હંમેશા મતવિસ્તારનો વિશ્વાસ ભોગવે.

(૧૬) સામાવાળા નં. ૧ થી ૪ તરફેથી હાજર રહેલા શ્રી પી.એન. મિશ્રાએ રજૂ કર્યું કે વિશેષ અનુમતિ અરજી માત્ર વડી અદાલતે પુનર્વિચાર અરજીમાં આપેલા ચુકાદા વિરુદ્ધ દાખલ કરવામાં આવી છે, તેથી આ ટૂંકા આધારે જ તેને નામંજૂર કરવામાં આવવી જોઈએ. તેમણે આ સંદર્ભે આ સર્વોચ્ચ અદાલતના શંકર મોતીરામ નાલે વિ. શિવલાલસિંહ ગણેશસિંહ રાજપૂત૧૫ ના ચુકાદા પર આધાર મૂક્યો. તેમણે આ જ અસરના સંધ્યા એજ્યુકેશનલ સોસાયટી અને અન્ય વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા તથા અન્ય [એસએલપી(સી) નં. ૨૪૨૯/૨૦૧૨] નામના અપ્રકાશિત ચુકાદા પર પણ આધાર મૂક્યો. તેમણે રજૂ કર્યું કે પુનર્વિચારની સત્તાઓ આ અદાલતને સમગ્ર મુદ્દો ફરીથી ખુલ્લો કરવાની અને સમગ્ર મામલો ગુણદોષના આધાર પર ફરી સાંભળવાની મંજૂરી આપતી નથી. પુનર્વિચાર સિવિલ પ્રક્રિયા સંહિતાની કલમ ૧૧૪ સાથે વાંચવાના આદેશ ૪૭ નિયમ ૧ માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈ સુધી મર્યાદિત છે. તેમણે રજૂ કર્યું કે આ જોગવાઈ હેઠળ પુનર્વિચાર માત્ર તેવી પરિસ્થિતિઓમાં જ મર્યાદિત છે જ્યાં નવા અને મહત્વપૂર્ણ તથ્યના શોધના આધારે પુનર્વિચાર માંગવામાં આવે; અથવા યોગ્ય સતર્કતા દાખવ્યા છતાં પુરાવો રજૂ કરી શકાયો ન હોય; અથવા નોંધપાત્ર કોઈ ભૂલ કે નોંધપાત્ર એવો દોષ જે અભિલેખના મુખપૃષ્ઠ પરથી જ સ્પષ્ટ દેખાતો

હોય, તેના આધારે. તેમણે રજૂ કર્યું કે "અથવા અન્ય કોઈ પૂરતા કારણસર" એવો પ્રયોગ અદાલતને એવો સમગ્ર મુદ્દો ફરીથી ખુલ્લો કરવાની મંજૂરી આપતો નથી, જેનો ન્યાયિક રીતે અગાઉ જ નિર્ધારણ થઈ ચૂક્યો છે. આ ઉપરાંત, વિદ્વાન વકીલના મત મુજબ, અરજદારે એ દર્શાવવામાં નિષ્ફળતા દર્શાવી છે કે તેની મતવિસ્તારના બહુમતી સભ્યોએ અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવના પક્ષમાં મત આપ્યો હોવા છતાં તેની સામે અન્યાય થયો છે. વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે વધુમાં રજૂ કર્યું કે આ બાબત અભિલેખ પર છે કે અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવને ગુણદોષના આધારે પડકારવામાં આવ્યો નહોતો. તેથી, આ વિશેષ અનુમતિ અરજી નામંજૂર થવા પાત્ર છે.

(૧૭) શ્રી શાંતિ ભૂષણે જવાબમાં રજૂ કર્યું કે "શ્રી અશોક દેસાઈ અને શ્રી મિશ્રાની આ રજૂઆતો ભ્રાંતિપૂર્ણ છે, કારણ કે સંસદનો કોઈપણ અધિનિયમ આ અદાલતને અનુચ્છેદ ૧૩૬ હેઠળ પ્રાપ્ત સત્તાઓમાં હસ્તક્ષેપ કરી શકતો નથી. જો આવી સ્થિતિમાં આ અદાલત એવું ધારણ કરે કે એસ.એલ.પી. માત્ર પુનર્વિચારના ચુકાદા વિરુદ્ધ છે અને તે ટકાઉ નથી, તો તે ભારતના સંવિધાનની કલમ ૧૩૬માં સુધારો કરવા સમાન. વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે રજૂ કર્યું કે સામાવાળાઓ તરફથી હાજર રહેલા વિદ્વાન વરિષ્ઠ વકીલે સૂચવ્યા મુજબ આ અદાલતનો વિવેકાધિકાર મર્યાદિત તો શું, હરપહેલે

છીનવી પણ શકાય તેમ નથી. હકીકતોના આધારે પણ, શ્રી ભૂષણે રજૂ કર્યું કે મુખ્ય ચુકાદાને પડકારવામાં આવ્યો હતો. શ્રી મિશ્રાએ આધાર રાખેલા સ્ટેટ ઓફ આસામ વિ. રીપા શર્મા (ઉપરોક્ત) ના ચુકાદામાં, વિવાદિત ચુકાદાને પડકારવામાં આવ્યો ન હતો. તેથી, આ અદાલતે કહ્યું હતું કે મુખ્ય ચુકાદાને પડકાર્યા વિના, માત્ર પુનર્વિચાર અરજીમાં વડી અદાલતે આપેલા ચુકાદા વિરુદ્ધ કોઈ એસ.એલ.પી. જાળવવા યોગ્ય ગણાશે નહીં. તેમણે ફરીથી દોહરાવ્યું કે ભાનુમતી અને અન્ય (ઉપરોક્ત) માંનો ચુકાદો મોટા ભાગે "ઓબિટર" છે. વધુમાં, અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓ માટેના અનામતનો વિચાર કરવામાં આવ્યો ન હોવાથી તે પેર ઇન્ક્યુરિયમ પણ છે.

૧૭. પક્ષકારોના વિદ્વાન વકીલો દ્વારા કરવામાં આવેલી રજૂઆતોનો અમે વિચાર કર્યો છે.

૧૮. અમે શ્રી શાંતિ ભૂષણની આ રજૂઆત સ્વીકારવા સક્ષમ નથી કે અધિનિયમની કલમ ૨૮ માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓ કોઈપણ રીતે ભાગ ૮ માં, વિશેષ કરીને ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૪૩એન માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓ સાથે અસંગત છે.

૧૯. અધિનિયમની કલમ ૧૯માં જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે દરેક જિલ્લા પંચાયતમાં અધ્યક્ષની પસંદગી જિલ્લા પંચાયતના ચૂંટાયેલા સભ્યો દ્વારા પોતાના પૈકી કરવામાં આવશે. કલમ ૧૯-એ ઉત્તર પ્રદેશ અધિનિયમ નં. ૯, ૧૯૯૪ દ્વારા દાખલ કરવામાં આવી હતી, જેમાં અનુસૂચિત જાતિઓ, અનુસૂચિત જનજાતિઓ અને પછાત વર્ગોના વ્યક્તિઓ માટે અધ્યક્ષના પદોના આરક્ષણની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે. જોકે, એવી જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે આ રીતે આરક્ષિત અધ્યક્ષના પદોની સંખ્યા રાજ્યમાં આવા કુલ પદોની સંખ્યાની સરખામણીમાં શક્ય તેટલા સમાન પ્રમાણમાં રહેશે, જેટલું પ્રમાણ રાજ્યની કુલ વસ્તિની સરખામણીમાં રાજ્યની અનુસૂચિત જાતિઓ, અનુસૂચિત જનજાતિઓ અને પછાત વર્ગોની વસ્તિનું હોય. કલમમાં આગળ એવી જોગવાઈ પણ છે કે આ રીતે આરક્ષિત પદો રાજ્ય સરકાર દ્વારા નિર્ધારિત કરાય તે પ્રમાણે રાજ્યની વિવિધ જિલ્લા પંચાયતોને ફેરબદલીના ધોરણે ફાળવવામાં આવશે. પરંતુ પછાત વર્ગો માટેનું આરક્ષણ રાજ્યમાં અધ્યક્ષોના કુલ પદોની સંખ્યાના ૨૭% કરતાં વધારે નહીં હોય. વર્તમાન પ્રસંગમાં કલમ ૧૯-એ(૨) મહત્વપૂર્ણ છે, wherein જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે "પદોમાંથી એક-તૃતીયાંશ કરતાં ઓછાં નહીં એટલાં પદો, પ્રસંગોપાત, અનુસૂચિત જાતિઓ, અનુસૂચિત જનજાતિઓ અથવા પછાત વર્ગોની મહિલાઓ માટે આરક્ષિત રહેશે." આ

કલમ હેઠળ, અનુસૂચિત જાતિઓ, અનુસૂચિત જનજાતિઓ અને પછાત વર્ગોની ઉપરોક્ત શ્રેણીઓ માટે આરક્ષિત બેઠક પર, કલમ ૧૯-એ(૩)માં નિર્ધારિત રોસ્ટરના આધારે જે ચોક્કસ પંચાયત માટે આરક્ષણ કરવામાં આવ્યું હોય, તે પંચાયતમાંથી તે જ શ્રેણીનો વ્યક્તિ ચૂંટાશે. અધિનિયમની કલમ ૨૦માં જોગવાઈ છે કે જિલ્લા પંચાયત તેની પ્રથમ બેઠક માટે નિયત કરાયેલી તારીખથી પાંચ વર્ષ સુધી અને તેનાથી વધુ નહીં, ચાલુ રહેશે. વધુમાં, કલમ ૨૦(૨)માં પણ જોગવાઈ છે કે જિલ્લા પંચાયતના સભ્યના પદનો કાર્યકાળ, અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળ અન્યથા નિર્ધારિત ન કરવામાં આવ્યો હોય તો, જિલ્લા પંચાયતના કાર્યકાળ સાથે પૂર્ણ થશે. કલમ ૨૧માં જોગવાઈ છે કે આ અધિનિયમમાં અન્યથા જોગવાઈ ન હોય તો, અધ્યક્ષના પદનો કાર્યકાળ તેની પસંદગી થયાના દિવસથી શરૂ થશે અને જિલ્લા પંચાયતના કાર્યકાળ સાથે સમાપ્ત થશે. કલમ ૨૩ ભ્રષ્ટ આચરણના આધારે અયોગ્યતા અંગે છે, જે વર્તમાન કેસમાં લાગુ પડતી નથી. કલમ ૨૪ અધ્યક્ષના રાજીનામા અંગે છે, જે પણ વર્તમાન કેસમાં લાગુ પડતી નથી. કલમ ૨૫ આકસ્મિક ખાલી જગ્યા ભરવા અંગે છે, જે પણ આ કેસમાં લાગુ પડતી નથી. કલમ ૨૬માં એવી જોગવાઈ છે કે જો કોઈ વ્યક્તિ પંચાયતના સભ્ય તરીકે ચૂંટાવા માટેની કોઈ અયોગ્યતા ઉપાર્જિત કરી હોય, તો તે સભ્ય અથવા અધ્યક્ષ બનવા માટે અયોગ્ય ગણાશે.

૨૦. આ મામલામાં સંપૂર્ણ વિવાદ કલમ ૨૮ને કેન્દ્રમાં રાખીને છે, જેમાં અધ્યક્ષ વિરુદ્ધ અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ માટે જોગવાઈ કરવામાં આવી છે. આ કલમમાં નિર્ધારિત સ્વરૂપમાં અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ મૂકવાના ઈરાદાની લેખિત નોટિસ આપવાની વિગતવાર પ્રક્રિયા નિર્ધારિત કરવામાં આવી છે, અને તે નોટિસ જિલ્લા પંચાયતના તે સમયના ચૂંટાયેલા સભ્યોની કુલ સંખ્યાના ઓછામાં ઓછા અડધા સભ્યો દ્વારા હસ્તાક્ષરિત હોવી આવશ્યક છે. આવી નોટિસ સાથે પ્રસ્તાવિત પ્રસ્તાવની નકલ પણ જિલ્લા પંચાયત ઉપર અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતા કલેક્ટરને સોંપવાની રહે છે. તેથી, કલેક્ટરે તે પ્રસ્તાવ પર વિચારણા કરવા માટે જિલ્લા પંચાયતની બેઠક બોલાવવાની રહે છે, જે માટે તે પોતાની દ્વારા નિર્ધારિત કરેલી તારીખ મુકે, અને એવી તારીખ તેને નોટિસ સોંપવામાં આવેલી તારીખથી ૩૦ દિવસથી મોડે હોવી ન જોઈએ. કલેક્ટર માટે નિર્ધારિત રીત મુજબ આવી બેઠક અંગે ચૂંટાયેલા સભ્યોને ઓછામાં ઓછા ૧૫ દિવસની નોટિસ આપવી આવશ્યક છે. બેઠકનું અધ્યક્ષસ્થાન જિલ્લાનાં ન્યાયાધીશ અથવા સિવિલ જજથી નીચલા દરજ્જાના ન હોય એવા કોઈ ન્યાયિક અધિકારી દ્વારા કરવાનું રહે છે. નોંધપાત્ર વાત એ છે કે કલમ ૨૮(૭)ની જોગવાઈઓના બળે આ પ્રસ્તાવ અંગેની ચર્ચા સ્થગિત કરી શકાય તેવી નથી. ઉપકલમ (૮)માં વધુમાં જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ અંગેની ચર્ચા, જો તે પહેલાં પૂર્ણ ન થઈ હોય, તો બેઠક શરૂ થવા માટે નિર્ધારિત સમયથી ૨ કલાક પૂર્ણ

થતા આપમેળે સમાપ્ત થઈ જશે. ૨ કલાક પૂર્ણ થવા પર અથવા તે પહેલાં, પ્રસ્તાવ મત માટે મૂકવાનો રહેશે. વધુમાં, અધ્યક્ષસ્થાન કરનાર અધિકારી જિલ્લાનાં ન્યાયાધીશ અથવા ન્યાયિક અધિકારી હોય, તેને પ્રસ્તાવના ગુણદોષ વિષે બોલવાની મંજૂરી નથી, અને તેને મત આપવાનો હક પણ નથી. ઉપકલમ (૧૧)માં જોગવાઈ કરવામાં આવી છે કે "જો આ પ્રસ્તાવ તે સમયના જિલ્લા પંચાયતના ચૂંટાયેલા સભ્યોની કુલ સંખ્યાના (અડધાથી વધુ) સભ્યોના સમર્થનથી પસાર થાય". અમારા મત મુજબ, કલમ ૨૮માં સમાવાયેલ ઉપરોક્ત જોગવાઈ કોઈ પણ રીતે અનુચ્છેદ ૨૪૩એન માં સમાવાયેલ જોગવાઈઓ સાથે અસંગત નથી. શ્રી ભૂષણ દ્વારા અસંગતતાની કરવામાં આવેલી દલીલ સ્વીકારવી એ લોકશાહીના તે મૂળભૂત અધિકારના વિરુદ્ધ જશે કે જે લોકો ચૂંટે છે તેઓ ચૂંટાયેલા વ્યક્તિ વિરુદ્ધ અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ વ્યક્ત કરીને તેને દૂર પણ કરી શકે. નિઃસંદેહ, એવો અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ માત્ર સંબંધિત કાયદા હેઠળ નિર્ધારિત પ્રક્રિયાનું પાલન કરીને જ પસાર કરી શકાય, અને વર્તમાન મામલામાં તે અધિનિયમ છે.

૨૧. અમે શ્રી ભૂષણની આ રજૂઆત સ્વીકારી શકતા નથી કે અધ્યક્ષાને હટાવવું માત્ર અધિનિયમની કલમ ૨૮ હેઠળ જોગવાઈ મુજબ દુર્વ્યવહારના આધાર પર જ થઈ શકે. ઉપરોક્ત કલમ એવી અધ્યક્ષાને હટાવવાની પ્રક્રિયા

નક્કી કરે છે કે જે પોતાની ફરજોનું પાલન કરતી વખતે દુર્વ્યવહાર માટે દોષિત ઠરે. આ કલમ કોઈ પણ રીતે કલમ ૨૮માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓને અતિપ્રભાવિત કરતી નથી અથવા તેની સાથે વિસંગત પણ નથી.

૨૨. અમે શ્રી ભૂષણની આ રજૂઆત સાથે પણ સંમત નથી કે ભારતના સંવિધાનમાં થયેલ ૭૩મા સુકલમના, જે ૨૪મી એપ્રિલ, ૧૯૯૩થી અમલમાં આવ્યો, અમલીકરણના એક વર્ષ પૂર્ણ થયા બાદ કલમ ૨૮ યથાવત્ રહી શકતી નહોતી. આવી પરિસ્થિતિ તો માત્ર ત્યારે જ ઊભી થાત, જ્યારે એવું જણાત કે કલમ ૨૮ સંવિધાનના ભાગ હતી કોઈ જોગવાઈ સાથે અસંગત છે. માત્ર એટલા કારણે કે અનુચ્છેદ ૨૪૩એફમાં અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવના આધાર પર અધ્યક્ષને દૂર કરવાની બાબતે મૌન પાળવામાં આવ્યું છે, તેનાથી આ જોગવાઈ ભારતના સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૪૩ સાથે અસંગત ઠરે એવી સ્થિતિ ઊભી થતી નથી.

૨૩. શ્રી ભૂષણ દ્વારા કરવામાં આવેલી આ રજૂઆતમાં પણ અમને કોઈ જ તત્ત્વ દેખાતું નથી કે અરજદાર અનુસૂચિત જાતિની મહિલા હોવાને કારણે તેને અવિશ્વાસના મત દ્વારા પદ પરથી દૂર કરી શકાતી નથી. અમને એ દલીલમાં પણ કોઈ તત્ત્વ દેખાતું નથી કે કલમ ૨૮માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓ અનુસૂચિત જાતિની મહિલાઓ માટેના અનામતના

પ્રાવધાનોને નિષ્ફળ બનાવશે. અનુસૂચિત જાતિ, અનુસૂચિત જનજાતિ અને અન્ય પછાત વર્ગોમાંથી કોઈ એક અનામત વર્ગને સંબંધિત અધ્યક્ષા અવિશ્વાસના મતના આધારે પદ પરથી દૂર કરવામાં આવે તો પણ, તેના સ્થાને માત્ર અનામત વર્ગોમાંથી કોઈ એક વર્ગને સંબંધિત ઉમેદવારની જ નિમણૂક થઈ શકે. તેથી, શ્રી શાંતિ ભૂષણની રજૂઆત ખાસ કરીને માત્ર અરજદારને કેન્દ્રમાં રાખીને કરવામાં આવી હોવાનું જણાય છે, અને સામાન્ય રીતે અનામત વર્ગોમાંથી ચૂંટાયેલા ઉમેદવારોને ધ્યાનમાં રાખીને નહીં. આ રજૂઆત સંપૂર્ણપણે નિરર્થક છે અને તેથી તે નામંજૂર કરવામાં આવે છે.

૨૪. અમે શ્રી શાંતિ ભૂષણ સાથે સંપૂર્ણપણે સહમત છીએ કે સંવિધાનના ભાગ ૯ દ્વારા પંચાયત સ્તરે સ્વ-શાસન માટેની જોગવાઈઓ કરવામાં આવી છે, જેમાં પંચાયતના સભ્યો અને તેના અધ્યક્ષની ચૂંટણીનો સમાવેશ થાય છે. આ રીતે, શાસનનું સંપૂર્ણ વિકેન્દ્રીકરણ લાવવામાં આવ્યું છે અને સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૨૪૩સી અનુસાર ગામ, મધ્યવર્તી અને જિલ્લા સ્તરે આવેલી પંચાયતો જેવા તળિયાના સ્તરની સંસ્થાઓને સત્તાનું હસ્તાંતરણ કરવામાં આવ્યું છે. અનુચ્છેદ ૨૪૩સી નીચે મુજબ છે:

"૨૪૩સી. પંચાયતોની રચના. –

(૧) આ ભાગની જોગવાઈઓને આધીન રહી, રાજ્યનું વિધાનમંડળ કાયદા

દ્વારા પંચાયતોની રચના અંગે જોગવાઈઓ કરી શકે છે:

પરંતુ એવી શરત રહેશે કે કોઈપણ સ્તરની પંચાયતના પ્રાદેશિક વિસ્તારની વસ્તી અને તેવી પંચાયતમાં ચૂંટણી દ્વારા ભરવાની બેઠકોની સંખ્યા વચ્ચેનું પ્રમાણ, જ્યાં સુધી વ્યવહાર્ય હોય ત્યાં સુધી, સમગ્ર રાજ્યમાં એકસરખું રહેશે.

(૨) પંચાયતની બધી બેઠકો પંચાયત વિસ્તારની પ્રાદેશિક મતવિસ્તારોમાંથી પ્રત્યક્ષ ચૂંટણી દ્વારા પસંદ કરાયેલ વ્યક્તિઓ દ્વારા ભરવામાં આવશે અને, આ હેતુસર, દરેક પંચાયત વિસ્તારને એવા રીતે પ્રાદેશિક મતવિસ્તારોમાં વિભાજિત કરવામાં આવશે કે દરેક મતવિસ્તારની વસ્તી અને તેને ફાળવેલ બેઠકોની સંખ્યા વચ્ચેનું પ્રમાણ, શક્ય તેટલી હદ સુધી, સમગ્ર પંચાયત વિસ્તારમાં સમાન રહે.

(૩) રાજ્યની વિધાનસભા કાયદા દ્વારા પ્રતિનિધિત્વ માટે જોગવાઈ કરી શકે છે—

(એ) ગામ સ્તરે પંચાયતોના અધ્યક્ષોમાંથી, મધ્યવર્તી સ્તરની પંચાયતોમાં અથવા, મધ્યવર્તી સ્તરની પંચાયતો ન ધરાવતા રાજ્યના કિસ્સામાં, જિલ્લા સ્તરની પંચાયતોમાં;

- (બી) જિલ્લાસ્તરની પંચાયતોમાં, મધ્યવર્તી સ્તરની પંચાયતોના અધ્યક્ષોના;
- (સી) લોકસભાના સભ્યો અને એવા રાજ્યની વિધાનસભાના સભ્યો, જે સંપૂર્ણપણે અથવા અંશતઃ ગામ સ્તર સિવાયના સ્તરે આવેલા પંચાયત ક્ષેત્રનો સમાવેશ કરતાં મતવિસ્તારોનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે, તેવા પંચાયતમાં;
- (ડી) રાજ્ય પરિષદના સભ્યો તથા રાજ્યની વિધાન પરિષદના સભ્યો, જ્યાં તેઓ મતદારો તરીકે નોંધાયેલા હોય તેવા સ્થળે—
- (૧) મધ્યવર્તી સ્તરે પંચાયત વિસ્તારમાં, મધ્યવર્તી સ્તરે પંચાયતમાં;
- (૨) જિલ્લા સ્તરે પંચાયત ક્ષેત્ર, જિલ્લા સ્તરની પંચાયતમાં.
- (૪) પંચાયત ક્ષેત્રના પ્રાદેશિક મતવિસ્તારોમાંથી સીધી ચૂંટણી દ્વારા પસંદ કરાયેલા હોય કે ન હોય, પંચાયતના અધ્યક્ષ અને પંચાયતના અન્ય સભ્યોને પંચાયતોની બેઠકોમાં મત આપવાનો અધિકાર રહેશે.
- (૫) અધ્યક્ષપદનું—
- (એ) ગામ સ્તરે પંચાયત એવી રીતે ચૂંટવામાં આવશે જેવી રીત રાજ્યની વિધાનસભા કાયદા દ્વારા નક્કી કરે; અને
- (બી) મધ્યવર્તી સ્તર અથવા જિલ્લા સ્તરની પંચાયત તેના ચૂંટાયેલા સભ્યો દ્વારા અને તેમના પૈકીમાંથી ચૂંટવામાં આવશે.

આ અનુચ્છેદ તેમજ કેટલાક અન્ય અનુચ્છેદો, જેમ કે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૪૩-એ, ૨૪૩-સી(૫), ૨૪૩-ઓ(૪), ૨૪૩-ઓ(૬), ૨૪૩-એફ(૧), (૬), ૨૪૩-જી, ૨૪૩-એચ, ૨૪૩-આઈ(૨), ૨૪૩-જે, ૨૪૩-કે(૨), (૪) વગેરે, રાજ્યને ભારતના બંધારણના ભાગ ૯ માં રહેલી જોગવાઈઓ અમલમાં મૂકવા માટે જરૂરી કાયદાકીય જોગવાઈઓ ઘડવા માટે ઉપબંધ કરે છે. તેથી, શ્રી ભૂષણની આ રજૂઆત સાથે અમે સહમત થઈ શકતા નથી કે જિલ્લા પંચાયતના અધ્યક્ષ વિરુદ્ધ અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ માટે જોગવાઈ કરવાની રાજ્ય વિધાનમંડળને કોઈ સત્તા રહેશે નહીં.

૨૫. શ્રી ભૂષણની આ રજૂઆત સાથે પણ અમે સહમત થઈ શકતા નથી કે અધ્યક્ષ પદે એક વખત ચૂંટાયેલ વ્યક્તિને, ભલે તે/તેણી હવે મતદારમંડળનો વિશ્વાસ ભોગવતી ન હોય, તેમ છતાં પાંચ વર્ષની મુદત પૂર્ણ થાય ત્યાં સુધી પદ પર ચાલુ રહેવાની મંજૂરી હોવી જોઈએ. આવી વિનાશક પરિસ્થિતિ ટાળવા માટે, અગાઉ નિરીક્ષિત કર્યાપ્રમાણે, અધિનિયમની કલમ ૨૮માં અવિશ્વાસ અંગેની જોગવાઈ કરવામાં આવી છે. શ્રી ભૂષણ દ્વારા કરવામાં આવેલી આ અતિશય રજૂઆત, જો સ્વીકારવામાં આવે, તો લોકશાહીના તે આધારભૂત સિદ્ધાંતોને નષ્ટ કરી દેશે કે જિલ્લા પંચાયતના સભ્યો દ્વારા

ચૂંટાયેલી વ્યક્તિ માત્ર ત્યા સુધી જ સત્તામાં રહી શકે જ્યારે સુધી એવી વ્યક્તિને બહુમતીનો સમર્થન પ્રાપ્ત હોય.

૨૬. શ્રી ભૂષણની આ રજૂઆતમાં પણ અમને કોઈ જ સાર દેખાતો નથી કે અધિનિયમની કલમ ૨૮ માં સમાવાયેલ જોગવાઈને કાયદાપુસ્તક પર ચથાવત્ રહેવા દેવામાં આવે તો તે કાર્યપાલિકાને ભારતના બંધારણના ભાગ ૩ અને ભાગ ૯ માં પ્રતિષ્ઠાપિત ચૂંટાયેલા પ્રતિનિધિઓના મૂળભૂત અધિકારોમાંથી તેમને વંચિત કરવાની સગવડ આપશે. અમારી દષ્ટિએ, શ્રી ભૂષણ દ્વારા આધારિત આઈ. આર. કોહેલો (ઉપરોક્ત) ના ચુકાદાનું તત્ત્વ આ કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓમાં સંપૂર્ણપણે અન્યયરહિત છે. મતદાતાઓના પસંદગીના અધિકારમાં જરાય પણ કોઈ હસ્તક્ષેપ થતો નથી. વિપરીત રીતે, કલમ ૨૮ એ સુનિશ્ચિત કરે છે કે કોઈ ચૂંટાયેલ પ્રતિનિધિ ત્યારે સુધી જ સત્તામાં રહી શકે, જ્યાં સુધી તે વ્યક્તિ જીતા પંચાયતના ચૂંટાયેલા સભ્યોના બહુમતિના સમર્થનનો ભોગવે છે. હાલના કેસમાં, ચૂંટણીના સમયે અરજદાર પસંદ થયેલી વ્યક્તિ હતી, પરંતુ જ્યારે અરજદાર વિરુદ્ધ અવિશ્વાસનો ઠરાવ પસાર કરવામાં આવ્યો ત્યારે તે ઇચ્છિત નહોતી. તેથી, કલમ ૨૮ માં સમાવાયેલ જોગવાઈના પરિણામરૂપે મતદાતાઓનો પસંદગીનો અધિકાર સંપૂર્ણ રીતે જીવંત રહે છે.

૨૭. અમે શ્રી ભૂષણ દ્વારા કરવામાં આવેલી આ રજૂઆત સ્વીકારવામાં અસમર્થ છીએ કે અધિનિયમની કલમ ૨૮માં સમાવાયેલ જોગવાઈઓ કાનૂનની નજરે ટકી શકતી નથી, કારણ કે તે વાજબી વર્ગીકરણ તથા પ્રાપ્ત કરવાનું ઇચ્છિત ધ્યેય સાથેના યુક્તિસંગત સંબંધની ક્ષિ-કસોટી પૂર્ણ કરતી નથી. આ રજૂઆતના સમર્થનમાં, શ્રી ભૂષણે આ અદાલતના ડી.એસ. નકારા વિ. યુનિયન ઓફ ઇન્ડિયન અમે એ સમજવામાં નિષ્ફળ જઈએ છીએ કે અધિનિયમની કલમ ૨૮માં સમાવિષ્ટ જોગવાઈઓ પંચાયતી રાજ સંસ્થાઓની સ્વાયત્તતા કેવી રીતે છીનવી લેતી હશે. અમારા મત મુજબ, શ્રી ભૂષણે આ રજૂઆતોના સમર્થનમાં આધાર રાખેલા ચુકાદાઓ કે અધિનિયમની કલમ ૨૮માં અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ સંબંધિત જોગવાઈઓ રાજ્યની કાર્યપાલક સત્તાઓને ગામ પંચાયતો અથવા જિલ્લા પંચાયતો પર નિયંત્રણમાં મૂકી દેશે, તે સ્વીકાર્ય નથી. અતિશયોક્તિપૂર્ણ શબ્દપ્રયોગ સિવાય કે હાલમાં સત્તામાં આવેલી પાર્ટી ઉત્તર પ્રદેશમાં વિરોધી પક્ષના પંચાયતના તમામ પદાધિકારીઓને દૂર કરવાનો પ્રયત્ન કરી રહી છે, નોંધ પર અન્ય કોઈ સામગ્રી રજૂ કરવામાં આવી નથી.

૨૮. બંધારણમાં, ઉપપ્રમુખને ત્યાં નિર્ધારિત મુજબ રાજ્ય પરિષદના તે સમયના તમામ સભ્યોના બહુમતીથી પસાર કરાયેલા અને લોકસભા દ્વારા સંમતિ આપવામાં આવેલા ઠરાવ દ્વારા પદ પરથી દૂર કરવાની જોગવાઈ કલમ

૬૭(ખ)માં કરવામાં આવી છે, એ સાચું છે. એ પણ યોગ્ય છે કે કલમ ૯૦(ક) હેઠળ રાજ્ય પરિષદના ઉપસભાપતિને પરિષદના તે સમયના તમામ સભ્યોના બહુમતીથી પસાર કરાયેલા પરિષદના ઠરાવ દ્વારા તેમના પદ પરથી દૂર કરી શકાય છે. તેવી જ રીતે, કલમ ૯૪માં જોગવાઈ છે કે લોકસભાના અધ્યક્ષ અથવા ઉપાધ્યક્ષ તરીકે પદ ધારણ કરતો સભ્ય, લોકસભાના તે સમયના તમામ સભ્યોના બહુમતીથી પસાર કરાયેલા લોકસભાના ઠરાવ દ્વારા તેના પદ પરથી દૂર કરવામાં આવી શકે છે.

૨૯. એ પણ સાચું છે કે બંધારણમાં કેટલીક એવી પદસ્થિતિઓ છે, જે ચૂંટણી દ્વારા ભરવામાં આવે છે, પરંતુ તે રીતે ચૂંટાયેલા વ્યક્તિઓને અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ દ્વારા દૂર કરી શકાતા નથી, ઉદાહરણ તરીકે રાજ્યસભાના સભ્યો, લોકસભાના સભ્યો અને ભારતના રાષ્ટ્રપતિ. તેમ છતાં, અમે શ્રી ભૂષણની આ રજૂઆત સ્વીકારવામાં અસમર્થ છીએ કે ભારતના બંધારણના ભાગ ૯ એ જિલ્લા પંચાયતના અધ્યક્ષના પદને ભારતના રાષ્ટ્રપતિ સમકક્ષ સ્થાન પર મૂક્યું છે. અનુચ્છેદ ૨૪૩એફ રાજ્યઓને એવો કોઈ કાયદો બનાવવાનો અધિકાર આપે છે કે જેમાં પંચાયતના સભ્ય તરીકે ચૂંટાવા માટે કઈ વ્યક્તિ અયોગ્ય ગણાશે તે નક્કી કરવામાં આવે. તેમાં એવો પંચાયતનો સભ્ય પણ આવરી લેવાશે, જે પછીથી જિલ્લા પંચાયતના અધ્યક્ષ તરીકે નિમણૂક પામે. અનુચ્છેદ ૨૪૩એફ હેઠળ એવી કોઈ મનાઈ નથી કે જે કોઈ રાજ્ય વિધાનમંડળને એવો કાયદો બનાવવાથી અયોગ્ય ઠરાવે કે ચૂંટાયેલો

અધ્યક્ષ માત્ર ત્યાં સુધી જ પદ પર રહેશે જ્યાં સુધી એવો ચૂંટાયેલ વ્યક્તિ જિલ્લા પંચાયતના ચૂંટાયેલા સભ્યોના બહુમતી સમર્થનનો ભોગવે. તેથી, શ્રી શાંતિ ભૂષણની ઉપરોક્ત રજૂઆતોને નામંજૂર કરવામાં અમને જરાય સંકોચ નથી.

૩૦. અનામતના આધારે જે પદ પર અનામત વર્ગને સંબંધિત ઉમેદવારની પસંદગી થઈ હોય, તે પદથી તેને વંચિત કરવાની બાબતમાં શ્રી ભૂષણે કંચેલી દલીલો સંપૂર્ણપણે ભ્રાંત અને અસંગત છે. જિલ્લા પંચાયતના અધ્યક્ષના પદ માટેની બેઠક મહિલા ઉમેદવારો માટે અનામત રાખવામાં આવી હતી, એટલે કે તમામ મહિલા ઉમેદવારો માટે. તે ખાસ કરીને અનુસૂચિત જાતિઓ, અનુસૂચિત જનજાતિઓ અને પાછળના વર્ગોની અનામત શ્રેણીને સંબંધિત મહિલાઓ માટે અનામત રાખવામાં આવી નહોતી. અરજદાર મહિલા ઉમેદવાર તરીકે ચૂંટણી લડ્યા હતા, અનામત વર્ગના ઉમેદવાર તરીકે નહીં, અને સામાન્ય રીતે મહિલાઓ માટે અનામત રાખવામાં આવેલી બેઠક પર તેઓ ચૂંટાયા હતા.

૩૧. આ બધું કહીને, અમે સૂચવવા ઇચ્છીએ છીએ કે સામાન્ય પરિસ્થિતિઓમાં વર્તમાન વિશેષ અનુમતિ અરજી સ્વીકારવામાં આવી ન હોત. ડૉ. રાજીવ ધવન અને શ્રી અશોક દેસાઈએ પ્રારંભિક સુનાવણીના તબક્કે જ સૂચવ્યું

હતું કે આ વિશેષ અનુમતિ અરજી જાળવી શકાય તેવી નથી, કારણ કે તે માત્ર વડી અદાલત દ્વારા પુનર્વિચાર અરજીમાં આપવામાં આવેલ ચુકાદાને જ પડકારે છે. તા. ૫મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૩નો મુખ્ય ચુકાદો, જે રિટ અરજી (સી) નં. ૯૬૫૪/૨૦૧૨માં આપવામાં આવ્યો હતો અને જેનો વડી અદાલતે આક્ષેપિત આદેશમાં પુનર્વિચાર કર્યો છે, તેને પડકારવામાં આવ્યો નથી. કાયદાના શુદ્ધ નિવેદન તરીકે ઉપરોક્ત પ્રસ્તાવમાં કોઈ અપવાદ ઉઠી શકે તેમ નથી. તેમ છતાં, વર્તમાન મામલામાં, આ અદાલતે તા. ૧૯મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૩ના રોજ પસાર કરેલા આદેશને ધ્યાનમાં રાખીને અમે વર્તમાન વિશેષ અનુમતિ અરજી સ્વીકારવા પ્રેરાયા છીએ. રીપા શર્મા કેસમાં (ઉપરોક્ત), આ અદાલત સમક્ષ આ બાબતે વિવાદિત કરવામાં આવ્યું ન હતું કે રીપા શર્મા (ઉપરોક્ત)માં તા. ૨૦મી નવેમ્બર, ૨૦૦૭ના રોજ પસાર કરાયેલ ચુકાદા અને આદેશને આ અદાલત સમક્ષ વિશેષ અનુમતિ અરજી દ્વારા પડકારવામાં આવ્યો ન હતો. નાગરિક પ્રક્રિયા સંહિતા, ૧૯૦૮ના ઓર્ડર ૪૭ નિયમ ૭ તથા આ અદાલતના પૂર્વવર્તી ચુકાદાઓ પર નિર્ભર રહીને એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે :

ઉપરોક્તના પ્રકાશમાં, કાનૂન સુસ્થાપિત થયેલું જણાય છે કે મુખ્ય ચુકાદાને પડકારવામાં આવ્યો ન હોય તેવી સ્થિતિમાં, માત્ર અનુવર્તી રીતે પુનર્વિચાર અરજી નામંજૂર કરનાર આદેશને પડકારતી દાખલ કરાયેલી વિશેષ અનુમતિ અરજી ગ્રાહ્ય ઠરશે નહીં.

૩૨. ડૉ. ધવન અને શ્રી અશોક દેસાઈની બીજી રજૂઆત સંબંધે કે હાલની કાર્યવાહી માં ઉઠાવવામાં આવેલ મુદ્દો આ અદાલતે ભાનુમતી (સુપ્રા) માં પ્રતિપાદિત કરેલા કાયદાના પ્રકાશમાં હવે વધુ વિવાદાસ્પદ રહ્યો નથી, તે અંગે અમારું મત એવું છે કે, જેટલા હદ સુધી આ મુદ્દો ભાનુમતી (સુપ્રા) માં પ્રતિપાદિત અનુપાત દ્વારા આવરી લેવાયેલો છે, તેટલા હદ સુધી આ રજૂઆત સ્વીકારવા યોગ્ય છે.

૩૩. ભાનુમતી (ઉપરોક્ત) પ્રકરણમાં આ અદાલતના ચુકાદાનો સતર્ક અભ્યાસ કરતાં જણાશે કે આ અદાલતે બંધારણના ભાગ ૯ માં સમાવિષ્ટ તમામ અનુચ્છેદોની તેમના સર્વ પ્રકાર અને પરિપ્રેક્ષમાં વિચારણા કરી હતી. તેમ છતાં, એવું જણાય છે કે અધિનિયમની કલમ ૨૮ માં રહેલી જોગવાઈનો અનુસૂચિત જાતિઓ, અનુસૂચિત જનજાતિઓ અને અન્ય પછાત વર્ગો માટેના અનામત ઉપર પડતા પ્રતિકૂળ પ્રભાવ સંબંધિત મુદ્દો ન તો દલીલરૂપે રજૂ કરવામાં આવ્યો હતો અને ન તો તેની વિચારણા કરવામાં આવી હતી. તેથી, અમે શ્રી ભૂષણ દ્વારા ઉઠાવવામાં આવેલ મુદ્દાની તપાસ કરી છે.

૩૪. અમારી દષ્ટિએ, અધિનિયમની કલમ ૨૮એ હેઠળની જોગવાઈ કોઈ પણ રીતે ભારતના બંધારણના ૭૩મા સુકલમથી અનુસૂચિત જાતિઓ, અનુસૂચિત જનજાતિઓ અને પછાત વર્ગોને આપવામાં આવેલ રક્ષણને નબળું કરતી નથી કે રદબાતલ કરતી નથી. તેથી, ડૉ. ધવન અને શ્રી અશોક દેસાઈની આ રજૂઆત અમે સ્વીકારીએ છીએ કે ભાનુમતીના કેસમાં (ઉપરોક્ત) પ્રતિપાદિત કરવામાં આવેલા કાનૂની સિદ્ધાંતને ધ્યાનમાં લેતાં, આ મુદ્દો હવે વધુ રેસ ઈન્ટેગ્રા રહ્યો નથી.

૩૫. અગાઉ નોંધવામાં આવ્યું તેમ, શ્રી ભૂષણે આ બાબત પર ભાર મૂક્યો હતો કે ચૂંટાયેલ જિલ્લા પંચાયત અધ્યક્ષાને અયોગ્ય ઠેરવવા માટે અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવને આધાર તરીકે મંજૂરી આપવાથી જિલ્લા પંચાયતમાં અનુસૂચિત જાતિ/અનુસૂચિત જનજાતિ જેવી અનામત શ્રેણીમાંથી ચૂંટાયેલા ઉમેદવાર સામાન્ય વર્ગના ચૂંટાયેલા સભ્યોના અયોગ્ય આક્રમણો સામે સંવેદનશીલ બની જશે; તેથી અમે વિશેષ અનુમતિ અરજી વિચારણા માટે સ્વીકારવા પ્રેરાયા હતા. આ મુદ્દો વડી અદાલત સમક્ષ મૂળ રિટ અરજી એટલે કે ડબલ્યુ.પી. નં. ૮૬૫૪/૨૦૧૨ માં પણ ઉઠાવવામાં આવ્યો ન હતો અને પુનર્વિચાર અરજીમાં પણ વડી અદાલત સમક્ષ ઉઠાવવામાં આવ્યો ન હતો. તેમ છતાં, ઉઠાવવામાં આવેલા મુદ્દાના મૂળભૂત મહત્વને ધ્યાનમાં રાખીને, અમે વિશેષ અનુમતિ અરજી સ્વીકારી હતી. આ કહ્યા પછી, તે દર્શાવવું

આવશ્યક છે કે વર્તમાન કેસના તથ્યોમાં એવો મુદ્દો ઉઠાવવો ન તો યોગ્ય છે અને ન તો પ્રાસંગિક છે. અગાઉ દર્શાવ્યા મુજબ, અહીંની અરજદારે મહિલા માટે અનામત બેઠક પરથી જિલ્લા પંચાયતના અધ્યક્ષા તરીકેની ચૂંટણી લડી હતી. માત્ર એટલા માટે કે તે અનામત વર્ગની છે, એવો દલીલ કરવાની મંજૂરી આપી શકાય નહીં કે અનુસૂચિત જાતિ/અનુસૂચિત જનજાતિ/પછાત વર્ગોના સભ્યો માટેની અનામત બાબતની જોગવાઈ કોઈ પણ રીતે ક્ષીણ કરવામાં આવી છે, તો રદબાતલ કરવામાં આવી છે એવો તો પ્રશ્ન જ ઉદ્ભવતો નથી. ૭૩મા સુકલમના હેતુઓ અને કારણોના નિવેદનમાં નીચે મુજબ ખાસ નોંધ કરવામાં આવી છે:-

"પંચાયતી રાજ સંસ્થાઓ લાંબા સમયથી અસ્તિત્વમાં હોવા છતાં, નિયમિત ચૂંટણીનો અભાવ, દીર્ઘકાલીન સ્થગન, અનુસૂચિત જાતિઓ, અનુસૂચિત જનજાતિઓ અને મહિલાઓ જેવા નબળા વર્ગોને અપૂરતું પ્રતિનિધિત્વ, સત્તાઓનું અપૂરતું વિતરણ અને નાણાકીય સાધનોના અભાવ સહિતના અનેક કારણોસર આ સંસ્થાઓ કાર્યક્ષમ અને પ્રતિસાદી લોકસંસ્થાઓ તરીકેની સ્થિતિ અને ગૌરવ પ્રાપ્ત કરવામાં સક્ષમ રહી નથી એવું જોવામાં આવ્યું છે.

૨. સંવિધાનની કલમ ૪૦, જે રાજ્યની નીતિના નિર્દેશાત્મક સિદ્ધાંતોમાંથી એકને સંવૈધાનિક સ્થાન આપે છે, તે મુજબ રાજ્યએ

ગામ પંચાયતોનું સંગઠન કરવા માટે પગલાં લેવા અને તેમને સ્વશાસનની એકમો તરીકે કાર્ય કરી શકે તે માટે જરૂરી હોય તેવી સત્તાઓ અને અધિકારોથી સજ્જ કરવા પડશે. છેલ્લા ચાલીસ વર્ષોના અનુભવના પ્રકાશમાં અને જોવાઈ આવેલી ખામીઓને ધ્યાનમાં રાખીને, એવું માનવામાં આવે છે કે પંચાયતી રાજ સંસ્થાઓને નિશ્ચિતતા, સાતત્ય અને શક્તિ પ્રદાન કરવા માટે તેમની કેટલીક મૂળભૂત અને આવશ્યક વિશેષતાઓને સંવિધાનમાં સંવૈધાનિક સ્થાન આપવાની તાત્કાલિક આવશ્યકતા છે."

૩૬. ૭૩મા બંધારણીય સુકલમની જોગવાઈઓનો હેતુ એ સુનિશ્ચિત કરવાનો છે કે પંચાયતી રાજ સંસ્થાઓને "કાર્યક્ષમ અને પ્રતિસાદક્ષમ લોકસભા સ્વરૂપની સંસ્થાઓનો દરજ્જો અને ગૌરવ" પ્રાપ્ત થાય. આ જોગવાઈઓનો આશય એવો નથી કે, મતવિસ્તારના ઘટકોનો વિશ્વાસ ગુમાવવાના કિસ્સાઓમાં પણ, જિલ્લા પંચાયતના અધ્યક્ષને સર્વવ્યાપક રક્ષણાત્મક કવચ પૂરું પાડવામાં આવે. તેથી, કલમ ૨૮ની જોગવાઈ ભારતના બંધારણના ભાગ ૯ સાથે અસંગત છે એવું કહી શકાય નહીં.

૩૭. અમારી દ્રષ્ટિએ, કરવામાં આવેલ સુધારો તેમજ કલમ ૨૮ની મુખ્ય જોગવાઈ, ભારતના સંવિધાનની પ્રસ્તાવનામાં સ્પષ્ટપણે પ્રતિપાદિત

દષ્ટિકોણ સાથે સંપૂર્ણ સુસંગત છે. હકીકતમાં, જે ભાવનાએ અંતે ભારતના સંવિધાનની પ્રસ્તાવનામાં "અમે ભારતના લોકો" ના લક્ષ્યોને સંહિતાબદ્ધ કરવા દોરી હતી, તે ભારતના સંવિધાનની બધી અન્ય જોગવાઈઓમાં વ્યાપી રહી છે. ભારતના સંવિધાનનો મૂળભૂત હેતુ લોકોને સત્તા આપવાનો છે. સંવિધાનની માર્ગદર્શક ભાવના "અમે ભારતના લોકો" છે. ભારતમાં સર્વોચ્ચતા લોકોની છે, ભારતના સંવિધાન દ્વારા, અને ચૂંટાયેલા પ્રતિનિધિઓની નથી. તેથી, અમારી દ્રષ્ટિએ, અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ દ્વારા પાછા બોલાવવાના અધિકાર અંગેની જોગવાઈ ભારતના સંવિધાનની કોઈપણ જોગવાઈને કોઈ રીતે અસંગત નથી.

૩૮. ભારતના બંધારણની રચનાના સંદર્ભમાં ૭૩મા સુકલમની સમગ્ર યોજનાનું પરીક્ષણ કરતાં, આ અદાલતે ભાનુમતી અને અન્ય (ઉપરોક્ત) માં નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:—

"૫૪. પડકારાયેલ સુકલમના પરિણામે પંચાયતી રાજ સંસ્થાઓની સ્થિરતા અને ગૌરવને આંચકો પહોંચ્યો છે, એવી દલીલ પણ સુસ્થાપિત નથી. અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવના પરિણામે પંચાયતના અધ્યક્ષ પોતાનું અધ્યક્ષપદ ગુમાવે છે, પરંતુ તે સભ્ય તરીકે ચથાવત્ રહે છે, અને સંસ્થા તરીકે પંચાયતની સતતતા પર તેનો જરાય અસર થતી નથી."

અમે ઉપરોક્ત નિષ્કર્ષ સાથે આદરપૂર્વક સહમત છીએ.

૩૯. અમે આ અદાલતે અગાઉ ભાનુમતિ અને અન્ય (ઉપરોક્ત) કેસમાં વ્યક્ત કરેલ દૃષ્ટિકોણને પુનરાવર્તિત કરીએ છીએ, જેમાં આ અદાલતે નીચે મુજબ અવલોકન કર્યું હતું:-

"૫૭. અગાઉથી જ સૂચવવામાં આવ્યું છે કે ભાગ ૯ નો હેતુ અને કારણો પંચાયતી રાજ સંસ્થાઓને દરજ્જો અને ગૌરવ પ્રદાન કરવાનો તથા તેમને નિશ્ચિતતા, સાતત્ય અને શક્તિ આપવાનો છે. અપીલકર્તાના વિદ્વાન વકીલે, દુર્ભાગ્યવશ, પોતાની દલીલમાં વ્યક્તિ અને સંસ્થા વચ્ચેનો ભેદ ધ્યાનમાં લીધો નહોતો. જો પંચાયતના અધ્યક્ષ વિરુદ્ધ અવિશ્વાસનો પ્રસ્તાવ પસાર થાય, તો તે અધ્યક્ષ તરીકેનો હોદ્દો ગુમાવે છે, પરંતુ પંચાયતના સભ્ય તરીકે યથાવત્ રહે છે અને પંચાયત નવા ચૂંટાયેલા અધ્યક્ષ સાથે ચાલુ રહે છે. તેથી, પંચાયતી રાજ સંસ્થાઓના સાતત્ય અથવા સ્થિરતાને કોઈ સંસ્થાગત આંચકો કે અવરોધ ઊભો થતો નથી.

૫૮. આ સંસ્થાઓ લોકશાહી સિદ્ધાંતો પર ચલાવવી આવશ્યક છે. લોકશાહીમાં જાહેર સંસ્થાઓનું નેતૃત્વ કરતા તમામ વ્યક્તિઓ ત્યાં સુધી પદ પર ચાલુ રહી શકે છે, જેટલા સમય સુધી તેઓ આવી સંસ્થાઓનું સંઘટન કરતી વ્યક્તિઓનો વિશ્વાસ ભોગવે છે. આ જ લોકશાહી પ્રજાસત્તાકનું સારતત્વ

છે. આથી જ અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ સંબંધિત આ જોગવાઈ ૧૯૬૧ના અધિનિયમમાં ત્રેતેરમા બંધારણીય સુકલમ પૂર્વે પણ હતી અને ત્યારબાદ પણ ચથાવત્ રાખવામાં આવી છે. ભારતના વિવિધ રાજ્યોમાં પણ સમાન જોગવાઈઓ અસ્તિત્વમાં છે."

૪૦. કલમ ૨૮ની બંધારણીય માન્યતાને પડકારવાની સમગ્ર રચના અરજીકર્તાની આરક્ષિત વર્ગના સભ્ય તરીકેની સ્થિતિ પર આધારિત છે. તેનો પંચાયત સંસ્થાઓની અવિરતતા, સ્થિરતા, ગૌરવ અને દરજ્જા સાથે કોઈ સંબંધ નથી. અમારી દષ્ટિએ, અરજીકર્તાની અધ્યક્ષના પદને ચાંપીને રાખવાની વ્યક્તિગત ઇચ્છાને બંધારણીય પ્રશ્ન તરીકે ઢાંકી રજૂ કરવામાં આવી છે. અમારી દષ્ટિએ, અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવની જોગવાઈ માત્ર બંધારણના ભાગ ૯ સાથે સુસંગત જ નથી, પરંતુ પંચાયત અધ્યક્ષો સહિત ચૂંટાયેલા પ્રતિનિધિઓની પારદર્શિતા અને જવાબદારી સુનિશ્ચિત કરવા માટે મૂળભૂત પણ છે. આ જોગવાઈ સ્પષ્ટ સંદેશ આપે છે કે ચૂંટાયેલા પંચાયત અધ્યક્ષ તરીકે કોઈ વ્યક્તિ ત્યાં સુધી જ કાર્ય કરી શકે છે જ્યાં સુધી તે/તેને મતવિસ્તારના સભ્યોનો વિશ્વાસ પ્રાપ્ત હોય.

શું ભાનુમતી તથા અન્યનો નિર્ણય પેર ઇન્ક્યુરિયમ છે?

૪૧. અમારી દષ્ટિએ આ રજૂઆત પણ પુનઃ સુસ્થાપિત નથી. શ્રી શાંતિ ભૂષણ દ્વારા આ રજૂઆતના સમર્થનમાં દબાણ કરાયેલો એકમાત્ર આધાર એવો હતો કે ભાનુમતી અને અન્ય (ઉપરોક્ત) મામલામાં આ અદાલતે અનુસૂચિત જાતિઓ, અનુસૂચિત જનજાતિઓ અને પાછળ પડેલા વર્ગોના સભ્યોને આપવાની વિશેષ સુરક્ષા અંગેની જોગવાઈનો વિચાર કર્યો નહોતો. પ્રથમ તો, આવી રજૂઆત ભાનુમતી અને અન્ય (ઉપરોક્ત) મામલામાં આ અદાલત સમક્ષ ક્યારેય કરવામાં આવી નહોતી. બીજું, જેમ અમે અગાઉ પહેલેથી જ દર્શાવ્યું છે, આ કેસના તથ્યોમાં અનુસૂચિત જાતિઓ, અનુસૂચિત જનજાતિઓ અને પાછળ પડેલા વર્ગો માટેના અનામતનો મુદ્દો ઊભો થતો નથી, કારણ કે અરજદાર અનુસૂચિત જાતિઓ અને અનુસૂચિત જનજાતિઓ માટે અનામત રાખવામાં આવેલા જિલ્લા પંચાયતના અધ્યક્ષના પદ માટે ચૂંટાયા નહોતાં. શ્રી અશોક દેસાઈએ અમારી સમક્ષ ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્યમાં જિલ્લા મુજબ જિલ્લા પંચાયતના અધ્યક્ષના પદ માટે વર્ષ ૨૦૧૦ માટેના અનામત દર્શાવતો સરકારના આદેશ નં. ૨૭૪૬/૩૩-૧-૨૦૧૦-૩૭૭/૨૦૦૦ તા. ૧૫મી સપ્ટેમ્બર, ૨૦૧૦નો પરિશિષ્ટ રજૂ કર્યો છે. આ આદેશ બે સ્તંભોમાં વહેંચાયેલો છે: અનુસૂચિત જાતિ મહિલા માટે અનામત રાખવામાં આવેલા જિલ્લાઓ અને મહિલાઓ માટે અનામત રાખવામાં આવેલા જિલ્લાઓ. ઉપરોક્ત આદેશનો ઉતારો નીચે મુજબ છે:—

અનુસૂચિત જાતિની મહિલાઓ માટે અનામત જિલ્લાઓ		સ્ત્રીઓ માટે અનામત જિલ્લાઓ	
ક્રમ	જિલ્લો	ક્રમ	જિલ્લો
૧	છત્રપતિ સાહુજી મહારાજનગર	૧	અલાહાબાદ
૨	સંત રવિદાસ નગર (ભદોહી)	૨	સીતાપુર
૩	જૈનપુર	૩	હરદોઈ
૪	ગાઝીપુર	૪	લખીમપુર ખીરી
૫	સન્ટ કબીર નગર	૫	આઝમગઢ

૪૨. આ નોંધપાત્ર હકીકત છે કે અરજદાર સીતાપુર જિલ્લાની મહિલાઓ માટે અનામત પંચાયત અધ્યક્ષ તરીકે ચૂંટાયા હતા; તે અનુસૂચિત જાતિની મહિલા માટે અનામત નથી. તેથી, અમે શ્રી ભૂષણની રજૂઆત સ્વીકારી શકતા નથી.

૪૩. શ્રી ભૂષણની આ રજૂઆત પણ અમે સ્વીકારતા નથી કે ઉપરોક્ત ચુકાદાને પુનર્વિચારની જરૂર છે. ચુકાદાનું અવલોકન કરવાથી સ્પષ્ટ થાય છે કે આ અદાલતે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૪૦ના સમાવેશ સુધી પહોંચાડનાર ઇતિહાસનો અનુસરો કર્યો હતો. અદાલતે ભારતીય તેમજ

વિદેશી ઘણા પ્રખર લેખકોની સંબંધિત ટિપ્પણીઓ, બંધારણસભાની ચર્ચાઓનું પરીક્ષણ કર્યું હતું; અને નીચે મુજબ નિષ્કર્ષ આપ્યો હતો :

૧૩. પ્રસ્તાવનામાં વ્યક્ત થયેલ સમાવીશક શાસનવ્યવસ્થાની બંધારણની શોધ સાથે, પંચાયતને માત્ર સ્વશાસનની એક એકમ તરીકે અને ફક્ત રાજ્યના નીતિનિર્દેશક તત્વોના ભાગરૂપે ગણવી સુસંગત નથી. સંબંધિત બંધારણસભાની ચર્ચાઓનું અવલોકન કરવામાં આવે તો જાણવા મળે છે કે પંચાયત સંબંધિત તે બંધારણીય જોગવાઈપણ કેટલાક સભ્યોના કઠિન પ્રયાસો પછી જ સમાવવામાં આવી હતી. ચર્ચાઓમાંથી સ્પષ્ટ થાય છે કે સભ્યોના એક વર્ગ, જે પંચાયતના સિદ્ધાંતોના મહત્વને સંપૂર્ણપણે અવગણીને માત્ર સંસદીય માળખાના આધારે જ બંધારણને અંતિમરૂપ આપવા ઇચ્છતો હતો, અને સભ્યોના બીજા વર્ગ, જે ગ્રામ પંચાયતના ગાંધીયન સિદ્ધાંતોના આધારે આપણા બંધારણને ઘડવા ઇચ્છતો હતો, એમ બંને વચ્ચે નોંધપાત્ર મતભેદ હતો.

૪૪. અદાલતે ભારપૂર્વક ઉલ્લેખ કર્યો કે ડૉ. રાજેન્દ્ર પ્રસાદ ડ્રાફ્ટ બંધારણના સૌથી પ્રબળ વિવેચક હતા, જેઓએ એવો અભિપ્રાય વ્યક્ત કર્યો હતો કે "ગામ આ દેશમાં આપણું એકમ રહ્યું છે અને આગળ પણ આપણું એકમ બનીને રહેશે." (પરિચ્છેદ ૧૫). અદાલતે વધુમાં શ્રી એમ.એ. અયંગર

અને શ્રી એન.જી. રંગાના અભિપ્રાયનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો છે, જેઓ બન્નેએ ડ્રાફ્ટ બંધારણમાં કેટલીક સુકલમઓ સૂચવી હતી. અદાલતે એ પણ નોંધ્યું છે કે આવો જ અભિપ્રાય શ્રી એસ.સી. મઝુમદારે વ્યક્ત કર્યો હતો, જેમણે ગાંધેય સિદ્ધાંતો અને બંધારણના સંસદીય મોડેલ વચ્ચે સમતુલા સાધી હતી. અનુચ્છેદ ૪૦નો સમાવેશ ડૉ. આંબેડકરે સ્વીકાર્યો હતો. આ અદાલતે વધુમાં સેન્ટ્રલ પ્રોવિન્સિઝ એન્ડ બેરારના સેઠ ગોવિંદ દાસના અભિપ્રાયનો પણ ઉલ્લેખ કર્યો છે (ઘટનાસભાની ચર્ચાઓ, ખંડ ૭, પૃષ્ઠ ૫૨૩-૨૪) (પરિચ્છેદ ૧૨ થી ૨૦ જુઓ).

૪૫. તે પછી, અદાલત નોંધે છે કે "લેખિત સંવિધાન અને કાયદાના શાસન પ્રત્યે પ્રતિબદ્ધ વિશ્વની અન્ય પ્રતિનિધિ લોકશાહીઓમાં પણ સ્વ-શાસનના સિદ્ધાંતો સંવિધાનિક સિદ્ધાંતનો ભાગ છે." અદાલતે ભારપૂર્વક જણાવ્યું કે સંવિધાનના ૭૩મા સુકલમ હેઠળ પંચાયતો "સ્વ-શાસનની સંસ્થા બની જાય છે, જે અગાઉ અનુચ્છેદ ૪૦ હેઠળ માત્ર એક એકમ હતી". ભારપૂર્વક જણાવાયું કે ૭૩મા સુકલમએ નવા યુગની શરૂઆત કરી, જે સ્થાનિક સ્વ-શાસનના ઇતિહાસમાં એક વળાંકબિંદુ છે (પરિચ્છેદ ૨૨). એ પણ ભારપૂર્વક જણાવાયું કે ૭૩મો સુધારો "સામાજિક અભિયાંત્રીકરણનું" અત્યંત શક્તિશાળી "સાધન" છે (પરિચ્છેદ ૨૪). અમે આ અદાલતનું તે મત પુનરોચ્ચારિત કરીએ છીએ કે ભારતીય જનસંખ્યાના ૭૪% લોકો

ગામોમાં વસે છે, તેથી શાસનની સત્તા પંચાયતની સૌથી નાની એકમોમાં નીખેપાય તે સુનિશ્ચિત કરવું જરૂરી છે, અને તેની શ્રેણીબદ્ધ રચના સમગ્ર દેશમાં વિવિધ પંચાયત અધિનિયમોમાં જોગવાઈ મુજબ હોવી જોઈએ. આ ચુકાદો ૭૩મા સુકલમ દ્વારા લાવવામાં આવેલા ફેરફારોનું વિશ્લેષણ કરે છે અને નીચે મુજબ નિષ્કર્ષ આપે છે :

૩૪. બંધારણના ત્રેતેરમા સુકલમ દ્વારા લાવવામાં આવેલા ફેરફારોના પરિણામે પંચાયતી રાજ સંસ્થાઓને બંધારણીય દરજ્જો પ્રાપ્ત થયો છે, જેના કારણે તે ભારતીય રાજકીય વ્યવસ્થામાં ત્રીજી સરકાર તરીકે કાયમી બની ગઈ છે. આ સુકલમનું સાવધાનીપૂર્વક વાચન કરતાં એવું જણાય છે કે બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૪૩-બી હેઠળ આદેશિત કરવામાં આવ્યું છે કે બંધારણના ભાગ ૮ની જોગવાઈઓ અનુસાર ગામ, મધ્યવર્તી અને જિલ્લા સ્તરે પંચાયત હશે.

૪૬. આ અદાલતે ૭૩મા સુકલમ દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલી બંધારણીય યોજનાની તપાસ કર્યા પછી નીચે મુજબ નિષ્કર્ષ આપ્યો હતો:

૩૯. આ રીતે, પંચાયતની રચના, તેના કાર્યો, તેની ચૂંટણી અને તેના વહીવટના વિવિધ અન્ય પાસાઓ અંગે હવે સંવિધાન હેઠળ અત્યંત વિગતવાર જોગવાઈ કરવામાં આવી છે, તેમજ રાજ્ય વિધાનમંડળને

સંવિધાનિક આદેશનો અમલ કરવા કાયદા ઘડવાની સત્તા આપતી જોગવાઈઓ પણ કરવામાં આવી છે. તેથી, પંચાયતની રચના અને તેનું કાર્યનિર્વહ હવે સંવિધાનના ભાગ ૯ હેઠળની સંવિધાનિક યોજનાનો એક અત્યંત મહત્વપૂર્ણ ભાગ બની ગયો છે. સ્પષ્ટ છે કે આવી પ્રણાલી માત્ર લોકોના વિશ્વાસ પર, તથા તે પ્રણાલીનું અંગ બનેલા લોકોના વિશ્વાસ પર જ વિકસી શકે છે.

૪૭. અમારી મતે, પંચાયત અધ્યક્ષ જેવા ચૂંટાયેલા પ્રતિનિધિને પદચ્યૂત કરવાની જોગવાઈ સંસ્થાની લોકશાહી પદ્ધતિએ કાર્યક્ષમતા સુનિશ્ચિત કરવા માટે તેમજ ચૂંટાયેલા પ્રતિનિધિઓ દ્વારા નિર્વહવામાં આવતા કાર્યોમાં પારદર્શિતા અને જવાબદારી સુનિશ્ચિત કરવા માટે મૂળભૂત મહત્વ ધરાવે છે.

૪૮. અમે શ્રી ભૂષણની આ દલીલ સાથે પણ સંમત નથી કે અધિનિયમની કલમ ૨૮ની બંધારણીય માન્યતા સંબંધિત મુદ્દો આ અદાલતે ભાનુમતી અને અન્ય (ઉપરોક્ત) માં વિચાર્યો નહોતો. તેમાં અરજદારના વકીલ દ્વારા કરવામાં આવેલી રજૂઆત નીચે મુજબ નોંધવામાં આવી છે:

૪૦. આ જોગવાઈઓની પૃષ્ઠભૂમિમાં, અપીલકર્તાઓ તરફથી હાજર વિદ્વાન વકીલે દલીલ કરી હતી કે અવિશ્વાસની જોગવાઈ, સંવિધાનના ભાગ ૯ માં ન હોવાને કારણે, સંવિધાનિક રચના—

વ્યવસ્થા વિરુદ્ધ છે અને પંચાયતી રાજ સંસ્થાઓને સ્થિરતા અને ગૌરવ પ્રદાન કરવા માટે કરવામાં આવેલ સંવિધાન સુકલમના ઘોષિત હેતુને પણ પ્રતિકૂળ પડે તેવી છે. વધુમાં એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે અવિશ્વાસનો ઠરાવ રજૂ કરી શકાય તે પહેલાંની અવધિ "બે વર્ષ" માંથી ઘટાડી "એક વર્ષ" કરવાથી પંચાયતનું સંચાલન વધુ અસ્થીર બને છે. વધુમાં એ પણ આગ્રહપૂર્વક રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે વિવાદિત સુકલમ હેઠળ એવો અવિશ્વાસનો ઠરાવ બે-તૃતીયાંશ બહુમતીના બદલે સાધારણ બહુમતીના આધારે પસાર કરી શકાય તેવી જોગવાઈ, સ્થિરતાના સિદ્ધાંતને ક્ષીણ કરે છે.

આથી સ્પષ્ટ થાય છે કે કલમ ૨૮ માં આવેલ અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવની

જોગવાઈને ત્રણ આધાર પર પડકારવામાં આવી હતી:

(એ) તે ૭૩મા સુકલમની યોજનાથી વિરુદ્ધ રહેશે.

(બી) તે પંચાયતના કારભારના સંચાલનમાં અસ્થિરતા પેદા કરશે.

(સી) તે સ્થિરતાની સંકલ્પનાને નબળી પાડશે.

૪૯. કલમ ૨૪૩ના વિવિધ ઉપકલમોમાં સમાવિષ્ટ સંબંધિત જોગવાઈઓ, અને ખાસ કરીને કલમ ૨૪૩સી(પ), ના વિચારણા પછી, આ અદાલત નીચે મુજબ નિષ્કર્ષે આવે છે:

"૪૧. નીચે ચર્ચાયેલ વિવિધ કારણોસર, આ અદાલત આ દલીલ સ્વીકારવા માટે કતઈ રાજી થતી નથી. સુધારણા યોજનામાં કલ્પાયેલ જોગવાઈઓની તમામ વિગતો આપવી એ સંવિધાનનું કાર્ય નથી. ઉક્ત સુધારણા હેઠળ, સંવિધાનના વિવિધ અનુચ્છેદો, જેમ કે અનુચ્છેદ ૨૪૩-એ, ૨૪૩-સી(૧), (૫), ૨૪૩-ઓ(૪), ૨૪૩-ઓ(૬), ૨૪૩-એફ(૧), (૬), ૨૪૩-જી, ૨૪૩-એચ, ૨૪૩-આઈ(૨), ૨૪૩-જે, ૨૪૩-કે(૨), (૪) દ્વારા, સંવિધાનિક જોગવાઈઓનો અમલ કરવા માટે કાયદો બનાવવાની સત્તા રાજ્યના વિધાનમંડળને આપવામાં આવી છે.

૪૩. તેથી, અધ્યક્ષ વિરુદ્ધ અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવની જોગવાઈ, બંધારણમાં ન હોવાને કારણે, અધિનિયમમાં કરી શકાય નહીં, એવી દલીલ સર્વથા અસ્વીકાર્ય છે, જ્યારે બંધારણ રાજ્ય વિધાનમંડળને અધ્યક્ષની ચૂંટણીની વિગતો અંગે જોગવાઈ કરવા માટે વિશેષરૂપે સક્ષમ બનાવે છે.

અદાલતે એ પણ ઉલ્લેખ કર્યો છે કે અધ્યક્ષ વિરુદ્ધનો અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ સંબંધિત કાનૂની જોગવાઈ પૂર્વ-બંધારણીય જોગવાઈ છે અને તે ૧૯૬૧ના અધિનિયમની કલમ ૧૫માં અસ્તિત્વમાં હતી (ફરો ૪૪).

ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૪૩એનને ધ્યાનમાં લીધા પછી, નીચે મુજબ અવલોકન કરવામાં આવ્યું છે:—

૪૫. આ સ્પષ્ટ છે કે અધ્યક્ષ વિરુદ્ધ અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવની જોગવાઈ ભાગ ૯ ની કોઈપણ જોગવાઈ સાથે અસંગત હોવાના આધારે કોઈ સક્ષમ વિધાનમંડળ દ્વારા ક્યારેય રદ કરવામાં આવી નહોતી. બીજી તરફ, અનુપર્તી કાનૂની જોગવાઈઓ દ્વારા ઉક્ત અવિશ્વાસની જોગવાઈને કેટલાક અનુસંગિક ફેરફારો સાથે પુષ્ટિ આપવામાં આવી હતી, પરંતુ અવિશ્વાસની જોગવાઈનો સાર યથાવત્ રાખવામાં આવ્યો હતો. આ અદાલતનું સ્પષ્ટ મત છે કે અવિશ્વાસની જોગવાઈ બંધારણના ભાગ ૯ સાથે અસંગત નથી.

૫૦. આ તારણોની સામે, શ્રી ભૂષણની આ દલીલ સ્વીકારવી શક્ય ન બને કે ભાનુમતી અને અન્યઓનો (ઉપરોક્ત) મામલામાંનો ચુકાદો તો કાં તો પ્રતિપાદિત કાયદાની અવગણનાના કારણે આપવામાં આવ્યો છે અથવા તો તેના પુનર્વિચારની આવશ્યકતા છે.

૫૧. બંધારણના અનુચ્છેદ ૨૪૩એન હેઠળ, ૭૩મા સુકલમ પહેલાં તાત્કાલિક અમલમાં રહેલી પંચાયતો સંબંધિત કાયદાની એવી કોઈ જોગવાઈ, જે ભાગ ૯ સાથે અસંગત હોય, તે સુધારવામાં આવે અથવા રદ કરવામાં આવે ત્યાં

સુધી અમલમાં રહે છે. આવા સુકલમ અથવા રદબાતલના અભાવે, અસંગત જોગવાઈ બંધારણ (૭૩મો સુધારો) અધિનિયમ, ૧૯૯૩ના અમલના પ્રારંભથી એક વર્ષની અવધિ પૂર્ણ થાય ત્યાં સુધી અમલમાં રહેશે. નોંધપાત્ર બાબત એ છે કે ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્યએ બંધારણના ભાગ ૯ની જોગવાઈઓને અમલમાં લાવવા માટે ૨૨મી એપ્રિલ, ૧૯૯૪ના રોજ યુ.પી. પંચાયત કાયદો (સુધારો) અધિનિયમ, ૧૯૯૪ ઘડ્યો હતો. અવિશ્વાસની પૂર્વવર્તી જોગવાઈ રદ કરવામાં આવી નહોતી. ત્યારબાદ તેમાં ૧૯૯૮ના સુકલમ અધિનિયમથી (યુ.પી. અધિનિયમ નં. ૨૦, ૧૯૯૮) સુધારો કરવામાં આવ્યો. ત્યાર પછી ૨૦૦૭ના સુકલમ અધિનિયમથી (યુ.પી. અધિનિયમ નં. ૪, ૨૦૦૭) વધુ એક સુધારો કરવામાં આવ્યો. આ સુકલમ દ્વારા અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ રજૂ કરવાની અવધિ બે વર્ષમાંથી ઘટાડીને એક વર્ષ કરવામાં આવી. વધુમાં, અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ પસાર થવા માટે તેને "બે તૃતિયાંશથી ઓછી નહીં" એવા બહુમતીના સમર્થનની જે આવશ્યકતા હતી, તેને ઘટાડીને "અડધાથી વધુ" કરવામાં આવી. ૨૦૦૭ના સુકલમ અધિનિયમથી લાવવામાં આવેલા આ ૪ સુકલમઓને ભાનુમતી અને અન્ય વિ. (ઉપરોક્ત)ના મામલામાં અરજદારો દ્વારા પડકારવામાં આવ્યા હતા. અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવની જોગવાઈના સતત અમલને તો પડકારવામાં પણ આવ્યો ન હતો. પડકાર માત્ર સુકલમ સુધી મર્યાદિત હોવા છતાં, આ અદાલતે આ પ્રશ્નનું પરીક્ષણ કર્યું હતું કે ૧૯૬૧ના અધિનિયમની કલમ

૨૮માં અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવ લાવવાની જોગવાઈ ભારતના બંધારણના ભાગ
૯ને વિરોધાભાસી અથવા અસંગત હતી કે નહીં. અંતે, પરિષદે ૫૧માં આ
અદાલતે નીચે મુજબનો અભિપ્રાય નોંધ્યો હતો:—

"૫૧. આપણા બંધારણીય ન્યાયશાસ્ત્રમાં અનેક મુદ્દાઓ મૌનના આ
સિદ્ધાંતમાંથી વિકસ્યા છે. બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૬૮ના સંદર્ભમાં
મૂળભૂત માળખાના સિદ્ધાંતનો ઉદ્ભવ પણ બંધારણના આ મૌનના
વિચારમાંથી થયો છે. જે બંધારણ પોતાને લોકશાહી અને ગણતંત્ર
સ્વરૂપનું હોવાનું માને છે અને જે ત્રોતેરમા બંધારણીય સુકલમ દ્વારા
નીચલા સ્તરની લોકશાહીના સિદ્ધાંત પર લોકશાહી વિકેન્દ્રીકરણ
અને સ્વશાસન માટે વિગતવાર જોગવાઈઓ કરીને ક્રાંતિકારી
પરિવર્તન લાવે છે, તેવા બંધારણનું અર્થઘટન માત્ર એ કારણસર
એવું કરી શકાતું નથી કે તેમાં તે બાબતમાં મૌન છે, અને તેથી
પંચાયતના અધ્યક્ષના પદના સંદર્ભમાં અવિશ્વાસ પ્રસ્તાવની
જોગવાઈને બહાર રાખી દેવામાં આવે."

અમે ઉપરોક્ત અભિપ્રાય સાથે આદરપૂર્વક સહમત છીએ.

૫૨. અદાલતે ત્યારબાદ આ રજૂઆતનો ઉલ્લેખ કર્યો છે કે પંચાયત અધ્યક્ષનું
પદ ભારતના રાષ્ટ્રપતિના પદ સાથે તુલ્ય ગણાવી શકાય. આ ઉપમાનાના

આધારે એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે ચેરપર્સનનું પદ, એટલે કે પંચાયત અધ્યક્ષનું પદ, સમાન પ્રકારની મુક્તિ ધરાવવું જોઈએ. આ અદાલતે આ રજૂઆતને એ નોંધ સાથે નામંજૂર કરી હતી કે "આ નિરાશામાંથી ઉપજેલો દલીલ છે અને સંપૂર્ણ આદર સાથે કહેવું પડે કે બંને પદોના બંધારણીય દરજ્જા અને સ્થાનમાં રહેલા વિશાળ ફરકનો કોઈ વિચાર કર્યા વગર તે આગળ ધપાવવામાં આવ્યો છે." શ્રી ભૂષણે અમારી સમક્ષ પણ એ જ રજૂઆત કરી છે. અમે અહીં એટલું ઉમેરવું ઇચ્છીએ છીએ કે યુક્તિની કલ્પનાને સર્વથા વાજબી મર્યાદાથી પણ બહાર ખેંચવામાં આવે તોપણ, જિલ્લા પંચાયતના અધ્યક્ષને ભારતના રાષ્ટ્રપતિ સમકક્ષ સ્થાને મૂકવો જોઈએ એવી શ્રી ભૂષણની રજૂઆત અમે સ્વીકારી શકતા નથી.

૫૩. શ્રી શાંતિ ભૂષણે વધુમાં રજૂ કર્યું હતું કે અહીં ઉઠાવવામાં આવેલા મુદ્દાઓ ભારતના બંધારણની વ્યાખ્યા સાથે સંબંધિત હોવાથી, ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪૫(૩) સાથે સર્વોચ્ચ અદાલતના નિયમો, ૧૯૬૬ ના આદેશ ૭ નિયમ ૨ વાંચવા મુજબ, આ બાબત પાંચ ન્યાયાધીશોની પીઠ સમક્ષ સંદર્ભિત કરવી આવશ્યક છે.

૫૪. અમારો મત છે કે આ કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓમાં, ભારતના બંધારણના અર્થઘટન સંબંધે ભારતના બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪૫(૩)

હેઠળ કલ્પાયેલ હોય તેવો કોઈ મહત્વપૂર્ણ કાનૂની પ્રશ્ન ઊભો થતો નથી. સમગ્ર મુદ્દા પર આ અદાલતે ભાનુમતી અને અન્ય (ઉપરોક્ત) કેસમાં વિસ્તૃત રીતે અને ઊંડા પાંડિત્ય સાથે વિશદ ચર્ચા કરી છે. શ્રી ભૂષણ દ્વારા કરવામાં આવેલી આ રજૂઆતમાં પણ અમને કોઈ બળ જણાતું નથી કે આ અદાલતના ભાનુમતી અને અન્ય (ઉપરોક્ત) કેસના ચુકાદા પર પુનર્વિચાર કરવાની કોઈ જરૂરિયાત ઊભી થાય.

૫૫. શ્રી ભૂષણે પોતાની રજૂઆતોના સમર્થનમાં આ અદાલતના અનેક ચુકાદાઓ પર આધાર રાખ્યો છે. હવે આપણે તે જનો વિચાર કરીએ.

૫૬. પ્રતિકૂલતા ના મુદ્દા અંગે, શ્રી ભૂષણે નીચેના ચુકાદાઓનો ઉલ્લેખ કર્યો છે:

(૧) આઈ.આર. કોએલ્હો વિ. ભારત સંઘ (ઉપરોક્ત) –

અમારા મતે, ઉપરોક્ત ચુકાદા પર આધાર રાખવો સંપૂર્ણપણે ભ્રામક છે, કારણ કે મતદાતાઓના ઘટકોનો પસંદગી કરવાનો અધિકાર અધિનિયમની કલમ ૨૮ દ્વારા મર્યાદિત કરવામાં આવ્યો નથી. મર્યાદિત કરવામાં આવ્યો છે તો માત્ર તે ચૂંટાયેલા ચેરમેન/અધ્યક્ષના પદ પર ચાલુ રહેવાના અધિકારને, જેણે મતદાતાઓનો વિશ્વાસ ગુમાવ્યો છે.

(૨) દીપ ચંદ વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય. (પૂર્વોક્ત) –

આ મામલામાં, આ અદાલતે વિરુદ્ધતાના નિયમને સંબંધિત કાયદાને નિષ્કર્ષિત કર્યો હતો. નિકોલસની ઓસ્ટ્રેલિયન બંધારણ, ૨મી આવૃત્તિમાં પ્રતિપાદિત અસંગતતા અથવા વિરુદ્ધતાના ત્રણ કસોટી-માપદંડોની નોંધ લેવાઈ છે, જે નીચે મુજબ છે: "(૧) પરસ્પર સ્પર્ધાત્મક અધિનિયમોની વાસ્તવિક જોગવાઈઓમાં અસંગતતા હોઈ શકે છે;

(૨) જો કે પ્રત્યક્ષ અથડામણ ન હોય, છતાં કોમનવેલ્થનો કાયદો અથવા કોમનવેલ્થ અદાલતનો ચુકાદો સંપૂર્ણ અને સર્વગ્રાહી સંહિતા તરીકે લાગુ કરવાનો આશય ધરાવતા હોવાથી, રાજ્યનો કાયદો અમલવિહોણો બની શકે છે; અને

(૩) ઇરાદાની ગેરહાજરીમાં પણ, જ્યારે રાજ્ય અને કોમનવેલ્થ બંને એક જ વિષય-વસ્તુ ઉપર પોતાની સત્તાઓનો ઉપયોગ કરવાનો પ્રયત્ન કરે ત્યારે વિસંગતિ ઊભી થઈ શકે છે."

૫૭. ઉપરોક્ત ત્રણ નિયમો આ અદાલતે છ. ટિકા રામજી વિ. યુ.પી. રાજ્ય ૧૭ માં સ્વીકાર્યા છે. સમાન કસોટી આ અદાલતે ઝવેરભાઈ અમાઈદાસ વિ. બોમ્બે રાજ્ય (ઉપરોક્ત) માં નીચે મુજબ નિર્ધારિત કરી હતી:

"(૧) શું આ બે જોગવાઈઓ વચ્ચે સીધો વિરોધાભાસ છે;

- (૨) શું સંસદે રાજ્ય વિધાનમંડળના અધિનિયમને સ્થાને મૂકીને સંબંધિત વિષયવસ્તુ બાબતે સર્વત્રાહી સંહિતા નિર્ધારિત કરવાનો આશય રાખ્યો હતો કે નહીં અને
- (૩) શું સંસદ દ્વારા બનાવવામાં આવેલ કાયદો અને રાજ્ય વિધાનમંડળ દ્વારા બનાવવામાં આવેલ કાયદો એક જ ક્ષેત્ર આવરી લે છે.

૫૮. અમારા મત મુજબ, આ અદાલત દ્વારા નિર્ધારિત ઉપરોક્ત કસોટીઓના આધારે કલમ ૨૮માં સમાવાયેલ જોગવાઈને ૭૩મા સુકલમ સાથે અસંગત હોવાનું કહી શકાય નહીં.

૫૯. પર ઇન્ક્યુરિયમના મુદ્દા અંગે, શ્રી ભૂષણે નીચેના ચુકાદાઓનો ઉલ્લેખ કર્યો છે:

(૧) એન. ભાર્ગવન પિલ્લૈ વિ. સ્ટેટ ઓફ કેરળા (ઉપરોક્ત) –

શ્રી ભૂષણે ચુકાદાના પરિચ્છેદ ૧૪ માં આ અદાલતે કરેલા નિરીક્ષણો પર આધાર મૂક્યો હતો. તેમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે બોરે ગૌડા વિ. કર્ણાટક રાજ્ય ૧૮ ના કેસમાં આપવામાં આવેલો ચુકાદો પર ઇન્ક્યુરિયમ હતો, કારણ કે તેમાં પ્રોબેશન ઓફ ઓફિન્ડર્સ અધિનિયમ, ૧૯૫૮ ની કલમ ૧૮ ની અસરનો વિચાર કરવામાં આવ્યો ન હતો.

ભાનુમતી અને અન્યઓ (ઉપરોક્ત) માં, બંધારણ અથવા અધિનિયમની કોઈપણ સંબંધિત જોગવાઈનું ધ્યાનમાં લેવાયું ન હતું એવું કહી શકાય નહીં.

(૨) ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય વિ. સિન્થેટિક્સ એન્ડ કેમિકલ્સ લિમિટેડ (ઉપરોક્ત)

સિન્થેટિક્સ એન્ડ કેમિકલ્સ લિ. અને અન્ય વિ. યુ.પી. રાજ્ય અને અન્ય ૧૯ ના પૂર્વવર્તી ચુકાદામાં પરિચ્છેદ ૮૬ માં કરવામાં આવેલ અવલોકનોને પર ઇન્ક્યુરિયમ ગણવામાં આવ્યા હતા. ઉપરોક્ત અવલોકનો વર્તમાન કેસમાં લાગુ પડશે નહીં, કારણ કે ભાનુમતી અને અન્ય (ઉપરોક્ત) મામલામાં આ સર્વોચ્ચ અદાલતના ચુકાદા વિરુદ્ધ એવી કોઈયથોચિત ટીકા કરવામાં આવી શકે તેમ નથી.

(૩) બાબુ પરાસુ કાયકાડી વિ. બાબુ (ઉપરોક્ત)

આ ચુકાદામાં પણ પેર ઇન્ક્યુરિયમનો સુપ્રસિદ્ધ સિદ્ધાંત પુનરોચ્ચારિત કરવામાં આવ્યો હતો. તેમાં એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે ઓર્હોંદિરામ તાતોબા કદમ વિ. રામચંદ્ર બલવંતરાવ દુબઈ (હવે અવસાન પામેલ) તેમના કાનૂની વારસદારો દ્વારા અને અન્ય,

૨૦ માં આવેલો ચુકાદો પેર ઇન્ક્યુરિયમ હતો, કારણ કે તેમાં સમકક્ષ ખંડપીઠના પૂર્વવર્તી બંધનકારક નઝીરનો વિચાર કરવામાં આવ્યો ન હતો અને બોમ્બે ટેનન્સી એન્ડ એગ્રિકલ્ચરલ લેન્ડ્સ એક્ટ, ૧૯૪૮ (૧૯૪૮ નો ૬૭) ની કલમ ૧૫ અને ૨૯ માં સમાવિષ્ટ ફરજિયાત જોગવાઈઓનો પણ વિચાર કરવામાં આવ્યો ન હતો. કોઈ ચુકાદો બંધનકારક નઝીર ન ગણાય તે બાબતનો સુપ્રસિદ્ધ સિદ્ધાંત, હેલ્સબરીઝ લોઝ ઓફ ઇંગ્લેન્ડ, જમી આવૃત્તિ, ખંડ ૨૬ માં નીચે મુજબ દર્શાવવામાં આવ્યો છે: – "કોઈ નિર્ણય પેર ઇન્ક્યુરિયમ તરીકે ત્યારે આપવામાં આવેલો ગણાય છે જ્યારે અદાલતે પોતાના અગાઉના કોઈ નિર્ણય અંગે અથવા સમકક્ષ અધિકારક્ષેત્ર ધરાવતી એવી અદાલતના કોઈ નિર્ણય અંગે અજ્ઞાનતાથી કાર્ય કર્યું હોય, જે નિર્ણય તેના સમક્ષ આવેલા મામલાને આવરી લેતો હોય; તેવી સ્થિતિમાં તેને કયા મામલાને અનુસરવો તે નક્કી કરવું પડે; અથવા જ્યારે તેણે હાઉસ ઓફ લોર્ડ્સના નિર્ણય અંગે અજ્ઞાનતાથી કાર્ય કર્યું હોય, તેવી સ્થિતિમાં તેને તે નિર્ણયનું અનુસરણ કરવું જ પડે; અથવા જ્યારે નિર્ણય એવો કાયદો અથવા કાનૂની બળ ધરાવતા નિયમના શબ્દો અંગે અજ્ઞાનતામાં આપવામાં આવ્યો હોય."

આ જ સિદ્ધાંતનું પુનરોચ્યાર આ અદાલત દ્વારા સ્ટેટ ઑફ યુ.પી. વિ. સિન્ટેટિક્સ એન્ડ કેમિકલ્સ લિમિટેડ (ઉપરોક્ત) માં કરવામાં આવ્યું છે:—

૪૦. 'ઇન્ક્યુરિયા' નો શાબ્દિક અર્થ 'બેદરકારી' થાય છે. વ્યવહારમાં 'પર ઇન્ક્યુરિયમ' નો અર્થ 'પર ઇન્ફોરેશિયમ' એવો સમજાય છે. અંગ્રેજ અદાલતોએ 'સ્ટેરે ડિસીસિસ' ના નિયમમાં શિથિલતા લાવવા માટે આ સિદ્ધાંત વિકસાવ્યો છે. જો કોઈ નિર્ણય 'કાયદામાં ઉદ્ભૂત કરવા યોગ્ય' હોય છતાં તે 'કોઈ અધિનિયમ અથવા અન્ય બાંધકારીરૂપ સત્તાને અજ્ઞાનવશ અવગણીને' આપવામાં આવ્યો હોય, તો તેને ટાળવામાં આવે છે અને અવગણવામાં આવે છે. (યંગ વિ. બ્રિસ્ટલ એરોપ્લેન કો. લિ.) આ જ બાબત આ અદાલતે પણ, બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૪૧નું અર્થઘટન કરતી વખતે, જે કાયદાકીય રીતે પૂર્વનિર્ણયોના સિદ્ધાંતને અવતરે છે, સ્વીકારી, મંજૂર કરી અને અપનાવી છે,

(ભાર આપેલ)

અમારા મતે, ભાનુમતી અને અન્ય (ઉપરોક્ત) માં આપેલ ચુકાદાને ઉપરોક્ત કસોટીઓની લાગુ પડતાશ અંગે પેર ઇન્ક્યુરિયમ કહેવાઈ શકે નહીં.

(જ) ઝી ટેલિફિલ્મ્સ લિ. વિ. યુનિયન ઑફ ઇન્ડિયા (પૂર્વોક્ત)

આ કેસમાં, ફરીથી આ અદાલતે પુનરોચ્ચાર કર્યો કે કોઈ નિર્ણય તે દ્વારા નિર્ધારિત કરાયેલા કાયદાના પ્રશ્ન માટેનો જ અધિકારપ્રમાણ છે અને તેને કાયદા સમાન વાંચવો જોઈએ નહીં. કોઈ નિર્ણય એ એવા સિદ્ધાંત માટે અધિકારપ્રમાણ નથી, જે તેના વિચારણા માટે ઉપસ્થિત જ થયો ન હતો. આ અવલોકનો પણ ફરીથી અરજદારને કોઈ સહાય આપતા નથી.

(પ) નિર્મલજીત કૌર વિ. મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય

આ કેસમાં પણ, આ અદાલતે અગાઉ પ્રતિપાદિત સિદ્ધાંતોનું પુનરોચ્ચાર કર્યું છે. તેથી, આ ચુકાદો પણ અરજદારને કોઈ મદદરૂપ થતો નથી.

૬૦. કાયદેસર કૃત્યની માન્યતા/કાયદેસરતા અંગે કરવામાં આવેલી રજૂઆત

બાબતે, નીચેના પર અવલંબન મૂકવામાં આવ્યું હતું:

ડી.એસ. નક્ઝા વિ. ભારત સંઘ ૨૧; ભારત સંઘ વિ. જી. ગણાયુથમ ૨૨; ભારત પેટ્રોલિયમ કોર્પોરેશન લિમિટેડ વિ. મહુલા રતનાવલ અને આંધ્ર પ્રદેશ રાજ્ય વિ. મેકડોવેલ એન્ડ કો. અમારી દૃષ્ટિએ, આ તમામ ચુકાદાઓ આ કેસના તથ્યો પર લાગુ પડતા નથી.

૬૧. કાર્યપાલક સત્તાધિકારીને મનસ્વી/વિવેકાધીન/માર્ગદર્શનવિહોણી સત્તા સંબંધિત રજૂઆત બાબતે, શ્રી ભૂષણે નીચેના ચુકાદાઓ પર આધાર મૂક્યો: સિનિયર સુપરિન્ટેન્ડન્ટ ઓફ પોસ્ટ ઓફિસેસ વિ. ઇઝહાર હુસૈનરપ, ખોડે ડિસ્ટિલરીઝ લિ. વિ. સ્ટેટ ઓફ કર્લાટકરફ, મગનલાલ છગાલાલ (પી) લિ. વિ. મ્યુનિસિપલ કોર્પોરેશન ઓફ ગ્રેટર બૉમ્બેરૉ, ડિરેક્ટર ઓફ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ વિ. દીપ ચંદ અગરવાલરૉ. અમારા મત મુજબ, આ ચુકાદાઓનો આ મામલાના કાનૂની મુદ્દા પર કે હકીકતો પર કોઈ પણ રીતે લાગુ પડતો નથી.

૬૨. શ્રી ભૂષણે કરેલી આ રજૂઆત સ્વીકારવામાં અમને કોઈ સંકોચ નથી કે વડી અદાલત અથવા આ અદાલત, પુનર્વિચારની પોતાની સત્તાઓના ઉપયોગમાં, કેસ ફરીથી ખોલી શકે છે અને સમગ્ર મામલાની પુનઃસુનવણી કરી શકે છે. પરંતુ અમે તાત્કાલિક એ ઉમેરવું જરૂરી માનીએ છીએ કે આવી સત્તાનો ઉપયોગ કરતી વખતે અદાલત, સી.પી.સી.ના ઓર્ડર ૪૭ નિયમ ૧ માં સમાવાયેલ જોગવાઈઓ તેમજ વડી અદાલતો અને આ અદાલત દ્વારા બનાવવામાં આવેલા નિયમો પ્રત્યે અજાણ રહી શકતી નથી. અદાલતો પુનર્વિચારની સત્તાઓનો કયા મર્યાદાઓમાં ઉપયોગ કરી શકે તે બાબત અનેક ચુકાદાઓની શ્રેણીમાં સુસ્થાપિત કરવામાં આવી છે. આ તમામ

ચુકાદાઓનો વાસ્તવમાં વડી અદાલતે પૃષ્ઠ ૧૬ થી ૨૩ માં વિચાર કર્યો છે. વડી અદાલતે એસ. નાગરાજ અને અન્ય વિ. કર્ણાટક રાજ્ય અને અન્ય (ઉપરોક્ત) ના ચુકાદાનો પણ વિચાર કર્યો છે, જેમાં આ સિદ્ધાંતનું પુનરોચ્ચાર કરવામાં આવ્યું છે કે

“૧૯. ‘રિવ્યૂ’ નો શબ્દશઃ તેમજ ન્યાયિક અર્થ પુનઃપરીક્ષણ અથવા પુનર્વિચાર એવો થાય છે. તેમાં રહેલી મૂળભૂત તત્ત્વદૃષ્ટિ માનવી ભૂલપાત્ર છે તેની સર્વસામાન્ય સ્વીકૃતિ છે. તેમ છતાં કાયદાના ક્ષેત્રમાં અદાલતો અને અહીં સુધી કે કાયદાઓ પણ કાનૂની રીતે અને યોગ્ય રીતે કરવામાં આવેલા નિર્ણયની અંતિમતાના પક્ષમાં દૃઢતાપૂર્વક ઝુકે છે. આકસ્મિક ભૂલો અથવા ન્યાયભંગને સુધારવા માટે કાનૂની જોગવાઈઓ દ્વારા તેમજ ન્યાયિક રીતે અપવાદો નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યા છે. જ્યાં કોઈ કાનૂની જોગવાઈ ન હતી અને સર્વોચ્ચ અદાલતે એવા સંજોગો દર્શાવતા કોઈ નિયમો પણ બનાવ્યા ન હતા કે જેમાં તે પોતાનો આદેશ સુધારી શકે, ત્યાં પણ કાર્યવાહીનો દુરુપયોગ અથવા ન્યાયભંગ ટાળવા માટે અદાલતોએ એવી સત્તા અનુમાનિત કરી હતી

૬૩. આ સિદ્ધાંતો ભારતીય ન્યાયશાસ્ત્રમાં અત્યંત સુસ્થાપિત છે, તેથી તેમના પુનરુલ્લેખની જરૂરિયાત રહેતી નથી. તેમ છતાં, પૂર્ણતાના હેતુસર, અમે નોંધ લઈ શકીએ કે શ્રી ભૂષણે બોર્ડ ઓફ કન્ટ્રોલ ફોર ક્રિકેટ ઇન ઇન્ડિયા વિ. નેટાજી ક્રિકેટ ક્લબ (ઉપરોક્ત), અને ગ્રીન વ્યૂ ટી એન્ડ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ (ઉપરોક્ત) પર આધાર મૂક્યો હતો. નીચેના ઉતારા પુનરુલ્લેખિત કરવું ઉપયોગી રહેશે:

બોર્ડ ઓફ કન્ટ્રોલ ફોર ક્રિકેટ ઇન ઇન્ડિયા (ઉપરોક્ત) ના કેસમાં, એવું અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે:

૯૦. આ પ્રમાણે, અદાલતની તરફથી થયેલી ભૂલ, જેમાં આપેલી બાંહેધરીના સ્વરૂપ સંબંધિત ભૂલનો પણ સમાવેશ થાય, તે આદેશની સમીક્ષા માટે આધારરૂપ બની શકે છે. જો તે માટે પૂરતું કારણ અસ્તિત્વમાં હોય, તો સમીક્ષા માટેની અરજી પણ જાળવી રાખી શકાય તેવી ગણાશે. શું બાબતને પૂરતું કારણ કહેવાય તે કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓ પર નિર્ભર રહેશે. સંહિતાના ઓર્ડર ૪૭ નિયમ ૧ માં આવેલ "પૂરતું કારણ" શબ્દો એટલા વ્યાપક છે કે તેમાં અદાલત અથવા વકીલ દ્વારા તથ્ય અથવા કાનૂન અંગે થયેલી ગેરસમજનો પણ સમાવેશ થાય છે. "એક્ટસ ક્યુરિયે નેમિનેમ ગ્રાવાનિટ" ના સિદ્ધાંતને આહ્વાન કરવાની દિશામાં સમીક્ષા માટેની અરજી જરૂરી બની શકે છે.

આ અદાલતે ગ્રીન વ્યૂ ટી એન્ડ ઇન્ડસ્ટ્રીઝ (ઉપરોક્ત) માં એસ. નાગરાજ અને અન્ય (ઉપરોક્ત) માં તેના દ્વારા સ્વીકારાયેલ દષ્ટિકોણનું પુનરોચ્ચાર કર્યું હતું. તેથી, ગ્રીન વ્યૂ ટી નો અનુપાત આ કેસમાં લાગુ પડતો નથી.

૬૪. ઉપરોક્ત ચુકાદાઓમાં કરવામાં આવેલ અવલોકનોને ધ્યાનમાં લેતાં, આ અદાલત એ રીતે ઠરાવવામાં ન્યાયસંગત ગણાશે નહીં કે વડી અદાલતે પોતાના અગાઉના ચુકાદાની પુનર્વિચારણા ન કરીને કાયદામાં ભૂલ કરી છે.

૬૫. આ ઉપરાંત, અનામત વર્ગોને સંબંધિત ઉમેદવારો પર પડતા પ્રતિકૂળ પ્રભાવ અંગેનો મુદ્દો વડી અદાલત સમક્ષ ન તો ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો અને ન તો તેના દ્વારા વિચારવામાં આવ્યો હતો, તેથી અમે સમગ્ર મુદ્દાનું સૂક્ષ્મતાપૂર્વક સ્વયં પરીક્ષણ કર્યું છે. અગાઉના ચરણમાં પણ આ મુદ્દો ન તો ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો અને ન તો આ અદાલત દ્વારા વિચારવામાં આવ્યો હતો. જ્યારે તા. ૧૯મી ફેબ્રુઆરી, ૨૦૧૩નો આદેશ કરવામાં આવ્યો હતો, ત્યારે અનામત અંગેનો મુદ્દો પણ રજૂ કરવામાં આવ્યો નહોતો. પરંતુ હવે જ્યારે આ મુદ્દો ઉઠાવવામાં આવ્યો છે, ત્યારે પક્ષકારો વચ્ચેની

વિવાદિત કાર્યવાહીનો અંત લાવવા માટે આ મુદ્દાનું પરીક્ષણ કરવું યોગ્ય હોવાનું અમને લાગ્યું.

૬૬. ઉપરોક્તને ધ્યાનમાં રાખીને, તે અનુસાર અપીલ ફગાવી દેવામાં આવે છે.

અવમાનના અરજી નં.૨૮૭/૨૦૧૩ માં દીવાની અપીલ નં./૨૦૧૪

(એસ.એલ.પી. (સી) નં. ૨૨૦૩૫ સન ૨૦૧૩માંથી ઉદ્ભવેલ)

૬૭. આ અરજી અરજદાર/અપીલકર્તા દ્વારા દાખલ કરવામાં આવી હતી, જેમાં ઉપરોક્ત દિવાની અપીલમાં આ અદાલતે તા. ૧૨મી જુલાઈ, ૨૦૧૩ના રોજ આપેલ યથાવત્ સ્થિતિ જાળવવાના આદેશનો ભંગ કરવાને કારણે કથિત અવમાનનાકારો/સામાવાળા વિરુદ્ધ અદાલતની અવમાનનાની કાર્યવાહી શરૂ કરવાની વિનંતી કરવામાં આવી હતી.

૬૮. આ અદાલતે દીવાની અપીલ નં.૪૧૯૭/૨૦૧૪ (એસએલપી(સી) નં.૨૨૦૩૫/૨૦૧૩ માંથી ઉદ્ભવેલ) માં આપેલ ચુકાદાને ધ્યાનમાં લેતાં, આ અરજી નિર્થક બની ગયેલી હોવાથી ફગાવી દેવામાં આવે છે.

દીવાની અપીલ નં.૪૧૯૯/૨૦૧૪

(એસએલપી (સી) નં. ૨૯૭૪૦/૨૦૧૩ માંથી ઉદ્ભવેલ)

૬૯. આ દીવાની અપીલ શ્રીમતી રુકિમણી દેવી દ્વારા તા. ૧૯મી ઓગસ્ટ, ૨૦૧૩ના અલાહાબાદ સ્થિત વડી અદાલત, લખનૌ ખંડપીઠ દ્વારા રિટ અરજી નં. (એમબી) ૫૯૯૯/૨૦૧૩ માં પસાર કરવામાં આવેલ અંતિમ આદેશ અને ચુકાદાને પડકારતાં દાખલ કરવામાં આવી હતી.

૭૦. આ દીવાની અપીલમાં ઉઠાવવામાં આવેલા મુદ્દાઓ તે જ છે જે અમે દીવાની અપીલ નં.૪૧૯૭/૨૦૧૪ (એસ.એલ.પી.(સી) નં. ૨૨૦૩૫/૨૦૧૩માંથી ઉદ્ભવેલ) માં તપાસેલ છે. તેથી, દીવાની અપીલ નં.૪૧૯૭/૨૦૧૪ (એસ.એલ.પી. (સી) નં.૨૨૦૩૫/૨૦૧૩માંથી ઉદ્ભવેલ) માં આપવામાં આવેલ ચુકાદાને ધ્યાનમાં લેતા, આ અપીલ પણ નામંજૂર કરવામાં આવે છે.

મામલાઓ નામંજૂર કરવામાં આવ્યા.

*The translation of this judgment has been provided by M/s.
Hyperlink E –Solution Private Limited.*

=====

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: *The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the*

judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.